

คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา

Beliefs about the Construction of the Phra Chao Tan Jai of Buddhists in Lanna

พระอานนท์ ปัญญาของ

Phra Anon Panyayong

วัดจามเทวี จังหวัดลำพูน

Wat Chammadevee, Lamphun province

Email: anon_phrommavangso@outlook.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา และ 2. เพื่อวิเคราะห์คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา เป็นงานวิจัยเอกสาร

ผลการวิจัยพบว่า ในสมัยพระนางจามเทวีนำพระพุทธศาสนามาวางรากฐานบนดินแดนล้านนาที่หริภุญชัยเป็นแห่งแรก ชาวล้านนามีศรัทธาและเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงได้สร้างวัดและพระพุทธรูปไว้เป็นที่เคารพสักการะแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวล้านนา พบว่าการสร้างพระเจ้าทันใจนั้น พระเจ้าทันใจนิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยและปางประทานพร พระเจ้าทันใจหมายถึงพระพุทธรูปที่ใช้เวลาสร้างได้สำเร็จภายใน 1 วัน จะเริ่มพิธีตั้งแต่เที่ยงคืนเป็นต้นไปจนสามารถสร้างองค์พระได้สำเร็จก่อนพระอาทิตย์ตกดินของวันถัดไป และสามารถทำพิธีพุทธาภิเษกได้ในเย็นอีกวันหนึ่ง การสร้างพระพุทธรูปนั้นมีขั้นตอนและพิธีกรรมที่ละเอียดซับซ้อน จึงเชื่อว่าเป็นเพราะพุทธานุภาพและอานุภาพแห่งเทพดาจึงทำให้พิธีกรรมสำเร็จได้ภายใน 1 วัน นอกจากนั้นการสร้างพระเจ้าทันใจยังเป็นการทดสอบความพร้อมเพียงของชุมชนได้อีกด้วย

คำสำคัญ : พระเจ้าทันใจ, พระพุทธรูป, ล้านนา

Abstract

This research aims to study the history of the construction of Phra Chao Tan Jai by Buddhists in Lanna and 2. to analyze the beliefs in the construction of Phra Chao Tan Jai by Buddhists in Lanna.

This is a documentary research. The research results found that during the reign of Queen Chamadevi, who first established Buddhism in Lanna, Hariphunchai was the first place. Lanna people had great faith in Buddhism, so they built temples and Buddha statues to worship instead of the Lord Buddha. The beliefs in the construction of Phra Chao Tan Jai by Lanna people found that the construction of Phra Chao Tan Jai was popularly made as the Buddha statue in the Mara-Vijaya and the blessing postures. Phra Chao Tan Jai refers to the Buddha statue that took 1 day to complete. The ceremony would start at midnight onwards until the Buddha statue was completed before the sun set the next day. The Buddha Abhiseka ceremony could be held the following evening. The construction of Buddha statues involves complicated steps and rituals. Therefore, it is believed that it was because of the power of the Buddha and the power of the gods that the ritual was completed within 1 day. In addition, the construction of Phra Chao Tan Jai also tested the readiness of the community.

Keywords: Phra Chao Tan Jai, Buddha statue, Lanna

บทนำ

การสร้างพระพุทธรูปในล้านนานั้นปรากฏตั้งแต่ในต้นสมัยราชวงศ์มังราย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 และน่าจะลดจำนวนในการสร้างลงเมื่อประมาณพุทธศตวรรษที่ 21 เมื่อล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าโดยช่างต่างได้ถูกกวาดต้อนไปเมืองหงสาวดีบ้านเมืองอยู่ในสภาวะสงครามอาจเป็นปัจจัยทำให้การสร้างพระพุทธรูปสำริดนั้นคอยลดความนิยมในที่สุดคงเหลือไว้แต่ช่างตามหัวเมืองต่างๆในหัวเมืองล้านนาเท่านั้นที่ยังสร้างพระพุทธรูปอยู่ แต่คงจะไม่สวยเท่ากับพระพุทธรูปที่มีมาก่อนหน้านั้น พระพุทธรูปในล้านนาส่วนมากสร้างขึ้นด้วยสำริด ผู้

อุปถัมภ์เป็นชนชั้นสูงที่เป็น กษัตริย์ และขุนนางเท่านั้นเพราะว่าการสร้างพระพุทธรูปด้วยโลหะนั้นจำเป็นต้องใช้กำลังทรัพย์เป็นจำนวนมาก จึงทำให้ประชาชนคนธรรมดาไม่สามารถสร้างได้ (กรมศิลปากร, 2530: 25) ต่อมาเมื่อล้านนาได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าการสร้างพระพุทธรูปด้วยสำริดนั้นได้ขาดหายไปอย่างเห็นได้ชัดเนื่องจากขาดผู้อุปถัมภ์ แต่ก็มีอยู่ตามหัวเมืองต่างๆแต่ไม่มากนัก ต่อมาพญากาวิละได้ขับไล่พม่าออกจากล้านนา ได้สร้างความเป็นปึกแผ่น ความเจริญรุ่งเรืองขึ้นภายใต้กษัตริย์ราชวงศ์เจ้าเจ็ดตน พระองค์ไปกวาดต้อนผู้คนทางภาคเหนือบริเวณแถบเมืองเชียงตุง เมืองยอง เมืองเชียงแสนมาเข้ามาอาศัยในล้านนาหรือยุคนี้เรียกว่า ยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง ในช่วงสมัยนี้ได้เริ่มมีแนวคิดในการสร้างพระพุทธรูปขึ้นมาใหม่ แต่สร้างจะด้วยวัสดุที่เป็นไม้โดยช่างพื้นบ้านเป็นจำนวนมาก กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆเหล่านี้ได้สร้างพระพุทธรูปไม่ได้แพร่หลายเป็นจำนวนมาก การสร้างพระเจ้าทันใจนั้น มีลักษณะที่แปลกกว่าการสร้างพระพุทธรูปอื่นๆ กล่าวคือจะมีการบรรจุหัวใจพระเจ้า คล้ายกับหัวใจของมนุษย์ ตลอดจนการบรรจุวัตถุมงคลสิ่งของมีค่าไว้ในองค์พระพุทธรูปด้วย และในช่วงระยะเวลาที่กำลังปั่น จะต้องมีการเจริญพระพุทธรูปของพระสงฆ์ตลอดทั้งคินจนสว่างด้วย

พระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนานั้น โดยทั่วไปนิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย และปางประทานพร เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาแก่พุทธศาสนิกชนที่พบเห็น คติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปพระเจ้าทันใจนั้น คือจะต้องสร้างให้แล้วเสร็จภายในวันเดียว และสามารถทำพิธีพุทธาภิเษกได้สำเร็จภายใน 1 วัน ด้วยเวลาในการสร้างอันจำกัด การสร้างพระเจ้าทันใจจึงถือว่าเป็นเรื่องมหัศจรรย์ จึงเชื่อกันว่าเป็นเพราะพระพุทธานุภาพ และอานุภาพแห่งเทพยดาที่บันดาลให้พิธีกรรมสำเร็จโดยปราศจากปัญหา อุปสรรคต่างๆในการสร้างพระเจ้าทันใจ พุทธศาสนิกชน จึงถือว่าพระเจ้าทันใจเป็นพระพุทธรูปที่จะบันดาลความสำเร็จให้แก่ผู้อธิษฐานขอพรได้อย่างทันอกทันใจ จึงทำให้ความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปนิยมแพร่หลายทั่วทั้งบริเวณภาคเหนือ ไม่ว่าจะเป็นแพร่ น่าน พระยา เชียงใหม่ เชียงราย ลำพูน และจังหวัดลำปาง อาจกล่าวได้ว่าการสร้างพระพุทธรูปในดินแดนล้านนา ได้เกิดกลุ่มสกุลช่างใหม่ขึ้นซึ่งเป็นกลุ่มช่างพื้นบ้านที่เกิดขึ้นมาภายใต้การรับอิทธิพลการสร้างสรรค์ของคนกลุ่มใหม่ ซึ่งอิทธิพลเหล่านี้เองได้เข้ามาผสมผสานความเชื่อในเรื่องของอานิสงส์การสร้างพุทธรูป และในจังหวัดลำพูนยังคงมีคติความเชื่อในการสร้างพระเจ้าทันใจอยู่หลายพื้นที่ด้วยกัน พระเจ้าทันใจจึงมีอิทธิพลต่อชาวพุทธในจังหวัดลำพูนจำนวนมาก

ดังนั้น ทางผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาคติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในจังหวัดลำพูน เพื่อหาคำตอบว่าแนวคิดในพระพุทธรูปศาสนาที่นำไปสู่การสร้างพระพุทธรูปความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปของชาวพุทธในล้านนาเป็นอย่างไร และคติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนาเป็นเช่นไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา
2. เพื่อวิเคราะห์คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่องคติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนานี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร โดยผู้ศึกษาได้ดำเนินการตามขั้นตอนดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 และอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเศษต่างๆ และทุติยภูมิ (Secondary) ได้แก่ หนังสือ ตำรา บทความ ข้อเขียนของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา เอกสารวิชาการ เอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับคติการสร้างพระพุทธรูปในล้านนา ประกอบไปด้วย

- 1) คติความเชื่อการสร้างพระพุทธรูปของชาวพุทธในล้านนา
- 2) คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในจังหวัดลำพูน

2. นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้จากการสัมภาษณ์มาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้องเมื่อเสร็จแล้ว เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

ผลการวิจัย

1. ประวัติความเป็นมาของการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา

พระพุทธศาสนาในล้านนาที่ปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในรูปของ “ตำนาน” ซึ่งตำนานเป็นเรื่องเล่าสืบต่อกันมาแล้วได้รับการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรในภายหลังซึ่งมีลักษณะเป็นนิทานพื้นถิ่นแม้จะถูกบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรแล้วก็ตามแล้วสืบทอดต่อๆ มาเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดการเขียนตำนานเกิดขึ้น เพราะได้รับอิทธิพลการเขียนประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากลังกาโดยพระภิกษุชาวเชียงใหม่ที่ได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาจากลังกาเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 20 จึงได้นำแนวคิดการเขียนตำนานของลังกามาด้วยโดยเฉพาะคัมภีร์มหาวงศ์อันเป็นต้นแบบสำคัญของการเขียนตำนานพระพุทธศาสนาเถรวาทในล้านนาและมีคัมภีร์ที่สำคัญต่อมาคือตำนานมูลศาสนา ชินกาล มาลีปกรณ และตำนานจามเทวีวงศ์ พระพุทธศาสนารุ่นแรกที่มีเนื้อหาเป็นประวัติศาสตร์แบบสากลของ

พระพุทธศาสนาโดยเนื้อหาของในตำนานแบ่งออกเป็นสองช่วงคือช่วงแรกเป็นการกล่าวถึงพุทธประวัติตั้งแต่บำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้าและหลังจากปรินิพพานพระพุทธศาสนาได้รับการอุปถัมภ์โดยพระเจ้าอโศกมหาราช และพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ล้านนา ช่วงที่สองจะกล่าวถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอธิบายความเป็นมาของกษัตริย์ราชวงศ์ท้องถิ่น โดยมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนของเรื่องแต่ก็จะเน้นเป็นพิเศษสำหรับกษัตริย์ที่เป็นเอกอัครราชูปถัมภ์โดยกล่าวถึงพระกรณีกิจทางพระพุทธศาสนาอย่างละเอียด (สร้อยดี อ่องสกุล, 2539: 6)

ความสัมพันธ์ระหว่างสิทธิธรรมในการปกครองของผู้นำกับการทำพิธีบูชาผีบรรพบุรุษและผีประจำเมืองอำนาจเหนือธรรมชาติทั้งหลายและเป็นการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองและความมั่นคงของชุมชนจึงทำให้ความเชื่อดั้งเดิมเหล่านี้กระจัดหายไปสิ้น ล้านนาและได้ผสมผสานกับคติความเชื่อของพุทธศาสนาที่เผยแพร่เข้ามาในระยะหลัง

ประวัติการนับถือพระพุทธศาสนาในล้านนา

การนับถือพระพุทธศาสนาในล้านนายังไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าประชาชนในอาณาจักรล้านนาเริ่มนับถือพุทธศาสนาตั้งแต่เมื่อใด จากตำนานพื้นเมืองเช่น ตำนานพระเจ้าเลียบโลกกล่าววดินแดนแถบนี้ นับถือพุทธศาสนา มาตั้งแต่สมัยพระเจ้าอโศกมหาราชที่ได้ส่งสมณทูตไปประกาศศาสนาถึงนครโยนกในราวพุทธศตวรรษที่ 3 ส่วนในตำนานพุทธศาสนาได้กล่าวถึงพระนางจามเทวีนำพุทธศาสนามาจากเมืองละโว้มาประดิษฐานไว้ในหริภุญชัย ในพุทธศตวรรษที่ 13-14 แต่เชื่อกันว่าในราวพุทธศตวรรษที่ 13 พุทธศาสนิกายหินยานจากอาณาจักรทวารวดีได้เผยแพร่มายังบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2539: 46) พร้อมกับการขึ้นมาปกครองเมืองหริภุญชัยของพระนางจามเทวี ต่อมาอาณาจักรหริภุญชัยกลายเป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของล้านนา เมื่อคนไทยเริ่มเข้ามาตั้งหลักแหล่งบริเวณลุ่มแม่น้ำกก แม่น้ำโขง แม่น้ำอิงและแม่น้ำปิง ชุมชนเหล่านี้ยังคงนับถือความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับอำนาจธรรมชาตินับถือผีบรรพบุรุษและผีเสื้อเมือง จากการศึกษาตำนานประวัติศาสตร์ เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ได้กล่าวถึงเรื่องราวเฉพาะเมืองในลุ่มแม่น้ำปิงโดยมิได้กล่าวถึงเรื่องราวของเมืองในลุ่มแม่น้ำกกเลยอาจมีความหมายว่าเมืองในลุ่มแม่น้ำกกอาจจะยังไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาทเช่นหริภุญชัยในระยะเดียวกันก็เป็นได้ พุทธศาสนาอาจเริ่มแพร่เข้ามาปลายสมัยของพระญาเจือง (อานันท์ กาญจนพันธ์, ม.ป.ป.: 6) การรับนับถือพระพุทธศาสนาในล้านนาได้เริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นในตอนต้นราชวงศ์มังรายภายหลังการสถาปนาอาณาจักรล้านนาไทยในพุทธศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่พระญามังรายสามารถยึดอาณาจักรหริภุญชัยซึ่งเป็นศูนย์กลางความเจริญทั้งทางศาสนาและวัฒนธรรมเข้ามาไว้ในอำนาจ

เนื้อฟานเผือกได้ตั้งปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า “...เนื้อตัวนั้นได้อยู่ที่ชัยภูมิบังเกิดพิธีมานะปมี้ความกรงขามย่านกลั้วก็ข้า้แล่นออกผาหามา หมาทั้งหลายก็กลั้วแล่นหนีไปอาจขบยังพระญาเนื้อนั้นได้...”

โดยเชื่อว่าถ้าหากผู้ใดมาตั้งเมืองบริเวณนี้ก็จะสามารถรบชนะศัตรูได้นับเป็นมงคลประการหนึ่งในบรรดาชัยมงคล 7 ประการและชัยมงคลที่สำคัญประการสุดท้ายคือ “...แม่น้ำระมิงไหลมาแต่่างสรองอันพระพุทเจ้าเมื่อยังทรงทรมาณตนได้มาอาบในดอย่างสรองไหลออกเป็นขุนน้ำระมิงค์พายวันออก...” และยังปรากฏว่าเมืองเชียงใหม่เป็นที่ตั้งของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมืองคือต้นไม้ไคร้ที่เป็นไม้เสื่อเมืองในเวลาต่อมาในการสร้างเมืองเชียงใหม่ยังได้กล่าวถึงการกระทำบิทธิกรรมบูชาเทวดาผู้รักษาเมืองตั้งปรากฏหลักฐานว่า “...กะทำบิทธิกรรมบูชาแต่งเป็น 3 โถฎากบูชาที่ชัยภูมิอันอยู่ที่ตั้งหอนอน ที่สองบูชาเสื่อเมืองที่พระยาหนูเผือกอยู่กลางเวียง โถฎากหนึ่งมาทำเป็น 3 ส่วน ไปบูชาที่จักทำประตูเมืองทั้ง 5 แห่ง” การนับถือพุทธศาสนาในระยะต้นราชวงศ์มังรายนอกจากจะแสดงถึงความผสมผสานกลมกลืนระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพุทธศาสนาแล้วในระยะแห่งการก่อตั้งอาณาจักรล้านนาพระพุทธศาสนายังมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับการเสริมสร้างสิทธิธรรมทางการเมืองและการสืบลัทธิการถือครองที่ดินและเป็นกำลังสร้างระเบียบทางศาสนาให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันที่จะเอื้ออำนวยต่อการรวมกลุ่มเมืองต่างๆ เข้ามาเป็นระบบปกครองเดียวกันมีอุดมการณ์อย่างเดียวกันดังจะเห็นได้จากเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับอาณาจักรมอญและอาณาจักรพุกามในสมัยพระญามังรายปรากฏหลักฐานในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวถึงความสัมพันธ์กับอาณาจักรมอญว่า “...กูอธิษฐานสร้างพระพุทธรูป 5 องค์นี้ไว้ไปเมื่อเม็งเมื่อกูชนะเม็งแพ้จึงสร้างวิหารหื้อพระยาเจ้าอยู่สำราญอันนั้น...วันนี้กูไปเมืองเม็งมาพระญาเม็งก็กลัวอานุภาพแห่งกูด้วยเดชอานุภาพแห่งกูได้สร้างพระพุทธรูปจำพระญาเม็งก็หื้อลุกรักตนมาเป็นเมียฉันนั้น การสร้างวิหารแท้แลว่านั้น...”

ในตำนานพระราชพงศาวดารพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวไว้ว่า “...รำพึงว่าเมื่อกูจักสร้างวัดนั้นก็กระทำสัจจอธิษฐานตั้งสมปัญญะประเทศก็พรำเพ็งแล้วแต่คำอธิษฐานแปงสร้างวัดบ้านแล...” เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับอาณาจักรพุกามก็เช่นเดียวกันพระญามังรายทรงมีพระดำริว่า “...บัดนี้กูจักสร้างวิหารแล้ว กูจักไปแแล้วดูประเทศเมืองพุกามอังวะก่อนผิว่าพระญา อังวะและน้องข้า้กูแลได้อันใดอันหนึ่งเป็นตั้งพระญาหงสานั้นกันกูแพ้พระญาอังวะแท้กูตีนั้นจากวัดก่อเจดีย์ไว้วัดกานโถม...” เมื่อพระญามังรายไปชังเมืองอังวะ พระองค์ทรงอ้างเหตุผลดังนี้ “...เรารู้ว่าศาสนาพระพุทเจ้ารุ่งเรืองมากนัก เราจึงแสร์รมาแแล้วดูประเทศบ้านเมืองพุกามอังวะค่าย...”

พระญามังรายได้รับความสำเร็จจากการเสด็จไปอังวะโดยใช้ช่างฝีมือ เช่น ช่างเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างค้อง มายังล้านนาและภายหลังจากเสด็จกลับมาทรงก่อสร้างเจดีย์ที่วัด

การโถมตามทีปฏิญาณไว้จากหลักฐานดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนา ระหว่างอาณาจักรล้านนากับอาณาจักรมอญและพุกามซึ่งในขณะนั้นเป็นศูนย์กลางสำคัญของการศึกษาพุทธศาสนาในล้านนาบ้าง แต่สิ่งที่สังเกตจะพบว่าความเชื่อพุทธศาสนาในระยะนี้เป็นความเชื่อพุทธศาสนาที่เป็นอำนาจเหนือธรรมชาติมากกว่าความเข้าใจถึงหลักสำคัญของศาสนา พระพุทธศาสนาจึงกลายเป็นเหมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะนำมาเป็นข้ออ้างในการประกาศสิทธิธรรมทางการเมืองของพระญามังรายที่จะได้รับการยอมรับจากบรรดาอาณาจักรใกล้เคียงนอกจากนี้เกี่ยวกับการจัดระเบียบทางศาสนาเพื่อให้เกิดเอกภาพทางการเมืองจะพบว่ามีกรบูชาพระบรมธาตุได้มีการสถาปนาพระธาตุ สถาปนาหลักประจำเมืองเพื่อผสมผสานกลมกลืนกับลัทธิบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจมีวิญญูณพระบรมธาตุ มีการประดิษฐ์ ฌ หล่งที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์มาก่อน และมักเกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษของเมืองนั้นๆ การเคารพบูชาพระธาตุนันศักดิ์สิทธิ์จึงมีส่วนสนับสนุนการสืบทอดสิทธิธรรมทั้งอำนาจการเมืองและอำนาจเหนือแผ่นดินอันเกิดจากลัทธิการเคารพบูชาผีประจำเมือง ดังปรากฏหลักฐานว่าในสมัยพระญามังรายทรงได้พระธาตุมากจากเมืองลังกาและพระธาตุได้สำแดงปาฏิหาริย์พระญามังรายทรงเลื่อมใสจึงนำพระธาตุมาบรรจุไว้ในองค์พระพุทธรูป (ริดา สารชะวา, ม.ป.ป.: 79) และยังได้กล่าวถึงการนำเอาต้นมหาโพธิ์จากลังกามาปลูกแทนไม้เต๋อศักดิ์สิทธิ์ที่วัดการโถม ภายหลังสมัยพระญามังราย ได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางศาสนาที่สำคัญจากกล่าวได้ว่าสภาพทั่วไปของพุทธศาสนาในล้านนาภายหลังสมัยพระญามังรายคงจะมีลักษณะที่ไม่แตกต่างไปจากเดิมมากนักจนกระทั่งถึงรัชสมัยแห่งพระญากือนา

การนับถือพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ในล้านนา

หลังสมัยพระญามังราย ล้านนายังคงนับถือพระพุทธรูปศาสนาที่สืบทอดมาจากทริภุญชัยและยังได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนาจากหงสาวดีและอังกษผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิมจนกระทั่งต่อมาในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 20 พุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์ได้เริ่มเผยแผ่เข้าสู่ล้านนาโดยมีการเผยแผ่เข้ามา 2 ระยะด้วยกันคือ การรับเอาพุทธศาสนานิกายลังกาวงศ์จากสุโขทัยในพุทธศตวรรษที่ 20 พุทธศาสนาเถรวาทลังกาวงศ์ได้แพร่หลายในล้านนาตั้งแต่ในรัชสมัยของพระญากือนา พ.ศ.1898 – 1928 (สร้อยดี อ่องสกุล, 2539: 135) พระองค์มีพระประสงค์จะให้พระภิกษุฝ่ายอริยวินัยมาอยู่ในนครเชียงใหม่ และสามารถทำสังฆกรรมได้ทั้งหมดจึงส่งทูตไปยังสำนักพระมหาสวามีอุพรที่เมืองมอญท่านมหาสวามีได้อนุญาตให้พระอานนทเถระศิษย์ของท่านมายังล้านนา แต่พระอานนทเถระยังไม่ได้รับอนุญาตจากสำนักอาจารย์มนการทำสังฆกรรมเนื่องจากบุคคลที่ได้รับอนุญาตให้ทำสังฆกรรมได้ทุกอย่างถือพระสมณเถระแห่งอาณาจักรสุโขทัย พระญากือนาทรงส่งทูตไปสุโขทัยถึง 2 ครั้งเพื่ออาราธนาพระสมณเถระมา

ต่อจากพระญาณโกณาทิทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจตามแนวความคิดนี้ ภายหลังจากได้รับบิณฑูตศาสนาที่ลี้ลับกวางศได้ก่อให้เกิดความตื่นตัวในการศึกษาพระธรรมวินัยในหมู่พระภิกษุในล้านนาได้ปรากฏหลักฐานในตำนานต่างๆ ที่กล่าวถึงพระภิกษุสงฆ์ล้านนาออกเดินทางไปศึกษาพระพุทธานุสสาในลังกา ตำนานมูลศาสนาฉบับวัดป่าแดง ได้กล่าวถึงพระสิทธิธัมมทัตพร้อมทั้งลูกศิษย์ 3 คนเดินทางไปบูชามหาธาตุในลังกาและจำพรรษาอยู่ในลังกา 2 พรรษา ปรากฏว่าพระสงฆ์ในลังกาได้ดำเนินเกี่ยวกับการออกเสียงอักษรภาษาสันสกฤตนี้ “...เข้าไปสู่ลังกาวัดอุปปารามอยู่ได้ 2 วัสสาภิรมมหาสุรินทเรศกัมมวาจาปาฏิโมกข์ พระสังฆะในลังกาคิดว่าแม่แน่นข้าก็กล่าวตามอุเทศอันครุหากสอนนั้นว่าแม่แน่นแล้ว ถึงเมืองเชียงให้หาครูสอนตั้งอึบผัดแล้วละ ข้าก็ว่าตามตั้งเราทั้งหลายนี้แท้แล้วพระสงฆ์ในเมืองลังกาว่าหื้อเราทั้งหลายว่า ตัวอันพระสุทธานทั้งหลายบ่เป็นชีสกตนะแล...สุกระทำกัมม์บ่ขึ้น บ่เป็นพระสักตนและบวชหาอาณิสสส์บ่ได้และจักมาพร้อมทั้งด้วยตุ๊กก็จัดเสียกัมม์พู่ชะและกับ้อหื้อเข้าอยู่กวัดขันดูข้าห็นมา...” (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519: 14)

ด้วยเหตุนี้จึงก่อให้เกิดความสงสัยในหมู่พระภิกษุสงฆ์ล้านนาเกี่ยวกับความถูกต้องของพระธรรมวินัย ที่กำลังถือปฏิบัติกันอยู่ในล้านนาลานี้ จึงได้ออกเดินทางไปยังลังกา ดังปรากฏหลักฐานในเอกสารของล้านนาที่แต่งในยุคสมัยนั้น เช่น ตำนานมูลศาสนาและชินกาลมาลีปกรณ์กล่าวถึงพระภิกษุสงฆ์ล้านนาคนหนึ่ง อาทิ พระมหาคัมภีร์ พระมหาญาณมงคล พระมหาศีลวงค์ พระมหาสารีบุตร พระมหารัตนากร พระมหาพุทธสาคร พร้อมด้วยพระภิกษุชาวมอญและพระในแคว้นกัมโพช (ลพบุรี) อีกจำนวนหนึ่งได้เดินทางไปลังกาในปี พ.ศ.1997 (พระรัตนปัญญาเถระ, 2501: 121)

พระมหาเถระเหล่านั้นได้เรียนอักษรศาสตร์การอ่านออกเสียงตามตัวอักษรที่ใช้อยู่ในลังกาที่วิปและตัดสันใจของอุปสมบทใหม่ทั้งหมดโดยมีพระธรรมอาจารย์เป็นอุปัชฌาย์พระมหาสวามีวันรัตเป็นพระกรรมวาจาจารย์บวชกันในเรือนานที่ท่าเรือยาป่าแม่น้ำกัลป์ยานิคณะสงฆ์กลุ่มนี้อยู่ในลังกาไม่นานนักเพราะในลังกาเกิดเหตุพิภิกขภัยจึงต้องเดินทางกลับและได้พาพระเถระชาวลังกากลับมาด้วย 2 รูป คือ พระอุตตมปัญญาสงฆ์และพระวิกรมพาทุสวามีเพื่อจะมาเป็นพระอุปัชฌาย์คณะสงฆ์กลุ่มนี้เป็นคณะสงฆ์ลังกาวงศ์กลุ่มใหญ่เรียกว่านิกายสีล เมื่อเดินทางกลับมาจากลังกาได้เผยแผ่พุทธศาสนานิกายสีลตามเมืองต่างๆ เช่น อโยธยา จำพรรษาอยู่ 4 พรรษาต่อมาจำพรรษาอยู่เมืองสุโขทัย 1 พรรษาแล้วเดินทางกลับถึงเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 1974

เนื่องจากคณะสงฆ์นิกายสีลหรือลังกาวงศ์ใหม่ประพฤติปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัดและแตกต่างจากภิกษุนิกายรามัญหรือนิกายลังกาวงศ์เก่า ทำให้ได้รับความเลื่อมใสศรัทธาจากประชาชนพุทธศาสนาลัทธิลังกาวงศ์นิกายสีลได้ทำการอุปสมบทให้แก่ผู้ศรัทธาเป็นจำนวนมากและต่อมาได้เกิดความขัดแย้งกันระหว่างคณะสงฆ์ในเมืองเชียงใหม่

นับตั้งแต่การสถาปนาอาณาจักรสนนาในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ปรากฏว่าอาณาจักรล้านนาได้รับเอาพุทธศาสนานิกายหินยานจากดินแดนต่างๆ เช่น ในระยะต้นราชวงศ์มังรายได้รับเอาพุทธศาสนาจากอาณาจักรหริภุญชัย อาณาจักรหงสาวดีและอาณาจักรพุกาม ต่อมาในสมัยพระญาเกือนาได้รับเอาพระพุทธรูปนิกายลัทธิวัชรยานแบบมอญผ่านทางอาณาจักรสุโขทัยและในรัชสมัยพระญาสามฝั่งแกนได้รับเอาพระพุทธรูปนิกายลัทธิวัชรยานจากลังกาโดยตรง

การสร้างพระพุทธรูปในดินแดนล้านนา

พุทธศาสนิกชนชาวล้านนา มีศรัทธาและเลื่อมใสในพระพุทธรูป ได้สร้างวัดและพระพุทธรูปไว้เป็นที่เคารพสักการะแทนองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นอกเหนือจากพระพุทธรูปและพระเจดีย์ที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุหรือที่เรียกว่า “พระธาตุ” สำหรับพระพุทธรูปนั้นชาวล้านนาเรียกว่า “พระ” หรือ “พระเจ้า” เรื่องราวเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปครั้งแรกปรากฏในตำนานพระแก้วมรกตว่าก่อนที่พระเจ้าองค์เอกอภัยจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน ปี พระเจ้าประเสนธิโกศล เมืองสาวัตถี ได้กราบทูลขออนุญาตจากพระพุทธองค์ขอสร้างพระพุทธรูปไว้ที่เคารพสักการบูชาพระเจ้าประเสนธิโกศลทูลถามถึงอานิสงส์การสร้างพระพุทธรูป พระพุทธองค์ทรงเทศนาเรื่อง วัฏฏ์คูลีชาดก ว่า พระยาวัฏฏ์คูลีได้ซ่อมแซมและตบแต่งพระพุทธรูปที่ชำรุด ทำให้พระองค์สามารถเอาชนะข้าศึกศัตรูได้ร้อยเอ็ดหัวเมือง (สงวน โชติสุขรัตน์, 2515 : 68-73) การสร้างพระพุทธรูปเพื่อให้เป็นที่สักการบูชาและเป็นการสร้างบุญกุศลอย่างยิ่ง พระพุทธรูปจึงถูกสร้างขึ้นโดยกษัตริย์ราชวงศ์ขุนนาง ศรัทธา วัด และชาวบ้านธรรมดา อาจจะเป็นหมู่คณะหรือเป็นส่วนบุคคลก็ได้ ขึ้นอยู่กับแรงศรัทธาและฐานะของผู้สร้างนั้นๆ ผู้สร้างบางยุคสมัยนิยมเขียนคำอธิษฐานและบอกจุดประสงค์ในการสร้างพระพุทธรูปว่าสร้างเพื่อค้าบูชา ขอเป็นเครื่องนำผู้สร้างไปสู่เมืองฟ้าและนิพพาน สร้างไว้เป็นที่กราบไหว้และสักการะแก่คนและเทวดาทั้งหลาย หรือผู้สร้างปรารถนาเป็นชายผู้ประเสริฐ ได้บวชในสำนักพระศรีอาริย์เมตตไทย ได้เป็นพระอรหันต์เหมือนพระมหาสารีบุตร หรือ พระโมคคัลลาน (ฮัสส์ เพนซ์, 2519: 103) พุทธศาสนิกชนคงได้สร้างพระพุทธรูปมาเป็นเวลานานนับพันปีแล้ว จามเทวีวงศ์เขียนว่า พระนางจามเทวีแห่งหริภุญชัย ทรงสร้างพระพุทธรูป หรือพระพิมพ์ และสร้างวัด 5 วัดในเมืองหริภุญชัยและพระพิมพ์ที่พระนางสร้างเป็นที่รู้จักในปัจจุบัน ได้แก่ พระรอด พระคง พระเปิม และพระลือ ฯลฯ สร้างเพื่อเป็นเครื่องป้องกันแก่ทหารของพระนางที่ออกทำสงคราม

ในสมัยพญามังราย ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่เขียนว่า พญามังรายได้ไปกราบนมัสการพระมหากัสสปะที่เวียงกุมกาม พระมหากัสสปะเทศนาว่า กุลีชาดก พญามังรายทรงโปรดให้ช่างกานโถมสร้างพระพุทธรูป 5 พระองค์ (ทน ตนมั่น, 2514: 21) พระพุทธรูปนี้

3 องค์ และประทับยืน 2 องค์ องค์หนึ่งเชื่อกันว่าเป็น “พระเจ้าค่าคิงพญามังราย” พญามังราย ทรงสร้างพระพุทธรูป เพื่อเสริมพระบารมีก่อนจะเสด็จยกกองทัพไปเมืองรามัญ หงสาวดีเมืองเม็ง และพระองค์ทรงได้รับการอ่อนน้อมจากพระเจ้ากรุงรามัญหงสาวดีฯ ถวายนางปายโคราขริดาให้เป็นพระชายาของพญามังราย เมื่อเสด็จกลับมาจึงโปรดให้สร้างวิหารและสร้างวัดกานโถมในเวียงกุมกาม ในสมัยพญาติโลกราช ระหว่าง พ.ศ. 1992-1993 พระองค์ทรงยกกองทัพไปตีเมืองน่าน และเมื่อทรงได้ชัยชนะแล้วโปรดให้สร้างพระพุทธรูป เพื่อแสดงชัยชนะของพระองค์ ขนานนามว่า “พระเจ้าทองทิพย์” ปัจจุบันประดิษฐานที่วัดสวนตาล อำเภอเมือง จังหวัดน่าน (กรมศิลปากร, 2530: 79)

2. คติความเชื่อเรื่องการสร้างพระเจ้าทันใจในล้านนา

พระพุทธรูปสร้างขึ้นเพื่อทดสอบความพร้อมเพรียงของหมู่คณะในสังคมระดับเมืองหรือหมู่บ้านเรียกว่า “พระเจ้าทันใจ” ถ้าชุมชนใดมีความคิดร่วมกันว่าจะสร้างถาวรวัตถุของวัด เช่นวิหาร กุฏิ อุโบสถ ฯลฯ แต่คณะนี้ไม่แน่ใจว่าจะร่วมมือกันทำได้สำเร็จหรือไม่เพราะเป็นงานใหญ่ต้องการแรงงาน กำลังทรัพย์ และความร่วมมือจากทุกคน ถ้าหากไม่สามัคคีกันงานก่อสร้างนั้นอาจจะไม่สำเร็จคงไว้ไม่อาจจะกำหนดวันสำเร็จได้ ในกรณีเช่นนี้ ชาวบ้านจะร่วมกันสร้างพระพุทธรูปขึ้นองค์หนึ่ง อาจจะสร้างด้วยอิฐหรือไม้ หรือสำริด ขนาดเท่าใดก็ได้ แล้วช่วยกันลงแรงสร้างให้เสร็จภายในวันเดียวก่อนพระอาทิตย์ตกดิน พระพุทธรูปองค์นี้สร้างขึ้นเพื่อทดสอบบุญบารมี ความสามัคคีของชาวบ้าน เมื่อสร้างเสร็จ เรียกพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “พระเจ้าทันใจ” และจะนิยมแหกพระเจ้าทันใจออกจากวิหารหลวงของวัดมาสร้างวิหารเฉพาะเพื่อให้ศรัทธามาอธิษฐานขอสิ่งที่ตนต้องการ และสัมฤทธิ์ผลรวดเร็วทันใจ พระเจ้าทันใจจะมีบางวัดเท่านั้นส่วนใหญ่จะเป็นวัดสำคัญ เช่น วัดพระธาตุดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระธาตุแช่แห้ง จังหวัดน่าน เป็นต้น สร้างพระพุทธรูป)เพื่อไถ่บาปหรือถวายพระเกียรติยศกษัตริย์ มีแม่ทัพพม่าและขุนนางพม่ายึดอำนาจและปกครองเมืองเชียงใหม่ ชื่อ สังรามจำบ้าน ได้ร่วมกันรวบรวมพระพุทธรูปที่ชำรุดเสียหายจากวัดต่างๆ ซึ่งอาจจะเกิดจากการทำสงครามกับพม่า หรือเป็นวัดร้างไปในสมัยนั้นมารวมกันแล้วหล่อขึ้นเป็นพระพุทธรูปองค์ใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2108 และได้ทำพิธีเบิกพระนามว่า “พระเจ้าเมืองราย” หมายถึง พญามังราย เป็นพระพุทธรูปสำริดขนาดใหญ่ ปัจจุบันประดิษฐานเป็นพระประธานในวิหาร วัดชัยพระเกียรติ อำเภอเมือง เชียงใหม่ที่ฐานพระพุทธรูปมีจารึกด้วยภาษามอญ พม่า และบาลี ซึ่งสันนิษฐานว่า สร้างเพื่อถวายพระเกียรติแด่พญามังรายและดวงพระวิญญาณของพญามังรายซึ่งเป็น พระเสื่อเมืองเชียงใหม่ เพื่อถ่ายโทษและให้ดวงพระวิญญาณของพญามังรายไม่โกรธเคืองกองทัพพม่าที่มายึดเมืองเชียงใหม่ (ฮัสส์ เพนธ์, 2519: 101-102)

ความเป็นมาของการสร้างพระพุทธรูปในล้านนามีปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ในรูปของตำนาน ซึ่งแล้วสืบทอดต่อๆ มาเป็นการบันทึกประวัติศาสตร์ที่เก่าแก่ที่สุดการเขียนตำนานเกิดขึ้น เพราะได้รับอิทธิพลการเขียนประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาจากลังกาโดยพระภิกษุชาวเชียงใหม่ที่ได้เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาจากลังกาเมื่อปลายพุทธศตวรรษที่ 20 จึงได้นำแนวคิดการเขียนตำนานของลังกามาด้วยหลักฐานที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของล้านนามัมหรือ ฤๅชัยจะเห็นว่านับตั้งแต่พระนางจามเทวีนำพระพุทธศาสนามาวางรากฐานบนดินแดนล้านนาที่หริภุญชัยเป็นแห่งแรก ทรงนำพระเถระ 500 รูปจากเมืองละโว้มาด้วย พระนางทรงสร้างกุฏิวิหารทั้งหลายให้เป็นที่อยู่แก่พระเถระ 500 องค์ ที่มาด้วยกับพระนาง การที่กษัตริย์ราชวงศ์จามเทวีส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองทำให้อาณาจักรหริภุญชัยเป็นศูนย์กลางสำคัญของพระพุทธศาสนา

พุทธศตวรรษที่ 20 เป็นยุคทองของล้านนาในยุคนี้มีการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาเป็นอันมากตั้งแต่รัชสมัยพระญาภิเษกนารายณ์มหาราช ในสมัยพระเจ้าติโลกราชกษัตริย์ล้านนาลำดับที่ 10 ราชวงศ์มังรายพระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง พระองค์ทรงเลื่อมใสและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา เกิดการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นใน พ.ศ.2020 ที่วัดโพธารามมหาวิหาร ใช้เวลา 1 ปีจึงสำเร็จ ซึ่งนับเป็นการสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 8 ของโลก พระไตรปิฎกที่ชำระ สมัยพระเจ้าติโลกราชถือเป็นหลักปฏิบัติของพระสงฆ์ในล้านนาสืบมา ลักษณะการนับถือพุทธศาสนาในสมัยตอนต้นราชวงศ์มังรายที่มีการผสมผสานแนวความคิดทั้งสองนี้ปรากฏชัดยิ่งขึ้นจากการสร้างศาสนวัตถุปูชนียสถานต่างๆ ทางพระพุทธศาสนา เช่น ภายหลังจากสร้างพระพุทธรูป 5 องค์แล้วพระญามังรายได้อิच्छาฐานขอให้ผลบุญแห่งการสร้างพระพุทธรูปนี้ดลบันดาลให้พระองค์มีอำนาจเหนืออาณาจักรมอญถ้าหากมอญยอมอ่อนน้อมต่อพระองค์แล้วพระญามังรายก็สร้างวิหารถวายพระพุทธรูป ลักษณะเช่นนี้แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาได้ถูกนำมาแทนการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์อำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งไม่แตกต่างไปจากวิญญูณของบรรพบุรุษแล้วประจำเมืองที่จะต้องเช่นสรวงบูชาเกี่ยวกับความเชื่อ พระญามังรายได้รับความสำเร็จจากการเสด็จไปอ่องวะโดยใช้ช่างฝีมือ เช่น ช่างเงิน ช่างทอง ช่างเหล็ก ช่างคอง มายังล้านนาและภายหลังจากเสด็จกลับมาทรงก่อสร้างเจดีย์ที่วัดการโถมตามที่ปฏิญาณไว้จากหลักฐานดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนาระหว่างอาณาจักรล้านนากับอาณาจักรมอญและพุกามซึ่งในขณะนั้นเป็นศูนย์กลางสำคัญของการศึกษาพุทธศาสนาในล้านนาบ้าง แต่สิ่งที่สังเกตจะพบว่าความเชื่อพุทธศาสนาในระยะนี้เป็นความเชื่อพุทธศาสนาที่เป็นอำนาจเหนือธรรมชาติมากกว่าความเข้าใจถึงหลักสำคัญของศาสนาพระพุทธศาสนาจึงกลายเป็นเหมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะนำมาเป็นข้ออ้างในการประกาศสิทธิธรรมทางการเมืองของพระญามังรายที่จะได้รับการ

ยอมรับจากบรรดาอาณาจักรใกล้เคียงนอกจากนี้เกี่ยวกับการจัดระเบียบทางศาสนาเพื่อให้เกิดเอกภาพทางการเมืองจะพบว่ามี การบูชาพระบรมธาตุได้มีการสถาปนาพระธาตุ สถาปนาหลักประจำเมืองเพื่อผสมผสานกลมกลืนกับลัทธิบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และอำนาจมีวิญญานพระบรมธาตุ มีการประดิษฐ์ ๓ แหล่งที่ถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์มาก่อนและมักเกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษของเมืองนั้นๆ การเคารพบูชาพระธาตุอันศักดิ์สิทธิ์จึงมีส่วนสนับสนุนการสืบทอดลัทธิธรรมทั้งอำนาจการเมืองและอำนาจเหนือแผ่นดินอันเกิดจากลัทธิการเคารพบูชาผีประจำเมือง ดังปรากฏหลักฐานว่าในสมัยพระญามังรายทรงได้พระธาตุมาจากเมืองลังกาและพระธาตุได้สำแดงปาฏิหาริย์พระญามังรายทรงเลื่อมใสจึงนำพระธาตุมาบรรจุไว้ในองค์พระพุทธรูปและยังได้กล่าวถึงการนำเอาต้นมหาโพธิ์จากลังกามาปลูกแทนไม้เต็งศักดิ์สิทธิ์ที่วัดการโถม ภายหลังสมัยพระญามังราย ได้ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับความเคลื่อนไหวทางศาสนา

อภิปรายผล

จากการศึกษาคติความเชื่อเรื่องการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนาสามารถอภิปรายผลได้ ดังนี้

อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ 1. ประวัติความเป็นมาของการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา พบว่า ชาวพุทธในล้านนานิยมสร้างพระเจ้าทันใจเพราะเชื่อในศักดิ์สิทธิ์ ถ้าทำสำเร็จแล้วจะได้รับพรทันใจ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **วิโรจ นาคชาติรี (2558)** ที่ได้ศึกษาเรื่อง “ความเชื่อเรื่องปาฏิหาริย์พระเจ้าทันใจ : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดยอดแก้วศรีบุญเรือง” พบว่า พระเจ้าทันใจ หมายถึง พระพุทธรูปที่สร้างเสร็จภายใน 1 วัน มีชื่อที่ใช้เรียกอื่นๆ คือ “หลวงพ่อทันใจ” และ “พระทันใจ” เป็นการสร้างพระพุทธรูปที่ปรากฏในคติความเชื่อทางดินแดนภาคเหนือของประเทศไทย และประเทศใกล้เคียง “พระเจ้าทันใจ” ได้ชื่อว่าเป็นพระพุทธรูปที่ศักดิ์สิทธิ์ คนไทยภาคเหนือเชื่อว่า พระเจ้าทันใจเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ขอพรได้ทันใจเหมือนชื่อพระพุทธรูป

นอกจากนั้นคติการสร้างพระเจ้าทันใจ ยังทำให้เกิดพลังสามัคคีของชุมชนอีกด้วย ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของ **พระสุธีวีรบัณฑิต (ไชว์ ทสสนีโย) (2560)** ที่ศึกษาเรื่อง “การเมืองเรื่องพระพุทธรูป” พบว่า คติการสร้างพระเจ้าทันใจอันเกิดจากการทดสอบความพร้อมเพรียงสามัคคี หรือแรงศรัทธาของชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านมีความคิดจะสร้างถาวรวัตถุในวัดของตน เช่น วิหาร กุฏิ อุโบสถ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องอาศัย ความสามัคคี และความร่วมแรงร่วมใจ พระเจ้าทันใจพระพุทธรูป จึงถูกสร้างให้เสร็จภายในวัน เดียวด้วยความร่วมมือและสามัคคี

อภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ 2. คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา พบว่า การสร้างพระเจ้าทันใจในล้านนานิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง ส่วนหนึ่งเป็นเพราะอิทธิพลจากพระพุทธรูปศาสนาพราหมณ์ อีกส่วนหนึ่งเป็นเพราะคติความเชื่อเกี่ยวกับความเป็นพระเจ้าจักรพรรดิของพระพุทธเจ้า ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ชัชวาล อัครมากุล** (2561) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสังคมไทย” ผลการวิจัยพบว่า คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสังคมไทยนั้น มี 3 คติ คือ 1) คติความเชื่อที่ว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องเป็นจักรพรรดิของจักรวาล คือ ทรงอยู่ในพระสถานะเหนือความเป็นมนุษย์ธรรมดา 2) คติตามคัมภีร์ชมพูบดีสูตร ซึ่งกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงแปลงพระองค์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิเพื่อทรงลดทอนทิฐิของพระเจ้าชมพูบดี และ 3) คติเกี่ยวกับการสร้างพระพุทธรูปแทนตัวบุคคล อันเป็นคติที่อนุวัตน์ตามความเชื่อเรื่องผีในภูมิภาคที่เป็นดินแดนของไทยในปัจจุบัน และสอดคล้องกับงานวิจัยของ **จตุพร วรรณพงษ์** (2549) ซึ่งได้ทำวิจัยเรื่อง “ที่มาของพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะขอมที่พบในประเทศไทย” ที่ระบุว่า คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะอินเดีย ตามแนวคิดของพุทธศาสนาพราหมณ์ สามารถแบ่งคติหรือความหมายทางประติมานวิทยา โดยสังเขปเป็น 3 แนวความคิด คือ 1) แนวความคิดเรื่อง พระพุทธรูปทรงเครื่องอยู่ในสภาวะสูงสุดเหนือสรรพสิ่ง 2) แนวความคิดเรื่องพระพุทธรูปทรงเครื่องเป็นจักรวาทิน และ 3) แนวความคิดเรื่องพระอาทิตย์พุทธ” และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ศศิ ยุกตะนันท์** (2532) ที่ได้ศึกษาเรื่อง “คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยอยุธยา” ที่ระบุว่า การสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในอินเดีย เกิดเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องฐานะของพระพุทธเจ้าเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ซึ่งเคยเชื่อกันว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาได้เปลี่ยนเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติ และยกย่องให้พระองค์เป็นมหาบุรุษ มีฐานะเป็นจักรวาทินหรือจักรพรรดิของจักรวาล จึงมีการถวายเครื่องทรงกษัตริย์เพื่อประดับตกแต่งพระพุทธรูปเป็นพุทธรูป

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

จากการศึกษาคติความเชื่อเรื่องการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา สามารถสรุปองค์ความรู้ที่ได้รับ ดังนี้

องค์ความรู้ที่ได้รับตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ 1. คือ คติความเชื่อเรื่องการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา เป็นการการสร้างพระที่แตกต่างไปจากอดีตที่ต้องใช้เวลานาน แต่การสร้างพระเจ้าทันใจนั้นเป็นการสร้างให้เสร็จภายในวันเดียว จึงจำเป็นต้องมีทีมงานที่เรียกว่า “สล่า” หรือมีแบบการสร้างพระที่พร้อมจะทำการหล่อให้เป็นองค์ภายในวันเดียว การทำ

โครงสร้างขององค์พระนั้นอาจต้องใช้เวลาเตรียมการหลายวันเพื่อให้ทันเสร็จตามกำหนด ซึ่งต้องอาศัยความชำนาญและความร่วมมือของชุมชน

องค์ความรู้ที่ได้รับตามวัตถุประสงค์ ข้อที่ 2. คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนา นอกจากจะเป็นการสร้างเพื่อเป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าสำหรับการสักการบูชาแล้ว การสร้างพระเจ้าทันใจยังมีคติจากนามของพระพุทธเจ้าที่มีคำว่า “ทันใจ” คำว่าทันใจนี้มีความเชื่อว่า หากสร้างเสร็จภายในวันนี้จะทำให้ความปรารถนาของผู้สร้างพระสำเร็จได้ทันใจด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างความสามัคคีและบารมีของเจ้าภาพอีกด้วย

สรุป

คติความเชื่อการสร้างพระเจ้าทันใจของชาวพุทธในล้านนามีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน ตั้งแต่ยุคตั้งอาณาจักรสุโขทัย ในยุคสมัยของพระนามจามเทวีเป็นต้นมา จนสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน นอกจากสร้างพระพุทธรูปปางต่างๆ แล้วในล้านนาก็มีความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปที่เรียกว่าพระเจ้าทันใจ ซึ่งหมายถึง พระพุทธรูปที่ใช้เวลาสร้างได้สำเร็จภายใน 1 วัน กล่าวคือ จะเริ่มพิธีตั้งแต่เที่ยงคืนเป็นต้นไป จนสามารถสร้างองค์พระได้สำเร็จก่อนพระอาทิตย์ตกดิน ของวันถัดไป ถ้าสร้างไม่เสร็จถือเป็นพระพุทธรูปธรรมดาทั่วไป และสามารถทำพิธีพุทธาภิเษกได้ในเย็นอีกวันหนึ่ง ทั้งนี้เนื่องจากการสร้างพระพุทธรูปนั้น มักจะมีขั้นตอน และพิธีกรรมที่ละเอียดซับซ้อน การสร้างพระพุทธรูป จึงถือว่าเป็นเรื่องมหัศจรรย์ จึงเชื่อกันว่าเป็นเพราะพระพุทธานุภาพ และอานุภาพแห่งเทพยดาที่บันดาลให้พิธีกรรมสำเร็จโดยปราศจากอุปสรรค

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2530). **เมื่อน่านโบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปะ**. น่าน: พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติน่าน.
- จตุพร วรวัชรพงศ์. (2549). “ที่มาของพระพุทธรูปทรงเครื่องศิลปะขอมที่พบในประเทศไทย”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร**.
- ชัชวาล อัจฉกุล. (2561). “คติการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.

- ทน ตนมั่น. (2514). **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานเลขาธิการ คณะรัฐมนตรี.
- พระรัตนปัญญาเถระ. (2501). **ชินกาลมาลีปกรณ์**. แปลโดย แสงมนวิฑูร. พระนคร: กรม ศิลปากร.
- พระสุธีวีรบัณฑิต (โชวี ทสสนีโย). (2560). “การเมืองเรื่องพระพุทธรูป”. **วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์**. 6 (1): 241-256
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2519). **ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง เชียงใหม่**. ภาควิชา สังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2539). **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับ 700 ปี**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่ง เมือง.
- ริดา สารระชา .(ม.ป.ป.). “การศึกษาบทบาทและหน้าที่ของตำนานประวัติศาสตร์ ของอาณาจักร เชียงใหม่”. ใน **รวมบทความประวัติศาสตร์ เล่มที่ 6**. กรุงเทพมหานคร: สมาคม ประวัติศาสตร์.
- วิโรจ นาคชาตรี. (2558). “ความเชื่อเรื่องปาฏิหาริย์พระเจ้าทันใจ : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดยอดแก้ว ศรีบุญเรือง”. **วารสารรามคำแหง ฉบับมนุษยศาสตร์**. 34 (1): 47-64.
- ศศิ ยุกตะนันท์. (2532). “คตินิยมการสร้างพระพุทธรูปทรงเครื่องในสมัยอยุธยา”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สงวน โชติสุขรัตน์. (2515). **ตำนานพระแก่นจันทน์**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2539). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์.
- สิงฆะ วรรณสัย. (2531). **ตำนานพระธาตุหริภุญชัย**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์แสงศิลป์.
- อานันท์ กาญจนพันธ์ และ คณะ. (ม.ป.ป.). **ตำนานพระยาเจืองต้นฉบับโบราณ วัดเหมืองหม้อ อำเภอเมือง จังหวัดแพร่**. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่และ ศูนย์ส่งเสริมและศึกษาวัฒนธรรมล้านนาไทย วิทยาลัยครูเชียงใหม่.
- ฮัสส์ เพนธ์. (2519). **คำจารึกที่ฐานพระพุทธรูปในนครเชียงใหม่**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการคณะรัฐมนตรี.

ประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มรณภาพในล้านนา The Tradition of Changing the Clothes of Deceased Monks in Lanna

พระมหากาชาต คณิงความดี

Phramaha Kachart Kanuengkwandee

โรงเรียนพระปริยัติธรรมพระชัยยะวงศาพัฒนา

Phrachaiwongsa Phatthana Buddhist Studies School

Corresponding Author, Email: kachart.kalayanadhammo@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อ คือ 1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มรณภาพในล้านนา และ 2. เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญเกี่ยวกับประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มรณภาพในล้านนา เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย การวิจัยเอกสารและการสัมภาษณ์เชิงลึก มีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 20 คน

ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มรณภาพในล้านนา พบว่า ในอดีตไม่ปรากฏหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรว่ามีการเก็บสรีระสังขารของพระเถระไว้ คาดว่าการเก็บสรีระได้เกิดขึ้นในช่วงพุทธศักราช 2520 ซึ่งเป็นการเก็บสรีระของครูบาอภิชัยขาวปี ไว้ในวัดพระพุทธรูปบาทผาหนาม และพบประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระครูเจ้ากัญไชย กาญจน และหลวงปู่ครูบาครอง ชัดตโย ประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระ มีความสำคัญต่อการแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณของครูบาอาจารย์ กับทั้งเป็นการแสดงพลังศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อพระเถระ และเป็นการสร้างความสามัคคีในชุมชนอีกด้วย

คำสำคัญ : ประเพณี, การเปลี่ยนผ้าครองสรีระ, ล้านนา

Abstract

This research article has two objectives: 1. to study the changing of the robes of deceased monks in Lanna and 2. to analyze the significance of the tradition of changing the robes of deceased monks in Lanna. This is a qualitative

research, consisting of document research and in-depth interviews with 20 key informants.

The research results found that in the past, there was no written evidence of the preservation of the monks' remains in Lanna. It is estimated that the preservation of the remains began in the year 1977, when the remains of Khru Ba Aphichai Khaopi were kept at Wat Phra Phutthabat Pha Nam. The tradition of changing the robes of Khru Chao Kanchai Kanchano and Luang Pu Khru Ba Krong Khattiyao was also found. The tradition of changing the robes of the deceased monks is important in expressing the gratitude of teachers and also in expressing the faith of Buddhists in the monks. And it also creates unity in the community.

Keywords: Tradition, Changing of clothes, Lanna

บทนำ

ความเชื่อและศรัทธาเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตให้ก้าวไปสู่ความเจริญงอกงามตามหลักสัมมาปฏิบัติ คือ ปฏิบัติชอบด้วยสุจริตกรรมทั้ง 3 คือ กายสุจริต วาสุจริต และมโนสุจริต คือ คิดดี พูดดี และทำดี หลักคำสอนที่เป็นสัจธรรม เนื้อหาคำสอนจะเป็นหลักปฏิบัติของบุคคลในสังคมในเชิงคตินิยมในการครองชีวิตทั้งชีวิตส่วนตัวและสังคมตามหลักการทางพระพุทธศาสนา โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเด็น คือ 1) พุทธจริยธรรมของสังคม ได้แก่ คำสอนเรื่องศีลห้า การทำบุญ ความเคารพและการบูชา 2) พุทธจริยธรรมของปัจเจกบุคคล ได้แก่ หลักปฏิบัติของผู้ปกครอง หลักปฏิบัติของสตรีและบุรุษ หลักปฏิบัติของภรรยา รวมทั้งยังปรากฏหลักคำสอนเรื่องพุทธทำนายซึ่งเป็นการพยากรณ์เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นในสังคมในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม (พุทธรักษ์ ปรานอก, 2557: 55)

วัดพระพุทธบาทห้วยต้ม ตำบลนาทราย อำเภอเถิง จังหวัดลำพูน เป็นถิ่นกำเนิดครูบาชัยยะวงศาพัฒนา (องค์การบริหารส่วนตำบลนาทราย, 2560: 2) โดยเฉพาะบ้านห้วยต้มมีการขยายตัวของชุมชนอย่างรวดเร็ว มีการแยกหมู่บ้านอย่างเป็นทางการและถูกต้องทั้งหมด 10 หมู่บ้าน ประชาชนที่อาศัยอยู่ในบ้านห้วยต้ม ส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยงปกากะญอ ที่อพยพมาจากจังหวัดตาก เชียงใหม่ และแม่ฮ่องสอน มาตั้งรกรากอยู่ที่บ้าน ห้วยต้มเป็นระยะเวลาเกือบ 20 ปี โดยติดตามมากับครูบาชัยยะวงศาพัฒนา ซึ่งครูบาชัยยะวงศาพัฒนา ได้ชวนให้มา

อยู่โดยได้มอบที่ดินทำกินให้ครอบครัวละ 1 ไร่ ซึ่งมีข้อแม้ว่า จะต้องรักษาสีลห้า ไม่กินเนื้อสัตว์ ไม่ดื่มสุรา และไม่เสพสิ่งเสพติดทุกชนิด ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ ประชาชนในชุมชนบ้านห้วยต้มจึงที่ใช้ชีวิตแบบพอเพียง มีภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมและการทอผ้า โดยทุกคนนับถือศาสนาพุทธ รักษาสีลห้า และไม่รับประทานเนื้อสัตว์ ชุมชนบ้านห้วยต้มเป็นชุมชนที่มีความเป็นธรรมชาติ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคู่เมือง รวมถึงพิธีอันดีงามของชาวปกากะญอ จึงเป็นชุมชนแห่งความเจริญด้านพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ สมาชิกในชุมชนได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากครูบาชัยยะวงศาพัฒนา จนกลายเป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต ในทุกปีจะมีพิธีเปลี่ยนผ้าครองสรีระครูบาชัยยะวงศาพัฒนา ผู้ซึ่งเปรียบดังศูนย์รวมจิตใจของประชาชนในชุมชนบ้านห้วยต้ม และปกากะญอจากทั่วสารทิศ ในทุกครั้งที่มีการบุญพิธีจะให้เห็นประชาชนในชุมชนบ้านห้วยต้ม นับหมื่นคนเข้าร่วมงาน เพื่อแสดงความศรัทธาและกตัญญูต่อครูบาชัยยะวงศาพัฒนา พระผู้พัฒนาชุมชนบ้านห้วยต้มให้กลายเป็นดินแดนอันสงบสุขและบริสุทธิ์พร้อมสืบทอดพระพุทธศาสนา การทำพิธีเปลี่ยนผ้าครองสรีระนั้น เพื่อให้ศิษยานุศิษย์ได้แสดงออกถึงความเคารพนับถือ ยกย่อง เลื่อมใสในครูบาชัยยะวงศาพัฒนา ซึ่งการบูชาแบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ อามิสบูชา เป็นการบูชาด้วยดอกไม้ ธูปเทียน หรือสิ่งของ และธัมมบูชา เป็นการบูชาด้วยธรรม คือ การประพฤติปฏิบัติตามคำสอน (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 20 ข้อ 157 : 124) ของครูบาชัยยะวงศาพัฒนา อันเป็นบุคคลที่ชาวปกากะญอให้ความเคารพและศรัทธาเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ ครูบาชัยยะวงศาพัฒนาได้สร้างศาสนวัตถุ ศาสนสถาน เช่น วัดพระพุทธบาทห้วยต้ม เจดีย์ศรีเวียงชัย เพื่อตั้งและปลุกจิตศรัทธาให้เกิดในคณะศิษย์ ประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระครูบาชัยยะวงศาพัฒนาจึงได้ถือปฏิบัติกันมาจวบจนในปัจจุบันโดยยึดหลักปฏิบัติในทางสายกลาง ตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา (พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย, เล่ม 25 ข้อ 24 : 369) ในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ ผู้ปฏิบัติได้ใช้ปัญญาในการพิจารณาถึงบุญกุศลหรือความดีงามอันจะเกิดขึ้นกับการปฏิบัติ เพื่อเกิดความสุขกายสุขใจของชีวิต อย่างไรก็ตาม การยึดถือปฏิบัติของประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระครูบาชัยยะวงศาพัฒนา ได้ดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับวิถีปฏิบัติในพุทธสรีระของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ การใช้ผ้าผืนใหม่ห่อสรีระ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มีรณภาพในล้านนา
2. เพื่อวิเคราะห์ความสำคัญเกี่ยวกับประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มีรณภาพในล้านนา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยกำหนดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักสำคัญ (key Informant) ซึ่งมีคุณสมบัติสอดคล้องกับประเด็นสาระสำคัญของการวิจัย จำนวน 25 รูป/คน ผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์ เพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยแบบสัมภาษณ์ที่ใช้เป็นแบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ทั้งนี้ ข้อมูลที่จัดเก็บรวบรวมในการวิจัยครั้งนี้แบ่งออกเป็น 2 ประเภท ประกอบด้วย

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Secondary Data) คือ การเก็บข้อมูลเอกสาร (Documentary) โดยการศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎก และเก็บข้อมูลภาคสนามหรือจากพื้นที่ที่ทำการศึกษาวิจัยซึ่งเป็นข้อมูลหลักในการวิจัยครั้งนี้ เป็นข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) ทั้งนี้ เพราะการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกและทำการบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสนทนาด้วยเครื่องบันทึกเสียง ทั้งนี้ใช้เวลาในการสัมภาษณ์ประมาณ 1-2 ชั่วโมง

2. ข้อมูลทุติยภูมิ (Primary Data) คือ การเก็บรวบรวมเอกสารงานวิจัยต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วย เอกสารทางวิชาการ รายงานวิจัย บทความวารสาร วิทยานิพนธ์ที่เกี่ยวข้องอันจะทราบถึงหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในประเด็นการเปลี่ยนผ้าครองสรีระ

ผู้วิจัยจะทำการจัดกลุ่มข้อมูล (Data Grouping) ตามสาระสำคัญของประเด็นการสัมภาษณ์ จากนั้นจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis Technique) แล้วนำเสนอในรูปแบบ การพรรณนา

ผลการวิจัย

1. การเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มีรณภาพในล้านนา

ประเด็นความเชื่อของล้านนา เมื่อพระเถระผู้ใหญ่รณภาพ มักจะเก็บสรีระวางไว้และจัดให้มีการบำเพ็ญกุศลต่อเนื่องในหลาย ๆ ปี ในกรณีนี้ จะมีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระผืนใหม่ทุกครั้ง

1) พิธีศพของพระเถระที่มีรณภาพในล้านนา

วัฒนธรรมของคนล้านนาเกี่ยวกับพิธีศพนั้นเป็นความเชื่อที่ฝังรากลึกในวิถีชีวิตของคนเมืองมานานนับหลายร้อยปี เมื่อมีคนตายจะต้องจัดงานศพขึ้นเพื่อเป็นการไว้อาลัยแก่

คนตายอย่างสมเกียรติ พิธีศพของคนล้านนาจะมีความแตกต่างจากพิธีศพของคนในภาคอื่น คือการจัดแต่งปราสาทใส่ศพประดับประดาด้วยดอกไม้สดหรือแห้งให้แลดูสวยงาม นัยว่าเพื่อเป็นการยกย่องผู้ตายให้ได้ขึ้นไปสู่สรวงสวรรค์ชั้นฟ้า ปราสาทงานศพโดยทั่วไปจะนิยมใช้ในพิธีศพของคนในภาคเหนือเท่านั้น สันนิษฐานว่าน่าจะเป็นวัฒนธรรมที่รับมาจากเมืองเชียงรุ่งแห่งสิบสองปันนา ซึ่งถือว่าเป็นต้นตระกูลเผ่าพันธุ์ไทแต่ดั้งเดิม

ในบรรดาพิธีศพของคนล้านนาคูเหมือนว่า พิธีศพของพระเถระจะได้รับความสนใจเป็นพิเศษ นอกจากคณะศรัทธาจากบ้านเหนือบ้านใต้จะเดินทางมาร่วมงานอย่างอุ้นหนา ผาคั่งแล้ว ปราสาทใส่ศพของพระเถระชาวล้านนาก็นับว่ายิ่งใหญ่ไม่แพ้ปราสาทใส่ศพของบรรดาเจ้านายฝ่ายเหนือ ตามคติความเชื่อโบราณของล้านนา เจ้านายและพระเถระได้รับการยกย่องในสังคมว่าเป็นชนชั้นสูงและเมื่อสิ้นชีพไปแล้วจะไปจุติในภพที่สูงกว่า หรือเป็นเทพสถิตอยู่ในสรวงสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ของเขาพระสุเมรุ อันเป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นจากความเชื่อระหว่างศาสนาพุทธและพราหมณ์ผสมกัน

ความเชื่อดังกล่าวนำไปสู่การสร้างสรรคและจัดรูปแบบพิธีศพที่ตอกย้ำถึงแนวคิดที่จะมุ่งไปสู่สรวงสวรรค์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเมรุปราสาทอันเป็นตัวแทนของวิมานสถิตบนพระสุเมรุ ซึ่งเป็นแกนกลางของจักรวาลมียอดปลายอยู่ในชั้นดาวดึงส์ หรือการจัดพิธีทางพุทธ เช่น บังสุกุล กรวดน้ำให้แก่ผู้ตาย ซึ่งชี้ให้เห็นการสังสมกกุลลขารมี อันจะนำไปสู่ภพที่ดีกว่าคือ นิพพาน

ตามประเพณีที่ทำกันมาแต่โบราณ งานศพของพระสงฆ์จะนิยมทำกันในช่วงระหว่างเดือน มีนาคม - เมษายน จัดให้มีพิธีทำบุญทำทานกันอย่างใหญ่โต มีงานมหรสพและการละเล่น เพื่อลดความวิงวุ่นโศกเศร้า อีกทั้งยังเป็นการเสริมบรรยากาศให้เกิดมโนภาพของวิมานชั้นฟ้า โดยเฉพาะปราสาทใส่ศพอันเป็นที่สถิตของผู้ตายบนสรวงสวรรค์นั้นก็ได้รับการตกแต่งประดับประดาอย่างสวยงามอลังการ ซึ่งทำเป็นรูปนกหัสดีลิงค์ ว่ากันว่า นกหัสดีลิงค์เป็นนกในวรรณคดีไทย ตัวเป็นนก หัวเป็นราชสีห์ มีวง มีงา มีพละกำลังมากเป็น 5 เท่าของช้าง เนื้อสีแดงเป็นมังสาหารและเป็นพาหนะของผู้มีบุญ ดังนั้น ในพิธีงานศพของพระเถระจะเห็นปราสาทบรรจุศพทำเป็นรูปนกหัสดีลิงค์

ตำนานมูลศาสนา กล่าวว่า นกหัสดีลิงค์จะอาศัยอยู่บนจิกผา คอยปรนนิบัติอนุสิษฐ์ฤๅษี ครั้งหนึ่งวาสุเทพดาบส (แห่งคอยสุเทพ) ทารือกับสุกกทันตฤๅษี (เมืองละโว้) คิดอยากสร้างเมืองหริภุญไชย อยากได้เปลือกหอยสังข์จึงใช้ให้นกหัสดีลิงค์ไปคาบเอาหอยสังข์กลางมหาสมุทร ในหนังสือเล่าเรื่องไตรภูมิ ของพระยาอนุนานราชทนต์ ซึ่งแปลจากคัมภีร์ไตรภูมิพระร่วงของพญาสิทธิแห่งนครสุโขทัย กล่าวว่าการทำงานศพของชาวอุตรกู่ระซึ่งเป็นผู้มีบุญนั้น

จะนิยมห่อศพด้วยผ้าขาวแล้วนำไปวางไว้กลางแจ้ง แล้วจะมีนกหัสติลิงค์มาคาบหรือคืบไปทิ้งในที่อื่น

สิ่งที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งสำหรับพิธีเผาศพพระนั้นก็คือ พิธีจะจัดอยู่ในบริเวณวัดและจะทำการเผาศพพระในบริเวณนั้นเลย ซึ่งต่างจากของคนทั่วไปที่จะไม่ให้เผาในวัด ปราสาทศพรูปนกหัสติลิงค์ของพระเถระชาวล้านนา นอกจากจะเป็นวัฒนธรรมตามความเชื่อที่ถูกถ่ายทอดมาจาก บรรพบุรุษแล้ว ถ้ามองในแง่ของงานศิลปะถือได้ว่าเป็นงานที่สะท้อนฝีมือและความคิดในการสร้างสรรค์ที่ไม่มีชุมชนใดของประเทศเสมอเหมือนนอกจากบนผืนแผ่นดินล้านนาเท่านั้น

พิธีและขั้นตอนการจัดศพนั้น สำหรับคนที่บวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ไม่ยอมสึก อุทิศชีวิตแก่พระศาสนา หากมรณภาพเมื่อมีอายุพรรษามาก คือเป็นครูบาสังฆะ การจัดพิธีศพจะทำการใหญ่โต ถ้ามรณภาพก่อนเข้าพรรษาหรือในพรรษา จะเก็บศพไว้ตลอดพรรษา แล้วจึงประชุมเพลิงในฤดูแล้ง ระยะเวลาการเก็บศพและการกำหนดการเผาไม่แน่นอน แล้วแต่กรรมการและศรัทธาของวัดนั้น ๆ ที่จะตกลงกัน มีพิธีและขั้นตอนการจัดศพดังนี้

(1) การเตรียมศพ เมื่อมีภิกษุมรณภาพ ศิษยานุศิษย์และชาวบ้านจะเตรียมศพก่อนนำศพใส่โลง พิธีกรรมเตรียมศพจะเหมือนกับชาวบ้านทั่วไป แต่มีพิธีกรรมบางอย่างเท่านั้นที่แตกต่าง คือ “การอาบน้ำศพ” หรือการสงน้ำให้กับศพของพระภิกษุนั้น ต้องมีการปลงผม โกนหนวด ให้เรียบร้อย และค่อยสงน้ำ เสร็จแล้วก็ครองผ้าจีวรใหม่ และปิดหน้าศพด้วยทองคำเปลว แล้วทำพิธีขอขมาและรดน้ำศพตามลำดับ โดยเริ่มตั้งแต่พระภิกษุสามเณร ศิษยานุศิษย์ ชาวบ้านทั่วไป สำหรับพิธีป้องกันศพเน่าเหม็นนั้นเนื่องจากต้องตั้งศพบำเพ็ญกุศลนาน ในสมัยก่อนจึงใช้น้ำผึ้งรอกปากศพพระที่มรณภาพ แต่ในปัจจุบันใช้ยาฉีตศพ หลังจากนั้นก็อาราธนาศพเข้าใส่โลงศพโดยไม่มีกรรมัตตราสังศพ และนำเงินใส่ปากศพเหมือนกับศพของชาวบ้าน

(2) การบำเพ็ญกุศลศพ การบำเพ็ญกุศลศพของพระสงฆ์ ส่วนใหญ่นิยมตั้งศพบำเพ็ญกุศล ณ พระวิหาร หรือศาลา เพราะเป็นที่กว้างขวาง เมื่อนำศพตั้งบำเพ็ญกุศล ณ สถานที่สมควรแล้ว ก็จัดโต๊ะสำหรับตั้งเครื่องอัฐบริขารตลอดถึงเครื่องประกอบสมณศักดิ์ ตั้งไว้หน้าศพ พร้อมประดับด้วยดอกไม้ เพื่อให้ดูสวยงามและสมเกียรติ หลังจากนั้นจะมีการประกอบพิธีกรรมเหมือนกับศพชาวบ้านทุกขั้นตอน การจัดบำเพ็ญกุศลศพของพระสงฆ์นั้น โดยเฉพาะพระสงฆ์ผู้เป็นพระสังฆาธิการ หรือผู้ทรงสมณศักดิ์ มีอายุพรรษามาก จะต้องเก็บศพไว้เป็นระยะเวลานาน การบำเพ็ญกุศลศพจึงต้องแบ่งเป็นระยะ คือ ระยะแรก จะทำพิธีกรรมตั้งแต่มรณภาพครบ 7 วัน หลังจากนั้นก็จะปิดศพไม่มีการเทศน์หรือการสวดพระอภิธรรม ระยะต่อมาเมื่อถึงวันพระหรือมีผู้มารับเป็นเจ้าภาพสวดพระอภิธรรมจึงจะการเปิดศพบำเพ็ญกุศล

ครั้งหนึ่ง เมื่อครบ 50 ก็จะทำบุญอีกครั้งหนึ่งเรียกว่าทำบุญปัญญาสมวาร พอถึง 100 วัน ก็จะทำบุญสมวาร ตามลำดับ เมื่อครบกำหนดที่จะทำการประชุมเพลิงหรือพระราชทานเพลิงศพ ที่ชาวบ้านเรียกว่า การปลงศพตุ้เจ้า ก็จะเปิดศพบำเพ็ญกุศลอีกครั้งหนึ่ง อย่างน้อยประมาณ 5-7 วัน พิธีกรรมก็จะเริ่มด้วยการทำบุญตักบาตร การถวายปราสาทใส่ศพ แล้วก็อาราธนาศพขึ้นสู่ปราสาทเพื่อรอการบำเพ็ญกุศลประชุมเพลิงต่อไป

(3) การจัดงานศพ เมื่อถึงวันประชุมเพลิง หรือพระราชทานเพลิงศพจะมีลำดับขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรม ดังนี้

(3.1) การบวชหน้าไฟ ในตอนเช้าของวันประชุมเพลิงศพ หรือก่อนหน้านั้น ศิษยานุศิษย์ ลูกหลาน ของพระภิกษุที่มีมรณภาพก็จะบวชหน้าไฟ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้พระภิกษุผู้มรณภาพ

(3.2) การบำเพ็ญกุศล การบำเพ็ญกุศลเพื่อเป็นการอุทิศในวันนั้นก็เหมือนกับงานศพของชาวบ้าน กล่าวคือ ไห้วพระ รั้วศีล ฟังเทศน์ “โอกาสเวรदान” ถวายเครื่องไทยทาน พระสงฆ์อนุโมทนาตามลำดับ ในการบำเพ็ญกุศลศพของพระสงฆ์นั้น จะนิมนต์พระสงฆ์มารับไทยทานพิจารณาผ้าบังสุกุลมากกว่าศพของชาวบ้านมากเป็นพิเศษ เพราะว่าเป็นการจัดงานใหญ่ มีผู้มาร่วมงานมาก ผู้มรณภาพก็เป็นผู้ที่คนเคารพนับถือมาก

(3.3) การเคลื่อนศพไปสู่ป่าช้า หลังจากพิธีขอขมาศพแล้ว จะเคลื่อนศพไปป่าช้า นอกจากศพที่ต้องการทำพิธีเผาที่วัด ซึ่งได้สร้างเมรุชั่วคราวไว้บริเวณวัดเท่านั้น จะไม่มีการเคลื่อนศพ ในขบวนศพของพระภิกษุนี้มีการจัดขบวนศพตามลำดับ คือ มีคนแบก “ตุ้ง 3 หาง” นำหน้าขบวน คนเคาะระฆัง ธรรมมาสน์เทศน์นำหน้าศพ พระภิกษุสามเณร และชาวบ้าน ชักลากปราสาท ซึ่งนิยมสร้างปราสาทเป็นรูปนกหัสติลิงค์ ปราสาททรงจัตุรมุข หรือตามแต่ความศรัทธาเลื่อมใสของคณะ ศิษยานุศิษย์ที่เลื่อมใสต่อพระสงฆ์ที่มีมรณภาพ ส่วนข้างบนปราสาทจะมีชายนุ่งชุดขาวยืนข้างโลงศพเพื่อประคองโลงศพ ถัดจากปราสาทศพก็จะเป็นวงดนตรี ปี่พาทย์พื้นเมือง ที่คอยบรรเลงเพลงปราสาทไหว ครั้นขบวนศพมาถึงที่ป่าช้า ก็จะนำปราสาทศพไปตั้งไว้ ณ สถานที่ตั้งศพ ซึ่งจัดเตรียมไว้แล้วโดยมีการตกแต่งด้วยราชวัตร หรือจัดทำเมรุชั่วคราวไว้ และที่ขาดไม่ได้คือ เสาไม้ไผ่ที่มีลำสวยและยาวจำนวน 4 เล่ม ตั้งไว้ 4 มุม ข้างบนจะมีฉิวของพระที่มีมรณภาพมาซึ่งเป็นเพดาน ในระหว่างที่เคลื่อนศพนั้น ชาวบ้านก็จะไปปรียหรืออุทิศเงินเอาเหรียญเงินบรรจุไว้ในลูกมะนาว

การเผาศพก่อนจะมีพิธีเผาศพ ก็จะมีพิธีกรรมเหมือนศพชาวบ้านดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น กล่าวคือการทอดผ้าบังสุกุล วางดอกไม้จันทน์เคารพศพ แต่ที่พิเศษกว่าศพของชาวบ้านทั่วไปคือ คณะศิษยานุศิษย์ และชาวบ้านทั่วไป จะนำพิน ซึ่งพินนั้นไปเป็นไม้หอม

หรือเป็นต้นดอกไม้ เช่น ต้นดอกจำปา ดอกจำปี ดอกปีป เป็นต้น มาร่วมกันเพื่อร่วมกันเผาหรือส่งสารให้กับพระสงฆ์ที่มรณภาพนั้น

เมื่อถึงเวลาเผาศพ ประธานจะจุดธูปบั้งไฟพุ่งเข้าหาปราสาทศพ แต่ก่อนที่บั้งไฟจะถึงปราสาทศพ ก็จะไปตามที่กำหนดเป็นทอด ๆ แล้วก็พุ่งเข้าหาปราสาทศพ จากนั้นไฟก็พุ่งไปสู่ชนวนพลุ และบอกไฟหล่อ บั้งสุดท้ายจะพุ่งเข้าหาปราสาทศพ จากนั้นไฟก็จะติดลูกไม้ปราสาทศพในระหว่างที่ไฟลูกใหม่นั้นวงดนตรีป๊อปปี้พื้นเมืองก็จะบรรเลงเพลงเพื่อเป็นการส่งดวงวิญญาณให้ไปสู่สุคติ เมื่อเสร็จสิ้นพิธีศพแล้ว วันต่อมาก็จะมีพิธีกรรมเก็บกระดูกเช่นเดียวกับพิธีศพของชาวบ้าน แล้วนำไปบรรจุไว้ใน “กู” ที่วัดของท่านเคยจำพรรษาเพื่อเป็นปูชนียสถานไว้สักการบูชาต่อไป (พระมหาจรัญ จิตตสัโร, 2553: 49-51)

การเปลี่ยนผ้าครองสรีระครูบาอภิชัยขาวปี

ครูบาอภิชัยขาวปี ถึงแก่มรณภาพเมื่อวันที่ 3 มีนาคม 2520 ตรงกับเดือน 6 เหนือ แรม 14 ค่ำ ที่วัดท่าตันตงชัย อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย จากนั้น หลวงปู่ครูบาวงค์(ครูบาชัยยะวงศาพัฒนา) ซึ่งเป็นลูกศิษย์ได้อัญเชิญพระศพครูบาอภิชัยขาวปีกลับมาที่วัดพระพุทธบาทผาหนาม แล้วบรรจุในโลงแก้ว เพื่อให้ลูกศิษย์และญาติโยมทั่วทุกสารทิศได้สักการบูชากราบไหว้ ซึ่งร่างกายของท่านยังไม่เน่าเปื่อยแต่อย่างใด และทุกๆ ปี จะมีประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระร่างของท่านทุกปี และมีอนุสาวรีย์ของหลวงปู่ครูบาขาวปีบริเวณหน้าวัด เป็นลักษณะองค์ยืน ขนาดใหญ่ ความสูง 16 เมตร (32 ศอก)

ครูบาเจ้าอภิชัยขาวปี เดิมชื่อ จำปี เกิดเมื่อวันจันทร์ เดือน 7 เหนือ ปีกัตเกล้าหรือปีฉลู ตรงกับวันที่ 17 เมษายน พ.ศ. 2443 เป็นบุตรของนายเฒ่า นางจันทา อายุ 16 ปี ได้บวชเป็นศิษย์ครูบาศรีวิชัย ตั้งใจเฝ้าอุปัฏฐากอาจารย์และร่ำเรียนกัมมัฏฐานและอักษรสมัยจนจบ พร้อมปฏิบัติตามที่อาจารย์พร่ำสอนจนดวงจิตสงบ พร้อมกันนั้นรับการถ่ายทอดในเชิงวิชาช่างก่อสร้างจากอาจารย์จนเกิดความชำนาญและติดตามอาจารย์ไปก่อสร้างวัดวาอารามทุกหนทุกแห่ง พระอภิชัยขาวปี เริ่มงานก่อสร้างในสถานที่ต่าง ๆ หลายแห่ง ทั้งโรงพยาบาล วัด โรงเรียน และสถานที่ราชการ ตั้งแต่อายุ 24-83 ปี นับรวมทั้งสิ้นได้ 96 แห่ง งานสำคัญอีกหนึ่งชิ้นที่ท่านทำ คือ วันที่ 9 พฤศจิกายน พ.ศ. 2477 ครูบาศรีวิชัยได้ถูกลังมือชุดจอบแรกสำหรับการสร้างถนนขึ้นดอยสุเทพ พระอภิชัยขาวปี ได้พาพุทธศาสนิกชนเชื้อสายกะเหรี่ยง จำนวน 500 คน ขึ้นไปช่วยทำถนนขึ้นดอยสุเทพ จนแล้วเสร็จ ในวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2478 จนกระทั่ง ปี พ.ศ. 2507 ได้ร่วมกับราษฎรหมู่บ้านผาหนาม และศรัทธาพุทธศาสนิกชนช่วยกันสร้างวัดพระพุทธบาทผาหนามที่เดิมเป็นวัดเก่าผู้พัง นับเป็น ปูชนียสถานที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งของอำเภอเถิน จังหวัดลำพูน มีพระบาทของพระพุทธเจ้าเหยียบประทับบนแผ่นหินเป็นรอยชัดเจนบนดอยผาหนาม ปัจจุบันสร้างมณฑปรูปเจดีย์ครอบไว้

ขั้นตอนในพิธีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระครูบาขาวปี โดยปกติจะดำเนินการ คือ การจัดขบวนแห่รูปเหมือนครูบาอภิชัยขาวปี แบบโบราณ โดยใช้เสวี่ยงที่ท่านครูบาอภิชัยขาวปีได้ใช้ไปจาริกที่ต่างๆ โดยมีประธานในพิธีร่วมขบวน พร้อมกับเครื่องไทยทานและปัจจัยอื่นๆ เมื่อขบวนแห่เคลื่อนเข้าสู่บริเวณวัดพระพุทธรูปพาทพนามจะมีการพ่อนดาบแบบชาวเขา ตามความเชื่อว่าเป็นการไล่สิ่งอัปมงคลให้ออกจากบริเวณที่จัดงาน ภายในตัววิหารที่เก็บสรีระครูบาขาวปีไว้ ก่อนที่จะนำออกมาเปลี่ยนผ้าครอง จะมีการเตรียมผ้าครองไว้ ซึ่งผ้าครองของครูบาขาวปีจะเป็นชุดสีขาว พระสงฆ์ทำพิธีอัญเชิญสรีระครูบาขาวปีลงจากแท่นแก้ว โดยประธานในพิธีนำสวดอัญเชิญเมื่อกล่าวเสร็จ พระสงฆ์ได้ช่วยกันนำโลงแก้วลงมาจากแท่นแก้ว ในขั้นตอนนี้ จะมีเฉพาะพระสงฆ์เท่านั้น เมื่อนำโลงแก้วลงมาเสร็จแล้ว จะเป็นการกล่าวขอขมา (ขอขมา) รำงท่านครูบาอภิชัยขาวปี โดยประธานในพิธี เมื่อกล่าวเสร็จก็จะเป็นพิธีการนำร่างสรีระมาทำการเปลี่ยนผ้าและปิดทองคำเปลวใหม่ ประธานในพิธีจะเป็นผู้เริ่มทำการเปลี่ยนผ้าและปิดทองเป็นท่านแรก ผ้าและเครื่องใช้ที่เปลี่ยนออกมา จะนำไปบรรจุในพระธาตุที่ อำเภอทุ่งหัวช้าง จังหวัดลำพูน

การเปลี่ยนผ้าครองสรีระครูเจ้ากัญไชย กาญจน

หลวงพ่ครูบาเจ้ากัญไชย กาญจน อดีตพระเกจิอาจารย์ชื่อดังที่ได้รับสมณานามว่า “เทพเจ้านักบุญแห่งลุ่มน้ำเมย” ซึ่งมรณภาพไปเมื่อ 20 ปีที่แล้ว แต่สรีระสังขารของท่านกลับไม่เน่าเปื่อย หลวงพ่ครูบาเจ้ากัญไชย นอกจากจะเป็นพระเถระผู้ทรงวิทยาคม ท่านยังเป็นพระนักปฏิบัติพระนักพัฒนาที่มีชื่อเสียงและเป็นผู้ที่มีคุณูปการต่อชาวแม่สอด และอำเภอใกล้เคียง รวมไปถึงในพื้นที่จังหวัดแพร่ และจังหวัดน่าน ซึ่งเป็นบ้านเกิดของท่าน ท่านเป็นพระที่มีคาถาอาคมที่แก่กล้า มีน้ำพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์และคงกระพัน ท่านจึงถูกขนานนามว่าเทพเจ้านักบุญแห่งลุ่มน้ำเมย

ในทุกปี ประชาชนที่เลื่อมใสศรัทธาท่าน โดยเฉพาะชาวบ้านทุกหมู่บ้านของตำบลแม่กาษา อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ต่างเข้าร่วมร่วมงานประเพณีไหว้สาอมตสรีระสังขารและพิธีเปลี่ยนผ้าไตรจีวรครอง ณ วัดมาตานุสรณ์ โดยในขบวนแห่คร้วทาน มีบรรดาพระเกจิอาจารย์ชื่อดังจากที่ต่าง ๆ รวมถึงชาวบ้านและศิษยานุศิษย์ ได้อัญเชิญองค์อมตสรีระสังขารของหลวงพ่เวียนรอบพระอุโบสถ และมหาวิหาร 3 รอบ จากนั้นจึงเปลี่ยนผ้าไตรครอง และปิดทองคำเปลวที่อมตสรีระสังขารเพื่อความเป็นสิริมงคล ในปี พ.ศ. 2562 ถือเป็นกรครบรอบ 20 ปีแห่งการละสังขารของหลวงพ่ครูบาเจ้ากัญไชย กาญจน และครบรอบชาติกาลสิริมงคล 104 ปี ของท่านเวียนบรรจบวันอำมฤตโชค ทำให้มีผู้เข้าร่วมพิธีเป็นจำนวนมาก โดยเชื่อว่าจะเกิดความสุขความเจริญรุ่งเรืองและความนิรันตรายทั้งปวงด้วยความศักดิ์สิทธิ์แห่งพิธีกรรม

การเปลี่ยนผ้าครองสรีระหลวงปู่ครูบาครอง ชัตติโย

หลวงปู่ครูบาครอง ชัตติโย เป็นพระอริยชนนักปฏิบัติ ยึดมั่นอยู่ในศีลธรรม บวชเรียน ตั้งแต่วัยเยาว์วัย ละสังขารเมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 สิริอายุ 97 ปี พรรษา 77 โดยสรีระสังขารของหลวงปู่ยังเป็นปกติ ร่างกายไม่เน่าเปื่อย ซึ่งคณะศิษยานุศิษย์ ได้เก็บรักษาสรีระสังขารไว้ในโลงแก้ว ในระหว่างรอกการพระราชทานเพลิงศพ

ขั้นตอนการเปลี่ยนผ้าไตรจีวรสรีระสังขารหลวงปู่ครูบาครอง ชัตติโย เกจิอาจารย์ แห่งล้านนา ภายในสำนักสงฆ์ชัตติโย อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง ภายหลังกบรอบ 2 ปีแห่งการละสังขาร แน่นขนัดไปด้วยพุทธศาสนิกชนที่เดินทางมาร่วมงาน โดยภายในพิธี มีการจัดขบวนรถแห่ผ้าไตรจีวรชุดใหม่ไปตามถนนในหมู่บ้าน และถนนสายเถินวังซัน เพื่อนำไปประกอบพิธีทางศาสนา จากนั้นพระภิกษุสงฆ์ได้อัญเชิญสรีระสังขาร หลวงปู่ครูบาครอง ออกจากห้องโลงแก้ว เพื่อประกอบพิธีเปลี่ยนผ้าไตรจีวรเมื่อประกอบพิธีเปลี่ยนผ้าไตรจีวรแล้วเสร็จ จึงอัญเชิญสรีระสังขารหลวงปู่ครูบาครองบรรจุไว้ในโลงแก้ว และอัญเชิญเก็บรักษาไว้ในอาคารกุฏิ ภายในสำนักสงฆ์ชัตติโยเพื่อให้คณะ ศิษยานุศิษย์ ตลอดจนประชาชนชาวพุทธได้กราบไหว้สรีระสังขารของหลวงปู่ เพื่อความเป็นสิริมงคล

2. ความสำคัญเกี่ยวกับประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มรณภาพในล้านนา

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักสำคัญ ถึงความสำคัญเกี่ยวกับประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มรณภาพในล้านนา พบว่า ผู้ให้ข้อมูลหลักสำคัญต่างกล่าวไปในแนวทางเดียวกันว่า การเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระมีความสำคัญต่อคณะศิษยานุศิษย์ คือการได้แสดงออกถึงความกตัญญูตเวทิตาแก่ครูบาอาจารย์ผู้ล่วงลับ และเป็นการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ครูบาอาจารย์ รายละเอียดดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักได้แสดงไว้ ดังนี้

“การเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระมีความสำคัญต่อคณะลูกศิษย์ อุบาสก อุบาสิกา เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางด้านกายภาพให้ระลึกถึงคุณธรรม จริยธรรม วัตรปฏิบัติของพระเถระองค์นั้นๆ เพราะปัจจุบันการยึดเหนี่ยวทางนามธรรมค่อนข้างเป็นไปได้ยาก การรู้โดยธรรมะธรรมะที่มีอยู่ในสื่อปัจจุบัน เป็นธรรมะที่ไม่เข้าถึงประชาชนที่แท้จริง เป็นธรรมะที่ไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้ เป็นการเสนอความคิดส่วนบุคคล ที่ไม่ชี้วิธีการปฏิบัติให้ทะเลจนถึงทางหลุดพ้นตัวอย่าง หากกำหนดนโยบายว่า มุ่งเน้นด้านทาน การเทศน์ก็จะเทศน์พระเวสสันดรชาดกซึ่งบ่งชี้ถึงการให้ทาน และทางล้านนามีการเทศน์สั่งสอนจะนำเนื้อเรื่องต่าง ๆ เช่น พระธรรมบท มาเทศน์ ตัวอย่าง เรื่อง จำปาสี่ต้น หมากขานคำ จึงเป็นข้อบ่งชี้ว่าให้ปฏิบัติตามเรื่องต่าง ๆ นี้” (สัมภาษณ์: พระครูภาวนาโสภิต) ซึ่งสอดคล้องกับความคิดเห็นของผู้ให้ข้อมูลหลักสำคัญที่ได้

กล่าวว่า “เมื่อครบรอบในแต่ละปี มีการทำบุญถวายให้แก่พระเถระผู้ล่วงลับ มีการนำสรีระท่านลงมา เพื่อทำการเปลี่ยนผ้าครองชุดใหม่ ถือเป็นวันที่ได้แสดงออกถึงความกตัญญูถวายครูบาอาจารย์ เป็นธรรมเนียมปฏิบัติในทุกปี โดยปกติถือเอาวันมรณภาพเป็นวันเปลี่ยนผ้าครองผืนใหม่” (สัมภาษณ์: นายอนันท์ สาขามุละ) และอีกหนึ่งความคิดเห็น คือ “ความสำคัญของการเปลี่ยนผ้าครองสรีระ คือ 1) เพื่อเป็นการบูชา อาจารย์ยะ การนอบน้อม ระลึกนึกถึงความดีครูบาอาจารย์ 2) ให้ศิษยานุศิษย์ เกิดความสมัครสมานสามัคคี ให้นึกถึงพระสังฆคุณ อาจารย์ยะคุณ คือ ความปองดอง สามัคคีเกิดขึ้น 3) เพื่อการยกย่องบูชาและเผยแผ่คุณงามความดีของครูบาที่ท่านได้ทำไว้แก่แผ่นดิน ตลอดจนถึงการเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของท่านไว้ มิให้ลบเลือนไป 4) เพื่อมุ่งหวังให้มีการทำบุญให้ท่าน เป็นกลุ่มเป็นก้อน สร้างความสัมพันธ์ ให้เกิดขึ้นแก่ศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย ให้ได้รู้จักซึ่งกันและกัน” (สัมภาษณ์: พระสงกรานต์ ปญญาวิโร)

ประโยชน์ที่ได้จากการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มีมรณภาพในล้านนา

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลักสำคัญ ถึงประโยชน์ที่ได้จากการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มีมรณภาพในล้านนา พบว่า ผู้ให้ข้อมูลหลักสำคัญต่างกล่าวไปในแนวทางเดียวกันว่า การเปลี่ยนผ้าครองสรีระเหมือนเป็นการปลุกชีวิตของพระเถระ เพื่อสร้างความเหนียวแน่นความศรัทธาต่อพระเถระรูปนั้นให้ยังคงอยู่ ได้แสดงออกถึงความกตัญญูและได้สร้างบุญกุศลจากการเข้าร่วมประเพณี รายละเอียดดังที่ผู้ให้ข้อมูลหลักสำคัญได้แสดงไว้ ดังนี้

“เหมือนกับการปลุกชีวิตว่าพระเถระรูปนั้น ยังคงมีชีวิตอยู่ เพื่อการสร้าง ความเหนียวแน่นและสร้างความสามารถของการรวมกลุ่มคนจำนวนมากให้ได้พบเจอกันเพื่อร่วมกันทำบุญ ระลึกถึงคุณของพระเถระที่ตนเองเคารพนับถือ เป็นประเพณีที่ช่วยสร้างความสัมพันธ์ให้เกิดการรู้จักกัน และผู้คนเหล่านี้จะส่งต่อเจตนาสู่บุตรหลาน สร้างความมั่นคงให้เกิดแก่พระพุทธศาสนาต่อไป” (สัมภาษณ์: พระครูสุนทรอรธการ) อีกทั้ง “การเปลี่ยนผ้าครองมีแต่ผลดีและเกิดประโยชน์ ทั้งนี้ ก่อให้เกิดการทำบุญ ซึ่งการทำบุญทั้งหลายล้วนแต่เกิดผลดีแก่ผู้ที่ทำบุญ ส่งผลให้เกิดความสุขกาย สุขใจ เจริญรุ่งเรืองชีวิต แต่ในงานประเพณีอาจเกิดปัญหา รถติด การจราจรติดขัด อากาศร้อน และมีมิฉาชีพ ต้องใช้ความร่วมมือจากฝ่ายปกครองบ้านเมืองที่ต้องเข้ามาดูแลความสงบ อยู่ที่ผู้บริหารงาน จะมีความสามารถ ความรัดกุมมากน้อยขนาดไหน และปัจจุบันมีการกระจายข่าวสารในทางโซเชียลมีเดีย ทำให้การทำบุญได้เป็นที่รับทราบแก่คนภายนอก จึงเกิดการเข้าร่วมทำประเพณีนี้จำนวนเพิ่มขึ้น” (สัมภาษณ์: พระสงกรานต์ ปญญาวิโร) การเข้าร่วมประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระจะทำให้ “เกิดผลดีต่อจิตใจ จากการได้ทำบุญ ความสุขทางใจที่เกิดจากการได้ทำบุญ กับพระที่ลูกศิษย์ศรัทธา” (สัมภาษณ์: นายอนันท์ สาขามุละ) ขณะเดียวกัน “การเข้าร่วมประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระ ด้วยการจัดโรงทาน เพื่อแจกจ่าย

อาหารและสิ่งของแก่ผู้เข้าร่วมประเพณีจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างบุญกุศลให้กับตนเองและครอบครัว มีความอโหสิกรรม อโหสิใจ” (สัมภาษณ์: นายจันทร์ดี กิจวิทยารกุล) ประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองในมุมมองอีกด้าน คือ “การได้รับรู้ถึงประวัติของพระเถระผู้เป็นที่เคารพศรัทธาของคนทั้งหลาย อีกทั้ง ได้เรียนรู้ขั้นตอนการปฏิบัติของประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระ เห็นถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม เกิดการซึมซับประเพณีนี้ และจะเกิดการสืบทอดต่อไปในอนาคต” (สัมภาษณ์: นายประทีป ประทีปยุวัฒน์)

อภิปรายผล

ประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มรณภาพในล้านนาเป็นประเพณีที่เกิดจากความศรัทธาในพระเถระรูปนั้นๆ ซึ่งไม่ปรากฏให้เห็นทั่วไป มีจำนวนไม่มากนัก ที่ปรากฏต่อเนื่องมา เช่น ประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองของครูบาชัยวงศ์พัฒนา ครูบาขาวปี ครูบาครอง ครูบากาญจนะ เป็นต้น ทั้งนี้เกิดจากการที่ลูกศิษย์มีความประสงค์จะเก็บสรีระของพระเถระรูปนั้นไว้สักการบูชาต่อไป หรือยังไม่มีกำหนดที่จะประชุมเพลิงประเพณีเปลี่ยนผ้าทำให้เกิดวัฒนธรรมและความสามัคคีในชุมชนเป็นอย่างมาก

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการวิจัย

ประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มรณภาพในล้านนา มีความสำคัญต่อการแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณของครูบาอาจารย์ เป็นการนอบน้อมระลึกถึงคุณงามความดีตลอดจนหลักธรรมคำสอนเพื่อนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต โดยกระบวนการหรือขั้นตอนในการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มรณภาพในล้านนานั้น จะมีการวางแผนการจัดประเพณี และจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ เครื่องอัฐบริขารเครื่องไทยทาน และในงานพิธีมีการสวดอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับ มีการขอขมาต่อสรีระก่อนการเปลี่ยนผ้าครองผืนใหม่ เมื่อทำการเปลี่ยนแล้วจะนำสรีระสังขารกับเข้าสู่โลงบรรจุ สำหรับประโยชน์ที่ได้จากการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มรณภาพในล้านนานั้น เป็นการได้แสดงความเคารพ ความกตัญญู ความศรัทธาต่อครูบาอาจารย์ผู้มีบุญคุณ ได้ระลึกถึงคำสั่งสอนและน้อมนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ได้บุญกุศลต่อตนเอง ได้แสดงออกถึงความสามัคคี ความมีน้ำใจต่อผู้อื่น ได้รับทราบ รับรู้ข้อมูล วิธีการของประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระ

สรุป

ประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มีรณภาพในล้านนา มีความสำคัญต่อการแสดงออกถึงความกตัญญูรู้คุณของครูบาอาจารย์ เป็นการนอบน้อม ระลึกรู้ถึงคุณงามความดีตลอดจนหลักธรรมคำสอนเพื่อนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต กระบวนการหรือขั้นตอนในการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มีรณภาพในล้านนานั้น เริ่มต้น มีการวางแผนการจัดประเพณี และจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ที่ต้องใช้ภายในงาน โดยเฉพาะการจัดอัฐบริขารวาทพระในพิธีกรรม จะมีการถวายเครื่องไทยทานแด่พระภิกษุสงฆ์ในพิธี และมีการสวดอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ล่วงลับ มีการขอขมาต่อสรีระก่อนการเปลี่ยนผ้าครองผืนใหม่ เมื่อทำการเปลี่ยนแล้วจะนำสรีระสังขารกับเข้าสู่โลงบรรจุ ประโยชน์ที่ได้จากการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มีรณภาพในล้านนา คือ ได้แสดงความเคารพ ความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ผู้มีบุญคุณ ได้บุญกุศลต่อตนเอง ได้แสดงออกถึงความสามัคคี

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง ประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระของพระเถระที่มีรณภาพในล้านนามีข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย คือ นโยบายภาครัฐควรสนับสนุนงบประมาณในการจัดงานประเพณีนี้ และควรรณรงค์ให้การประชาสัมพันธ์การจัดงานประเพณีการเปลี่ยนผ้าครองสรีระครูบาช่วยยกระดับพัฒนาให้เป็นแบบอย่างเพื่อการจรจรของพระพุทธศาสนา อนึ่ง ผู้ปกครองคณะสงฆ์ควรสร้างบทบาทของพระสงฆ์ให้มีความน่าเลื่อมใส น่าเคารพศรัทธา ประพฤติตนเหมาะสมแก่สมณะสาธูป เป็นไปตามความคาดหวังของสังคม เพื่อสร้างหลักประกันในความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนาต่อไป

2. ข้อเสนอในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการวิจัยผลกระทบทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ที่เกิดจากประเพณีเปลี่ยนผ้าครองของพระเถระ เพื่อให้มีการปรับปรุงรูปแบบให้สอดคล้องกับความจำเป็นและความต้องการของชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อไป

บรรณานุกรม

พุทธรักษ์ ปราบนอก. (2557). “พุทธธรรมในวรรณกรรมคำสอนอีสาน”. วารสารมนุษย์สังคมศาสตร์. 31 (2): 55.

- องค์การบริหารส่วนตำบลนาทราย อำเภอสี จังหวัดลำพูน. (2560). **ประวัติความเป็นมา**. ลำพูน: องค์การบริหารส่วนตำบลนาทราย.
- พระมหาจรัญ จิตตสัโร. (2553). “การศึกษาแนวคิดความเชื่อเชิงวัฒนธรรมในการสร้างปราสาทศพของชาวพุทธล้านนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูภาวนาโสภิต. (2565). วัดเหล่าพระเจ้าตาเขียว. สัมภาษณ์. 25 พฤศจิกายน.
- อนันท์ สาขามุละ. (2566). สัมภาษณ์. 5 มกราคม.
- พระสงกรานต์ ปญญาวชิโร. (2565). สัมภาษณ์. 15 ธันวาคม.
- พระครูสุนทรอรธการ. (2566). เจ้าคณะตำบลนาทราย เขต 1. สัมภาษณ์. 20 มกราคม.
- จันทร์ดี กิจวิทยาวรกุล. (2565). สัมภาษณ์. 25 ธันวาคม.
- ประทีป ประทีปยุวพัฒน์. (2565). สัมภาษณ์. 25 ธันวาคม.

วิเคราะห์แนวคิดการสร้างวัดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่ An analytical Study of Temple Building Concept of Tai Yai ethnic in Chiang mai

พระวันแสง กันทา

Phra Wandeaeng Gantha

วัดกู่แม่มงคลชัย สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่

Kuman Mongkhonchai Temple, Chiang Mai Provincial Office of Buddhism

Corresponding Author, Email: wandeaeng_nanthiyo@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดการสร้างวัดในพระพุทธศาสนา และ 2) เพื่อศึกษาการสร้างวัดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพและสัมภาษณ์เชิงลึก

ผลการศึกษาพบว่า แนวคิดการสร้างวัดในพระพุทธศาสนา คือ สร้างวัดเพื่อเป็นสถานที่พักอาศัยอยู่ของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ให้เป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจและเป็นศูนย์กลางการศึกษา แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมประเพณี กับทั้งเป็นศูนย์กลางหรือสถานที่อบรมศีลธรรม จริยธรรม พัฒนาทางด้านจิตใจ และพัฒนาคุณภาพชีวิตให้แก่ประชาชน สำหรับการสร้างวัดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ชาวไทใหญ่ในอดีตตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มใหญ่อยู่ในเขตรัฐฉาน ประเทศเมียนมาร์ ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 24-25 เกิดการแบ่งเขตแดนในช่วงล่าอาณานิคมโดยชาวตะวันตก ทำให้ผู้คนอพยพกระจัดกระจายไปหลายประเทศ โดยเฉพาะภาคเหนือของประเทศไทย มีการอพยพและการเคลื่อนย้ายของกลุ่มไทใหญ่เข้าสู่หลายจังหวัด รวมทั้งจังหวัดเชียงใหม่ เมื่อรวมกลุ่มกันเป็นจำนวนมากทำให้ชาวไทใหญ่สร้างวัดขึ้นในพื้นที่ที่ตนอาศัยอยู่นั้น เพื่อให้เป็นศูนย์รวมชาวไทใหญ่และประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนา วัดของไทใหญ่นั้นยังคงอัตลักษณ์และศิลปกรรมที่เป็นรูปแบบของชนชาติพันธุ์ได้อย่างชัดเจน

คำสำคัญ : ไทใหญ่, การสร้างวัด, พระพุทธศาสนา

Abstract

This research aims to 1) study the concept of temple construction in Buddhism and 2) study the construction of temples by the Shan ethnic group in Chiang Mai Province.

The research used qualitative research and in-depth interviews. The results of the study found that the concept of temple construction in Buddhism is to build a temple as a place for Buddhist monks to live, to be a place for religious practice and a center for education, cultural exchange, and to be a center or place for morality, ethics, mental development, and quality of life development for the people. For the construction of temples by the Shan ethnic group in Chiang Mai Province, it was found that the Shan people in the past settled in large groups in Shan State, Myanmar. Later, around the 24th-25th Buddhist century, the border was divided during the colonization by Westerners, causing people to migrate to many countries, especially in the northern part of Thailand. There was migration and movement of Shan groups to many provinces, including Chiang Mai Province. When they gathered in large numbers, the Shan people built temples in the areas where they lived to be centers for the Shan people and to perform Buddhist ceremonies. Shan temples clearly retain their ethnic identity and art forms.

Keywords: Shan, temple construction, Buddhism

บทนำ

วัดเป็นสถานที่มาทำบุญ มีผู้คนมานมัสการสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือประกอบศาสนกิจ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่บุคคล วัดหรือวิหาร (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2529: 464) เป็นสัญลักษณ์สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เป็นสถานที่ที่มีความสำคัญสำหรับพุทธศาสนิกชนเป็นอย่างยิ่ง เป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่ประทับของพระพุทธเจ้า เป็นบ่อเกิดแห่งพระสัทธรรม เป็นที่อาศัยอยู่ของพระสงฆ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบ เป็นสถานศึกษา วิชาการต่างๆ เป็นสถานที่บำเพ็ญบุญ กุศลทานศัลภาวนา และเป็นสถานสังคมสงเคราะห์

สำหรับประชาชน วัดมีความเป็นมาตั้งแต่ในสมัยพระพุทธพุทธกาล พระเจ้าพิมพิสารได้ทรงฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าแล้ว มีจิตใจศรัทธาเลื่อมใสมาก จึงได้ถวายพระราชอุทยานเวฬุวันแก่พระพุทธเจ้า เวฬุวันมหาวิหารจึงเป็นวัดแห่งแรกที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 4 ข้อ 59: 71) การที่พระเจ้าพิมพิสารถวายพระราชอุทยานเวฬุวันแห่งนี้ เพราะทรงพิจารณาถึงลักษณะภูมิของประเทศที่เหมาะสม คือ เป็นสถานที่ที่ไม่ใกล้ไม่ไกลจากหมู่บ้านนัก ประชาชนจะสะดวกต่อการเดินทางไปเข้าเฝ้าฟังธรรมพระพุทธเจ้า เมื่อในตอนกลางวัน มีผู้คนไม่พลุกพล่าน ส่วนตอนกลางคืนจะเงียบสงบไม่มีเสียงรบกวน เหมาะสมจะเป็นที่บำเพ็ญภาวนาของผู้ที่ต้องการความสงบ หลังจากพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระภิกษุอยู่ในพระวิหาร และเทศนาเรื่องอานิสงส์ของการได้สร้างวิหารถวายแก่พระภิกษุสงฆ์แล้ว จึงเป็นเหตุปัจจัยทำให้ชาวพุทธศาสนิกชนนิยมกันสร้างวัดถวายแก่พระภิกษุสงฆ์จนถึงในยุคปัจจุบัน

ไทใหญ่ หรือ ฉาน เป็นกลุ่มชาวไทใหญ่กลุ่มหนึ่ง ที่อาศัยอยู่ในประเทศพม่า ทางตอนใต้ของจีน และ ในภาคเหนือของประเทศไทย จัดอยู่ในกลุ่มคนที่พูด ภาษาไท-กะได บางกลุ่มคนจะเรียกชาวไทใหญ่ว่า ฉาน คำว่า ฉาน มาจากชื่อ รัฐฉาน ซึ่งเป็นรัฐที่มีชาวไทใหญ่อาศัยอยู่มากที่สุดในประเทศพม่า อาณาจักรไทใหญ่มีระบบการเมืองที่มีเจ้าฟ้าหรือกษัตริย์มีอำนาจสูงสุดชาวไทใหญ่ จึงมีตำนานและประวัติศาสตร์ที่มักเกี่ยวข้องกับความสำเร็จทางพุทธศาสนา ต่อมาในสมัยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่องค์ที่ 7 กองทัพเชียงใหม่ได้ยกกำลังไปกวาดต้อนผู้คนชาวไทยหรือไทใหญ่ที่อาศัยอยู่บริเวณฝั่งตะวันออกของแม่น้ำคง (แม่น้ำสาละวิน) แลบ้านแม่คะตวนเข้ามานครเชียงใหม่ ไทใหญ่เริ่มสร้างวัดแห่งแรกในเชียงใหม่ หม่อมบัวไหลเป็นผู้นำคนสำคัญร่วมกับชาวไทใหญ่เริ่มสร้างวัดป่าเป้าขึ้น โดยการสนับสนุนของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ เมื่อชาวไทใหญ่ที่ถูกปล่อยตัวได้อยู่อย่างเป็นอิสระนั้น ได้ไปตั้งถิ่นฐานไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงใหม่ โดยส่วนใหญ่จะไปตั้งบ้านเรือนอาศัยในย่านที่กลุ่มชาวไทใหญ่อาศัยอยู่มาก่อนหน้าแล้ว เช่น ย่านช้างเผือก ช่างสิงห์ ช่างน้อย ฟ้าฮ้าม วังสิงห์คำท่าแพ และมีบางส่วนได้อพยพไปอยู่ที่เมืองกาดหลวง สันทราย ดอยสะเก็ด สันป่าตอง แม่ริม แม่แตง เชียงดาว ผางและแม่เอย (สมโชติ อ๋องสกุล, 2552: 5)

กล่าวสรุปได้ว่า วัดเป็นสิ่งสำคัญสำหรับในพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธศาสนาอยู่ต่อไปได้ วัดเหมือนกับที่อยู่อาศัยทั่วไป วัดเป็นสถาบันที่อำนวยความสะดวกทั้งทางรูปธรรมและนามธรรมแก่สังคมอย่างมากเพราะเป็นศูนย์กลางวัฒนธรรม ประเพณีและศูนย์กลางอื่น ๆ อีกมาก พระซึ่งเป็นผู้นำทางจิตใจได้ปฏิบัติหน้าที่ที่ควรปฏิบัติแล้วสามารถทำให้สังคมอยู่ได้สงบสุข วัดจึงมีความจำเป็นต่อสังคม ฉะนั้นในการศึกษาความหมายของวัด จึงควรศึกษาถึงความมุ่งหมาย และบทบาทของวัดของพระสงฆ์มาพิจารณาด้วย จึงมองทั้งในแง่รูปธรรมและนามธรรม

ควบคู่กันไปเพื่อที่จะได้เข้าใจถึงประโยชน์ที่วัดมีต่อสังคมมากยิ่งขึ้น

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างวัดในพระพุทธศาสนา รวมทั้งศึกษาการสร้างของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้สามารถนำมาใช้ประยุกต์กับพระพุทธศาสนาต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาแนวคิดการสร้างวัดในพระพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาการสร้างวัดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) และการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยวิธีสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในประเด็นการศึกษาวิจัยโดยมีขอบเขตการทำวิจัย ดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านข้อมูล : ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) คือ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 และอรรถกถาฎีกา อนุฎีกาปกรณ์พิเศษต่างๆ และทุติยภูมิ (Secondary) ได้แก่ หนังสือตำรา บทความ ข้อเขียนของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา เอกสารวิชาการ เอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับวัด

2. ขอบเขตด้านประชากร : ประชากร ประกอบด้วยพระสงฆ์ 5 รูป นักวิชาการ 5 คน ชาวบ้านทั่วไป 10 คน ในตำบลสันป่าเถิง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) รวมทั้งหมด 20 รูป/คน

3. การสังเคราะห์ข้อมูล : ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์แล้วนำไปสู่กระบวนการสังเคราะห์ และเรียบเรียง โดยมุ่งค้นหาคำตอบที่ได้ตั้งไว้ตามวัตถุประสงค์พร้อมทั้งนำเสนอข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะของการศึกษาวิจัย

4. สรุปผลการศึกษาและข้อเสนอแนะ ดำเนินการจัดพิมพ์เป็นรูปเล่ม นำเสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย ตรวจสอบความถูกต้อง เพื่อเป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาวิจัยต่อไป

ผลการวิจัย

1. แนวคิดการสร้างวัดในพระพุทธศาสนา

คำว่า “วัด” หมายถึง สถานที่ในทางพระพุทธศาสนา ตามปกติภายในวัดจะมี พระอุโบสถ พระวิหาร พระเจดีย์ และรวมทั้งมีพระภิกษุสงฆ์ เพื่อเป็นที่พักอาศัยศึกษาปฏิบัติ พระธรรมวินัย และประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่างๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2525: 758) ในครั้งสมัยพระพุทธกาล ยังไม่ใช้คำว่าวัด ใช้คำว่า “อาราม” เป็นคำที่เรียกชื่อศาสนสถานในทางพระพุทธศาสนา ที่ใช้เรียกเสนาสนะที่มีผู้ศรัทธานำมาถวาย พระพุทธองค์ในระยะแรกๆ นั้น เช่น “เวฬุวนาราม” หรือ “บุพผาราม” หรือ “เชตวนาราม” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 3 ข้อ 806: 135) พระเชตวัน โดย “อาราเม” หรือ “อาราม” ในคำอ่านของไทยแปลว่าสวน นอกจากนี้ยังมีคำที่ใช้เรียกอีกอย่างว่า “วิหาร” และ “อาวาส”

จุดมุ่งหมายของการสร้างวัดในพระพุทธศาสนาเพื่อเป็นสถานที่พักอาศัยอยู่ของ พระสงฆ์ในบวรพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นสถานที่ปฏิบัติศาสนกิจ และการประกอบพิธีกรรม ของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นศูนย์กลางการศึกษา แลกเปลี่ยนวัฒนธรรมประเพณี ของชาวพุทธทุกคนที่อาศัยอยู่ เพื่อเผยแผ่พระพุทธศาสนา วัฒนธรรมไทย และวัฒนธรรมทาง พระพุทธศาสนา เป็นต้น

วัดที่สร้างขึ้นในประเทศไทยในขั้นแรก สมัยทวารวดีนั้นมีเพียงสถูปเจดีย์มีพระ ปรางค์และมณฑปที่ประดิษฐานพระพุทธรูปและพระโพธิสัตว์ ดังปรากฏที่พิมาย ลพบุรีและ ไซยา เป็นต้น ต่อมาในสมัยสุโขทัยเป็นราชธานีมีการสร้างโบสถ์ใหญ่ขึ้น และถือเป็นสิ่งสำคัญ อย่างหนึ่งในวัด ซึ่งในยุคนี้เกิดมีคตินิยมฝ่ายคฤหัสถ์ว่า ที่บรรจุอัฐิธาตุของวงศ์ สกุลนั้นควรสร้าง เป็นเจดีย์อุทิศต่อพระศาสนา เมื่อผู้เป็นต้นตระกูลมรณภาพจึงมักสร้างเป็นพระสถูป เจดีย์บรรจุ พระธาตุหรือพระพุทธรูปไว้เบื้องบนใต้นั้นบรรจุอัฐิ ข้างหน้าสร้างวิหารไว้สำหรับเป็นที่ทำบุญ เป็นวัดประเภทอนุสาวรีย์เกิดขึ้นมาและวัดประเภทนี้ไม่มีพระอุโบสถและกุฏิสงฆ์สำหรับเป็น ที่อยู่ ดังเช่นวังในเมืองสวรรคโลก และสุโขทัย เป็นต้น ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การสร้างวัดต่างไป จากสมัย สุโขทัยเพราะมีการสร้างอุโบสถ อันเนื่องมาจากในสมัยนั้นถือว่าผู้ชายทุกคนควรบวช แม้พระมหากษัตริย์เจ้าพระบรมไตรโลกนาถก็ทรงผนวชที่วัดจุฬามณีถึง 7 เดือน ใน พ.ศ. 1998 จนเป็น ประเพณีว่าผู้ที่จะเป็นขุนประกอบกับในสมัยนั้นวัดกลายเป็นสถานศึกษาที่สำคัญด้วย เหตุต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้พระสงฆ์เพิ่มขึ้นมากมาย

บทบาทของวัดในล้านนา

วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชนในล้านนา คำว่า “ล้านนา” มีความหมายว่า ดินแดนที่มี นามมากมาย ประมาณนับได้เป็นจำนวนล้าน เป็นคำคู่กับล้านช้าง คือ ดินแดนที่มีช้างนับล้านตัว

(สร้อย สอวสุกุล, 2552: 25) แม้จะเป็นกิจกรรมที่หลายคนอาจมองว่า “ธรรมดา” แต่หากทำได้ เชื่อว่ายอดเยี่ยมทีเดียว การที่จะให้วัดเป็นศูนย์กลางชุมชนในล้านนา เช่น ในอดีต จำเป็นต้องพัฒนาวัดทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะการจัดกิจกรรมเพื่อประโยชน์แก่ชุมชน กิจกรรมของวัดในการให้บริการแก่ชุมชน ด้านศาสนาและวัฒนธรรม อย่างเช่น ถ่ายทอดวิชาการศึกษา ศีลธรรม จริยธรรม วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีต่างๆ ไปสู่ชุมชน (อานนท์ อากาศิรมย์, 2521: 112) วัดมีบทบาทสำคัญต่อสังคมในล้านนามาตั้งแต่ในสมัยโบราณ วัดเป็นสถานที่รวมจิตใจของสังคม ล้านนา และนอกจากนั้น วัดยังเป็นสถานที่ให้ความรู้แก่คนล้านนาก่อน เพราะในยุคสมัยก่อนยังไม่มีโรงเรียน ก็เลยใช้วัดเป็นที่ให้ความรู้แก่เด็กโดยมีพระเป็นผู้อบรมสั่งสอน และวัดยังเป็นที่ยอมรับของชนล้านนา เพื่อเป็นที่ประชุมหรือเพื่อเป็นที่ชำระจิตใจของผู้คนจึงนับได้ว่า ในสมัยก่อนนั้นวัดมีอิทธิพลมากต่อคนในสังคมล้านนามาก จนมาถึงในยุคสมัยปัจจุบัน วัดก็ยังเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนสังคมล้านนาเช่นเดิม ประชาชนของชาวพุทธล้านนาในส่วนใหญ่ ไปทำบุญที่วัดใกล้บ้าน เพื่อเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและประชาชนเห็นว่ามีค่ามากที่สุดของวัด คือ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม (วิถี พาณิชพันธ์, 2548: 30) พุทธศาสนาในล้านนา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันส่วนใหญ่มีกลิ่นอายความเชื่อพื้นเมืองปะปนอยู่มากดังปรากฏในพิธีกรรมต่าง ๆ ผู้ชายที่บวชเรียนแล้วที่เรียกว่า “ขนาน” หรือ “หนาน” มักจะเป็นผู้นำทางฝ่ายเถรวาท โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีทางพุทธในเขตวัด เป็นที่ประกอบพิธีกรรมตามประเพณีล้านนา

อานิสงส์ของการสร้างวัดในพระพุทธศาสนา

การสร้างวัด หรือ ส่วนประกอบของวัด เพื่อถวายพระสงฆ์ ให้เป็นที่พำนักอาศัยที่ปฏิบัติธรรมที่ประกอบกุศลกิจ อันเป็นประโยชน์ต่อผู้ทรงศีล ทรงคุณธรรมนั้นมีอานิสงส์ คือ ผลดีต่อผู้ถวายอย่างยิ่งใหญ่ใหญ่ใหญ่ซึ่งไม่มีทานอะไรเทียบเท่าได้ พระพุทธองค์ ได้ทรงแสดงไว้ว่า ผู้ใดให้ที่พักอาศัย ผู้นั้นเชื่อว่าให้สิ่งทั้งปวง (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 37 ข้อ 486: 515) ผู้ให้ที่พักอาศัย ฯลฯ ย่อมมีบุญเจริญในกาลทุกเมื่อ ทั้งกลางวัน ทั้งกลางคืน คนเหล่านั้นตั้งอยู่ในธรรม ในวิหารทานกถา พระพุทธองค์ทรงยืนยันให้เห็นชัดเจนว่า การถวายวิหาร (วัด) ที่อยู่อาศัย แก่ภิกษุสงฆ์ เป็นสมุฏฐานก่อให้เกิดประโยชน์สุข ทั้งผู้รับและผู้ถวาย ซึ่งทรงแสดง อานิสงส์ไว้ว่า เป็นยอดของสังฆทาน เป็นปัจจัยให้ประสบความเกษมศานต์ จนบรรลุถึงพระนิพพาน เป็นที่สุด โดยตรัสไว้ว่า การถวายกุฏิวิหารที่อยู่อาศัยแก่พระสงฆ์เพื่อเร้นอยู่ ของผู้ต้องการความสงบ เพื่อความสุข เพื่อถาวรแห่ง เพื่อวิปัสสนา การเห็นแจ้งพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ

การสร้างมหาวิหารเพื่อถวายแด่สงฆ์ผู้เดินทางมาจากทิศทั้งสี่ และให้ผู้ใดในการปฏิบัติธรรมได้ใช้สอย เป็นสิ่งที่พระบรมศาสดาทรงยกย่อง เพราะเป็นเครื่องชี้บ่งว่า พระพุทธ

ศาสนาจะปักหลักมั่นคงและเจริญรุ่งเรือง เป็นที่พึ่งของมนุษย์และเทวดา นำความร่มเย็นเป็นสุขมาสู่พุทธศาสนิกชน การมีโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ แสดงว่า พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองในอาณาบริเวณนั้น ผู้ที่มีส่วนในการก่อสร้างถาวรวัตถุเหล่านี้ แม้จะเป็นเพียงตะปู สลักตัวหนึ่ง ไม้สักแผ่นหนึ่ง อาณิสสรสัณเฑาะศัลยาก็ย่อมบังเกิดขึ้น จะให้คน 1 นหุต หรือแสนคน ช่วยกันพรรณนาอาณิสสรสัณเฑาะศัลยการถาวรวัตถุตลอดชีวิต ก็พรรณนาไม่หมด เพราะบุญที่เกิดขึ้นนั้นมากมายเกินควรเกินคาดทีเดียว นรชนใดถวายที่อยู่แก่สงฆ์ นรชนนั้นท่านกล่าวว่า ชื่อว่าให้อายุ วรรณะ สุขะ พละ และปฏิภาณอันประเสริฐ ที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญแล้ว เพราะเหตุที่ผู้ถวายที่อยู่อาศัยอันป้องกันอุปัทวแห่งชีวิต ย่อมรักษาอายุของเขาไว้ได้ เพราะฉะนั้น สัตบุรุษจึงเรียกผู้ถวายวิหารว่า เป็นผู้ให้อายุ วรรณะ สุขะ พละ และปฏิภาณ ผู้ถวายวิหารชื่อว่า ให้อายุเป็นนิตย์แก่ภิกษุสงฆ์ เพราะป้องกันความทุกข์ที่เกิดแต่พระภิกษุสงฆ์ ฉะนั้น ผู้ให้อายุได้สุขในโลกนี้ และโลกหน้าหน้า พระพุทธองค์ยังทรงตรัสสรรเสริญไว้อีกว่า (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 7 ข้อ 295: 91) วิหารย่อมป้องกันความหนาวร้อนและสัตว์ร้าย นอกจากนั้น ยังป้องกันงู ยุง และฝนในคราวหนาวเย็น นอกจากนั้น ยังป้องกันลมและแดดอันร้อนจัดที่เกิดขึ้น การถวายวิหารแก่สงฆ์เพื่อหลีกเลี่ยงภัย เพื่อความสุข เพื่อเฟื่องฟู และเพื่อเห็นแจ้ง พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงสรรเสริญว่าเป็นทานอันเลิศ เพราะฉะนั้น ผู้ฉลาดเมื่อเห็นประโยชน์ของตน พึงสร้างวิหารอันรื่นรมย์ถวายภิกษุผู้พหูสูตให้อยู่ อีกประการหนึ่ง ผู้เป็นบัณฑิตมีจิตเลื่อมใสในภิกษุพหูสูต ผู้ปฏิบัติตรง พึงถวายข้าว น้ำ ผ้า และเสนาสนะอันควรแก่ท่านเหล่านั้น ท่านเหล่านั้นย่อมแสดงธรรมอันเป็นเหตุบรรเทาสรรพทุกข์แก่เขาซึ่งเมื่อเขารู้ทั่วถึงแล้วจะเป็นผู้ไม่มีอาสวะปรินิพพานได้ในชาตินี้

การทำบุญโดยการสร้างเสนาสนะทาน เพื่อพระภิกษุสงฆ์หรือญาติโยมที่มาทำบุญได้ใช้ประโยชน์ ไม่ว่าจะบุญกุศล บ่อน้ำ หอมน้ำ ฯ เมื่อใช้ประโยชน์เมื่อใด คนสร้างก็ได้บุญเมื่อนั้นได้เรื่อย ๆ ส่งผลไปให้ตลอดเหมือนเงาตามตัว จนกว่าสิ่งนั้นจะไม่สามารถใช้การได้หรือผุพังลงไป แม้ว่าเราตายจากโลกนี้ไปแล้ว บุญนั้นก็ติดตามไปส่งผลให้เราข้ามภพข้ามชาติ ไม่ว่าเราจะรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม บุญนั้นเป็นสมบัติดีของเราผู้สร้างบุญ เป็นสมบัติเฉพาะของคน ๆ นั้น ไม่สามารถที่ใครได้ จะไม่มีใครลักขโมยเอาไปได้ หรือปล้นเอาไปทำตกหล่นหายไป หรือพินาศจากภัยต่าง ๆ ได้ เหมือนกับทรัพย์ภายนอกทั่วไปและจะยังติดตามเราข้ามภพข้ามชาติไป เราจึงควรสะสมบุญอันเป็นทรัพย์ภายในเอาไว้ เพื่อจะได้เป็นความสุขแก่เราโดยตลอด การสร้างทำบุญถวายวิหาร(วัด) คือเป็นการสร้างบุญที่ประเสริฐกว่าอื่นทั้งปวง ในสมัยพุทธกาลนั้นมีพราหมณ์คนหนึ่งเคยกราบทูลเรื่องการสร้างบุญกุศลว่า “ท่านพระโคตม มียัญอย่างอื่นอีกหรือไม่ ที่ใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ 3 ประการมีองค์ประกอบ 16 และกว่านิตยทานที่ทำสืบกันมานี้” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “มีอยู่ พราหมณ์” เขาทูลถาม

ว่า “ท่านพระโคตม ยัณฺฐนั้นเป็นอย่างไร” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “ยัณฺฐของบุคคลผู้สร้างวิหารอุทิศพระสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง 4 นี้เป็นยัณฺฐซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัณฺฐสมบัติ 3 ประการ มืองค์ประกอบ 16 และกว่านิตยทานที่ทำสืบกันมานี้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 9 ข้อ 350: 146)

ตามหลักในพระพุทธศาสนานั้น เสนาสนะทานคือการให้ที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์ ชื่อว่าให้ทุกอย่างทุกอย่าง เพราะเป็นสถานที่คนทั้งหลายมาทำบุญ ทำความดี เป็นที่รื่นหลีกพักผ่อน พิจารณาศึกษาวิจิกษ์วิจยธรรม เป็นที่บดบังอิริยาบถอันไม่งาม ได้ฟังธรรมได้แสดงธรรม ได้สนทนาธรรม ได้อยู่สบายก็เพราะอาศัยร่มเงาของเสนาสนะ ด้วยเหตุนี้ การให้เสนาสนะเป็นทาน ท่านผู้ที่ได้สร้างถวายจึงถือว่าเป็นผู้สร้างได้บุญมาก ได้บุญอยู่เรื่อย ๆ ได้บุญอยู่ทุกขณะ ได้บุญทุกครั้งที่มีผู้เข้าพักอาศัยใช้สอยใช้ประโยชน์เข้าใช้ชั่วคราวก็ได้ชั่วคราว ใช้มากก็ได้มาก ตลอดเวลาที่ได้ตลอดเวลาทั้งนี้เพราะมันเป็นประโยชน์ถาวร ก่อประโยชน์ยาวนาน ให้คุณค่าตลอดเวลาไปจนรื้อถอน หรือใช้การอะไรไม่ได้ผู้ทำได้บุญ ผู้ใช้ได้กุศล แม้เราเห็นผู้อื่นสร้างถวายแล้วมีความปีติยินดีก็ยังเป็นบุญมหาศาลเช่นเดียวกัน อย่างเช่น นางเทพธิดาผู้หนึ่งเคยตอบคำถามท่านพระอนุรุทธเถระบนสวรรค์นั้นว่า ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ นางวิสาขามหาอุบาสิกาเป็นสหายของดิฉันอยู่ในเมืองสาวัตถี ได้สร้างมหาวิหารถวายสงฆ์ ดิฉันเห็นมหาวิหารนั้นแล้ว มีจิตเลื่อมใสอนุโมทนา ก็วิมานอันเป็นที่รักนี้ฉันดิฉันได้แล้วเพราะการอนุโมทนาด้วยจิตบริสุทธิ์แต่อย่างเดียวเท่านั้น วิมานนี้เป็นวิมานอัศจรรย์น่าดูน่าชม โดยรอบสูง 16 โยชน์ เลื่อนลอยไปในอากาศได้ตามความปรารถนาของดิฉัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 26 ข้อ 737: 85)

ดังนั้น กล่าวสรุปได้ว่า การสร้างพระวิหาร (วัด) ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์นั้น ซึ่งเป็นอามิสทานที่ประเสริฐกว่าทานใด ๆ ทั้งสิ้น ในการได้ถวายวิหารทานเป็นทานที่ล้ำเลิศที่สุด ไม่ว่าผู้สร้างถวาย ผู้ที่ได้ใช้สอย รวมทั้งผู้ที่มีจิตยินดีเลื่อมใสในการอนุโมทนาตามก็ได้อานิสงส์ผลบุญบุญด้วยกัน วัด คือ เป็นสถานที่อาศัยพระภิกษุ และ ประชาชน เป็นที่ปฏิบัติฝึกฝนตนในความชอบธรรม

2. การสร้างวัดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่

ประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ และวิถีชีวิตความแตกต่างของชาวไทใหญ่ที่เลือกเข้ามาในประเทศไทย และ เข้ามาในเชียงใหม่เพื่อแสดงให้เห็นถึงความเป็นมาของชาวไทใหญ่ก่อนและหลังที่จะเข้ามาในจังหวัดเชียงใหม่ ความเป็นมาของชาวไทใหญ่หรือฉานเป็นกลุ่มชาวไทใหญ่กลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ในประเทศพม่า (โครงการพิพิธภัณฑสถานวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2551: 1) ทางตอนใต้ของจีน และในภาคเหนือของประเทศไทย จัดอยู่ในกลุ่มคนที่พูดภาษาไท-กะได บางกลุ่มคนจะเรียกชาวไท

ใหญ่ว่า ฉาน คำว่า ฉาน มาจากชื่อ รัฐฉาน (Shan state) ซึ่งเป็นรัฐที่มีชาวไทใหญ่อาศัยอยู่มากที่สุดในประเทศพม่า ชาวไทใหญ่มีชื่อเรียกต่างกันไปและจะจำแนกกลุ่มด้วยการเพิ่มคำขยาย เช่น ไทใหญ่ดำ ไทใหญ่แดง ไทใหญ่ขาว ไทใหญ่ใต้ ไทใหญ่เหนือ เป็นต้น ไทใหญ่ที่อาศัยอยู่ในรัฐฉานจะเรียกว่า ไต หรือ ไตหลวง หรือ ไทใหญ่ ซึ่งเป็นคำที่คนไทยส่วนใหญ่จะใช้เรียกชนกลุ่มนี้เช่นกัน อาณาจักรไทใหญ่มีระบบการเมืองที่มีเจ้าฟ้าหรือกษัตริย์มีอำนาจสูงสุดชาวไทใหญ่จึงมีตำนานและประวัติศาสตร์ที่มักเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางพุทธศาสนา (โชคินินันต์ คุณยศยิ่ง, 2557: 23) ความเชื่อตามคำสอนในพระพุทธรูปปางตักทอมาถึงลูกหลานให้ยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะความเชื่อในบาปบุญคุณโทษ เชื่อในอาณิสสของการทำบุญทำทานว่า เมื่อตายไปแล้วจะได้เสวยสุขในโลกมนุษย์และสวรรค์ ถ้าทำชั่ว เมื่อตายแล้วจะไปเสวยทุกขเวทนาในอบายภูมิ มีเครื่องาน เปรต อสุรกาย และนรก เรื่องประวัติความเป็นมาของชาวไทใหญ่นั้น (สมพงษ์ วิทยศักดิ์พันธุ์, 2545: 12) ได้มีการเล่าถึงตำนานที่เกี่ยวกับเจ้าฟ้าเป็นผู้ที่มีความแตกต่างจากคนธรรมดาทั่วไป และมักได้รับการแต่งตั้งเพื่อปกครองคนไทใหญ่ หรือโอรสแห่งสวรรค์ซึ่งเป็นผู้ที่มีอำนาจอยู่บนสวรรค์ เมื่อประมาณเกือบ 5000 ปี ก่อนที่ชนชาติไทใหญ่ได้กำเนิดขึ้นและสืบทอดต่อกันมาด้วยการอพยพลงทางใต้ ตำนานและประวัติศาสตร์ของชาวไทใหญ่เกี่ยวข้องกับอาณาจักรน่านเจ้า อาณาจักรอ้ายลาว เป็นที่รับรู้ของชาวไทใหญ่ที่รู้หนังสือเพราะเอกสารเหล่านี้ถูกบอกเล่าจากชาวตะวันตกที่ศึกษาและเขียนลงบนงานวิจัย เป็นเอกสารเกี่ยวกับตำนานและประวัติศาสตร์ชาวไทใหญ่ที่พบว่า พื้นฐานเดิมมีเพียงการอพยพ ไม่ได้บอกถึงแหล่งกำเนิดดั้งเดิมของชาวไทใหญ่ เพราะการอพยพเป็นการอพยพแบบมีผู้นำหรือเจ้าฟ้า ตำนานดังกล่าวชาวไทใหญ่ยกย่องถึงผู้นำหรือเจ้าฟ้าเพื่อเป็นการสร้างตัวตนว่าเป็นผู้สืบเชื้อสายหรืออยู่ภายใต้ผู้นำที่สูงส่ง แสดงให้เห็นว่าตนเองมีวัฒนธรรมเมืองเหนือกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เพราะในสังคมนั้นประกอบไปด้วยความหลากหลายทางชาติพันธุ์

ในกลุ่มของไทใหญ่เองก็มีชื่อเรียกที่แตกต่างกันไป โดยเรียกชื่อตามถิ่นที่อยู่อาศัย เช่น ชาวไทใหญ่ที่อยู่ในเขตประเทศจีนจะถูกเรียกว่าเป็นไทใหญ่แซ่ หรือ ไทใหญ่จีน เนื่องจากสามารถพูดภาษาจีนได้และรับเอาอิทธิพลวัฒนธรรมจีนหลายอย่างตั้งแต่ภาษา วิธีการกินอาหาร ด้วยตะเกียบ การตั้งบ้านเรือนแบบติดพื้นและขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นต้น หรือเรียกชาวไทใหญ่ที่อยู่ทางเหนือของแม่น้ำคง (สาขาของแม่น้ำสาละวิน) ว่าไทเหนือ และเรียกไทใหญ่ที่อยู่ทางใต้ของแม่น้ำคงซึ่งก็คือไทใหญ่ในพม่า ว่าเป็นไทใหญ่ใต้ เรื่องประวัติความเป็นมาของชาวไทใหญ่ซึ่งมีหลากหลายมุมมอง แต่ในอีกแง่มุมหนึ่งนักวิชาการจีนจำนวนไม่น้อยที่บอกเล่าว่าอาณาจักรน่านเจ้าไม่ใช่อาณาจักรของชนชาติไทใหญ่ แต่เป็นอาณาจักรของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่อาจปกครองเหนือดินแดนชาวไทใหญ่ในสมัยก่อน ซึ่งคนไทใหญ่เป็นเพียงกลุ่มคนที่อยู่ใต้การ

ปกครองของอาณาจักรนี้เท่านั้น ไม่มีความจำเป็นต้องอพยพเป็นกลุ่มใหญ่โยกย้ายลงไปทางใต้ ดังที่ชาวตะวันตกได้กล่าวไว้ และการที่กุบไลข่านได้อาณาจักรน่านเจ้า ไปไม่ได้มีผลให้เกิดการอพยพของคนไทใหญ่เพราะในช่วงเวลานั้นหรือก่อนหน้านั้นมีชาวไทใหญ่กลุ่มต่างๆ ได้อพยพเคลื่อนย้ายลงมาอยู่ปนกับชนกลุ่มออสโตรนีเซีย หรือกลุ่มมอญเขมรซึ่งเป็นเจ้าของดั้งเดิมอยู่แล้ว ไม่ได้เป็นการโยกย้าย หนี หรืออพยพเป็นกลุ่มใหญ่ๆ

ความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่แห่งยุคแรก เมื่อ พ.ศ.2414 เชียงใหม่ได้ยกกำลังไปทำสงคราม และกวาดต้อนชาวไทใหญ่จากฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวินให้โยกย้ายมาอยู่ในเชียงใหม่ โดยแยกย้ายกระจายกันอยู่ในย่านข้างเผือก ข้างม่อย ว่างสิงห์คำ และฟ้าฮ่าม ต่อมาหญิงสาวไทใหญ่ในกลุ่มนี้ ชื่อว่า “บัวไหล” ได้กลายเป็นสนมของเจ้าอินทวิชยานนท์ และใน พ.ศ. 2426 หม่อมบัวไหลได้เป็นกำลังหลักในการสร้างวัดขึ้นแห่งหนึ่ง ณ บริเวณที่มีต้นเป่า ซึ่งเป็นสมุนไพรรชนิดหนึ่งขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก เมื่อสร้างวัดเสร็จจึงเรียกว่า “วัดป่าเป่า” (สมโชติ อ่องสมกุล, 2552: 4) ชาวไทใหญ่ในอดีตตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มใหญ่อยู่ในเขตรัฐฉาน ประเทศเมียนมาร์ ต่อมาในราวพุทธศตวรรษที่ 24-25 เกิดการแบ่งเขตแดนในช่วงล่าอาณานิคม โดยชาวตะวันตก ทำให้บ้านเมืองของชาวไทใหญ่ถูกแบ่งแยก ผู้คนอพยพ กระจัดกระจายไปหลายประเทศ โดยภาคเหนือของประเทศไทยนั้นมีการอพยพและการเคลื่อนย้ายของกลุ่มไทใหญ่สู่จังหวัดเชียงใหม่มากขึ้น

ประเทศไทยจึงกลายเป็นพื้นที่ปลายทางที่กลุ่มชาติพันธุ์จากพม่าหลังไหลเข้ามาอาศัยในฐานะผู้ลี้ภัย หรือสร้างชุมชนใหม่ภายในประเทศ โดยเฉพาะชาวไทใหญ่ ไทลื้อ ไทเขิน ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีรากเหง้าภาษาและวัฒนธรรมเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์ไต-ไทในภาคเหนือของประเทศไทย จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่มีชาวไทใหญ่จากรัฐฉาน ของสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก การอพยพครั้งใหญ่ที่สุดเกิดขึ้นราวปี พ.ศ. 2510-2520 โดยรัฐบาล ทหารพม่าได้ดำเนินการในทุกวิถีทางที่จะควบคุม ปราบปรามกองกำลังก๊กชาติไทใหญ่ ทั้งการบังคับ อพยพ การเผาบ้านเรือน การเกณฑ์แรงงานเพื่อแบกขนอาวุธยุทโธปกรณ์ ทำให้ชาวไทใหญ่ทยอย อพยพหลบหนีเข้าสู่ราชอาณาจักรไทย โดยเฉพาะชาวไทใหญ่จากเมืองหลายเมืองยาง ซึ่งถูกทหารนำกำลังบุกทำลายหมู่บ้าน จึงตัดสินใจอพยพหนีความเดือดร้อนมายังฝั่งแม่สายจำนวนมาก ชาวไทใหญ่ กลุ่มดังกล่าวปัจจุบันตั้งหมู่บ้านอยู่ในเขตอำเภอแม่สาย เช่น บ้านร่องพระเจ้า บ้านสันทรายปุยี่ บ้านผาแตก และบางส่วนอพยพต่อไปยังอำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย และจังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากชาวไทใหญ่นับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก งานพิธีที่จัดในศูนย์ศึกษาปฏิบัติธรรมจึงมักเป็นพิธีทางพุทธศาสนา เช่น เมื่อจัดงานในวันพระใหญ่คนไทใหญ่ที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงใหม่อาจจะหยุดงานแล้วมาทำบุญ ปฏิบัติธรรมเพราะงานที่เกี่ยวกับ

ศาสนาเป็นงานพิธีหลักของชาวไทยใหญ่ คนไทใหญ่มักมาร่วมงานเสมอ กลุ่มชาติพันธุ์อาจกล่าวได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่มีขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษาพูด และวิถี ชีวิตเหมือนกัน อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน หรือแยกกันอยู่แต่เป็นกลุ่มคนที่มีจิตสำนึกของความเป็นสมาชิกเดียวกัน (อมรา พงศพิชญ์, 2537: 129) แต่ในขณะที่เดียวกันอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มีการปรับตัวให้เข้ากับยุคสมัย และ ใช้ลักษณะทางวัฒนธรรมเป็นเกราะปกป้องชาติพันธุ์ของตนเอง (ยศ สันตสมบัติ, 2556: 155) ชาวไทใหญ่ที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยจึงต้องมีการปรับตัวให้เข้ากับสังคมไทยเพื่อ ความอยู่รอดในชีวิตทั้งเรื่องของสังคม วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ ฯลฯ และยังคงต้องธำรงรักษาอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ตนเองให้อยู่ต่อไป แนวคิดการสร้างวัดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ในจังหวัด เชียงใหม่มี 3 ประการดังนี้

1. เพื่อให้พระพุทธศาสนามีความมั่นคงยั่งยืน พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ชาวไทยใหญ่ส่วนใหญ่นับถือ ประชากรส่วนใหญ่ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ร้อยละ 80 นับถือพระพุทธศาสนาสืบต่อมาจากบรรพบุรุษของชาวไทยใหญ่ นับตั้งแต่ไทใหญ่ได้มีประวัติศาสตร์ชัดเจน ชาวไทใหญ่ก็นับถือพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว หลักฐานโบราณได้แก่ โบราณสถานที่เป็นศาสนสถานโบราณวัตถุ เช่น พระธรรมจักร ใบเสมา พระพุทธรูป ศิลาคารึก เป็นต้น แสดงว่าผู้คนของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา (ทั้งนิกายเถรวาทและมหายาน) มาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เสมือนกันทั้งในประเทศไทย-พม่า ซึ่งกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่มาช้านานแล้ว ที่ได้สร้างให้เป็นวัดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ขึ้นมาโดยตรงก็ เพราะว่าวัดในพระพุทธศาสนา นั้น เป็นรากฐานสำคัญของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ และอีกทั้งวัฒนธรรมไทใหญ่ เนื่องจากชาวไทยใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา มาช้านาน จนหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้หล่อหลอมซึมซับลงในวิถีชีวิตไทใหญ่ กลายเป็นรากฐานวิถีชีวิตของคนไทใหญ่ในทุกด้าน

2. เพื่ออนุรักษ์พุทธสถาน (ทวี สว่างปัญญางกุล, 2529: 36) ศาสนาพุทธถือเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวไทยใหญ่มานาน ธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคม พระพุทธศาสนาเป็นหลักในการพัฒนาพัฒนาคนหรือพัฒนาวัตถุสิ่งของต่างๆ ให้มีการอนุรักษ์ไว้เป็นที่มั่นคง

3. เพื่อให้มีผลดีต่อสังคม การทำนุบำรุงพุทธศาสนาเป็นหน้าที่สำคัญที่ชาวไทยใหญ่ทุกคนพึงปฏิบัติ (ธรรต ศิริรัตนบัลล์, 2560: 9) พระพุทธศาสนาเป็นหลักในการพัฒนาของชาติพันธุ์ไทใหญ่ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นการพัฒนาคนให้เป็นบุคคลที่มีคุณภาพ ทั้งด้านสุขภาพกาย สุขภาพจิต ใช้คุณธรรมและสติปัญญาในการดำเนินชีวิตเพื่อพัฒนาตนเอง และร่วมมือร่วมใจกันพัฒนาชุมชน พัฒนาสังคม และพัฒนาชาติบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรือง

นอกจากนี้พระสงฆ์หลายท่าน ยังมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำชุมชนพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ การอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมท้องถิ่น วัดเป็นแหล่งการเรียนรู้ของสังคมที่ใหญ่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชาวไทใหญ่ได้บวชเรียนในพระพุทธศาสนา ได้ฝึกฝนอบรมตนให้เป็นคนดี เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชาติพันธุ์ไทใหญ่ วัดในปัจจุบันมีทั่วไป เช่น วัดบางวัดเป็นวัดหลวง บางวัดเป็นวัดราษฎร์ ขนาดแตกต่างกันไป บางวัดอยู่ในชนบท แต่บางวัด ตั้งอยู่ในเมือง มีความเจริญทางวัตถุสูง บางวัดมีรายได้มาก แต่บางวัด มีรายได้น้อย บางครั้งถึงขั้นขาดแคลน บางวัดมีมานานแล้ว บางวัดเพิ่งสร้างใหม่ บางวัดคู่อิงใหญ่อลังการ บางวัดก็ดูแลขาดการดูแล บางวัดจัดให้ดูแล้วยสวณป่าธรรมชาติ แต่บางวัดเต็มไปด้วยสิ่งก่อสร้างต่างๆ บางวัดประชาชนอยากเข้าไปบวช ปฏิบัติศึกษาธรรม แต่บางวัดคนไม่ยอมเข้าไปเพราะวุ่นวายสับสน บางวัดดูสะอาด สงบ ร่มรื่น ให้ความสว่างทางจิตใจและปัญญา วัดบางวัดยังเป็นที่พักของประชาชน เป็นศูนย์กลางของชุมชน

ความเชื่อในการสร้างวัดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่

คนไทใหญ่ในโบราณ สอนลูกหลานให้มีความทรงจำไว้ว่า การสร้างวัด คือ ทำให้ชีวิตไม่ตกต่ำ มีความศรัทธาแต่มวลหมู่เทวดาทั้งหลาย เกิดภพใดก็จะมีที่อยู่อาศัยไม่ยากจน ร่วมทำบุญเพียงเล็กน้อยก็เป็นบุญที่ยิ่งใหญ่ ซึ่งตรงกับที่พระพุทธองค์ยังเคยตรัสสั่งสอนพร้าหมณ์ไว้ว่า พร้าหมณ์ “ยัญของบุคคลผู้สร้างวิหารอุทิศพระสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง 4 นี้เป็นยัญซึ่งใช้ทุนทรัพย์และมีการตระเตรียมน้อยกว่า แต่มีผลานิสงส์มากกว่ายัญสมบัติ 3 ประการ มืองค์ประกอบ 16 และกว่านิตยทานที่ทาสีบกันมานี้” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 9 ข้อ 350: 147) และธรรมเนียมการสร้างวัดจากคติความเชื่อคนไทใหญ่โบราณว่าต้องบอกบุญแก่ผู้อื่นที่เป็นมิตรญาติ และผู้มีจิตอยากร่วมกันบริจาคทรัพย์ตามกำลังศรัทธา สร้างวัดร่วมกันและไม่ให้ใช้เงินตัวเองสร้างคนเดียวเชื่อว่า จะต้องมียศต้องเสียชีวิตเพราะบุญที่ได้จะมากเกินไปทำให้หมดทุกข์หมดกรรมเร็วเกินไป เพราะคืออุบายต้องการให้เกิดความสร้างสามัคคี และทุกคนที่ร่วมกันสร้างจะมีบุญกุศลพร้อมกัน วัดคือที่รวมชาวบ้านทำกิจกรรมตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นโรงเรียนเป็นที่ค้างแรมแต่ผู้ที่เดินทางไกล แล้วที่บริเวณใกล้ ๆ บ้าน การสร้างวัดยังคงยึดธรรมเนียมปฏิบัติมายาวนานจนกระทั่งปัจจุบัน เพราะจะพบวัดที่เกิดขึ้นใหม่เป็นจำนวนมากโดยผ่านพิธีกรรมแท้จริงคืออุบายคนโบราณต้องการสอนลูกหลานให้สร้างกุศลบำรุงพระพุทธศาสนา และเพื่อให้ลูกหลานมีจิตใจดีงาม เมตตา สร้างคุณประโยชน์เกิดแต่พระพุทธศาสนา และทำความดี ละเว้นความชั่ว พระพุทธองค์จึงสั่งสอนไว้ให้ทุกคนทำความดีเอาไว้ เพื่อไม่ให้เสียชาติเกิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 25 ข้อ 314: 131)

คติความเชื่อในการสร้างวัดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ เป็นผลทางจิตใจอย่างหนึ่ง ในการสร้างวัด เชื่อว่าการสร้างวัดทำให้ไปสู่สุคติ ทำให้เกิดคุณค่าทางการดำรงพระพุทธศาสนาไว้ และเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อการสร้างวัด พบว่า ในด้านหลักพุทธธรรม บนพื้นฐานความศรัทธาที่มีปัญญาเป็นเครื่องกำกับโดยมุ่งแสดงหลักแห่งความจริง และความเป็นเหตุเป็นผล ตั้งอยู่บนพื้นฐานของชีวิต ที่ต้องการแสวงหาความสุข หรือการพ้นทุกข์ จุดมุ่งหมายในการสร้างวัดก็เพื่อส่งเสริม เผยแพร่และการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาโดยตรง เป็นสิ่งที่ช่วยโน้มน้าวจิตใจของ พุทธศาสนิกชนให้เกิดความศรัทธาประสาธา หรือความเชื่อมั่นอันจะเป็นบ่อเกิดของฉันทะความ ผักใฝ่ที่จะรู้แล้วเกิดความวิริยะพากเพียร อุทสาหะในการอบรม กาย วาจา และใจ ส่งผลให้เกิดปัญญาปริชาหยั่งรู้เหตุผล และวิมุตติความ หลุดพ้นในที่สุด ตามหลักธรรมพุทธไทใหญ่ มีการพัฒนาวัดมาอย่างต่อเนื่อง

เนื่องจากชาวพุทธไทใหญ่ เชื่อว่าเป็นการแสวงหาเนื่อานบุญอันเป็นกุศลผลบุญ ติดตัวไปทั้งชาตินี้และชาติหน้า ฉะนั้นชาวพุทธไทจึงยินดีเชื่อฟังด้วยความศรัทธาต่อหลักธรรม การใช้หลักธรรมในการควบคุมจริยธรรมในสังคมจึงมีประสิทธิภาพมาก ไม่มีผู้ใดละเมิด บ้านเมืองก็เกิดความสงบสุข หลักพุทธธรรมที่ประยุกต์ในการสร้างวัด เช่น ยึดไตรสรณคมน์ คือ การ ถือเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ระลึก หมายถึงการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เมื่อมีการเคารพศรัทธาพระพุทธศาสนาย่อมมีความเคารพสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนาด้วย เช่น วัด เจตีย์ ต่อพระพุทธ (พุทธรูป) พระธรรม (ธรรมมาสน์) พระสงฆ์ (อาสน์สงฆ์ หรือพระสงฆ์ ที่มีตัวตนอยู่) สิ่งเหล่านี้เป็นสื่อหลักคำสอนทางจริยธรรม เช่น อริยวัฑฒิธรรม 5 คือหลักธรรม แห่งความเจริญ ผู้ที่หวังความเจริญรุ่งเรือง ที่จริงแท้พึ่ง ปฏิบัติตามหลักอริยวัฑฒิ ในคัมภีร์ธรรม นิพพานสูตรกล่าวว่า ผู้ที่ปรารถนาสุข 3 ประการคือ สุขในโลกมนุษย์ สุขในโลกสวรรค์และสุข คือ พระนิพพาน ต้องปฏิบัติตามหลักธรรมอริยวัฑฒิธรรม 5 ประการ

อภิปรายผล

จากการศึกษาวิเคราะห์แนวคิดการสร้างวัดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัด เชียงใหม่ สามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

แนวคิดการสร้างวัดในพระพุทธศาสนา พบว่า การสร้างวัดนั้นเป็นแนวคิดของ การอยู่ร่วมกันระหว่างชาวพุทธ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **เนาวรัตน์ แสนสุพรรณ** (2545) โดยงานวิจัยเรื่อง บทบาทของวัดต่อชุมชนในปัจจุบัน ซึ่งได้ทำการศึกษาจำนวน 8 วัด ได้แก่ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ราชวรมหาวิหาร วัดบวรนิเวศวิหาร เบญจมาภิตรดุสิตวนาราม ราชวรวิหาร วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร วัดธรรมมงคล วัดอโศการาม วัดสวนแก้ว และ

วัดสังฆทาน พบว่า วัดส่วนใหญ่จะมีบทบาทด้านเป็นสถานศึกษาโดยเน้นเปิดสอนให้แก่พระภิกษุและสามเณรมีบางส่วนที่เปิดโอกาสให้ฆราวาสประชาชนทั่วไปเข้ามาศึกษาได้ ส่วนด้านอบรมจริยธรรมสอนวิปัสสนาหรือสังคมสังเคราะห์จะมีกิจกรรมด้านนี้ทุกวัด ส่วนในทางด้านจัดเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจและการให้บริการประชาชนนั้น วัดจะมีในส่วนของกาให้ใช้อาคารสถานที่ภายในวัดหรือในลักษณะการให้ยืมสิ่งของเครื่องใช้ในพิธีกรรมทางศาสนา สอดคล้องกับงานวิจัยของ **นฤมล ตุงคะโหด** (2547) ทำวิจัยเรื่อง “การตั้งชื่อวัดในพุทธศาสนาในกรุงเทพมหานคร” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาที่มา ความหมาย และลักษณะภาษาที่ใช้ตั้งชื่อวัดในกรุงเทพมหานคร จำนวน 440 วัด ทั้งนี้ศึกษาเอกสารด้านประวัติศาสตร์ควบคู่กับการสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ ผลการศึกษา พบว่า ชื่อวัดแบ่งออกเป็นชื่อพื้นที่บ้าน และชื่อราชการ โดยชื่อพื้นที่บ้านนิยมตั้งด้วยภาษาไทย และใช้ชื่อที่ แสดงถึงสภาพแวดล้อมบริเวณวัดหรือสิ่งที่มีอยู่ในวัด ในขณะที่การตั้งชื่อราชการนิยมใช้ภาษาบาลี สันสกฤต และใช้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับบุคคลในการสร้างวัด สำหรับการศึกษาความสัมพันธ์ของชื่อพื้นที่บ้านพบว่า ชื่อพื้นที่บ้านเมื่อเปลี่ยนเป็นชื่อราชการนั้นจะมีความหมายเกี่ยวกับชื่อบุคคลมากที่สุด ซึ่งสะท้อนให้เห็น ความสำคัญของบุคคล โดยเป็นการประกาศคุณงามความดีให้บุคคลอื่นทราบ

การสร้างของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่า กลุ่มชาติพันธุ์ ไทใหญ่ หมายถึง กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีถิ่นฐานดั้งเดิม อยู่บริเวณฝั่งตะวันตก ของแม่น้ำโขง เลยไปถึงลุ่มน้ำสาละวิน อิระวดี สอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุทัศน์ กันทะมา** (2542) โดยงานวิจัยเรื่อง การคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทใหญ่ บอกเล่าถึงการดำรงอยู่ของวัฒนธรรมชาวไทใหญ่ศึกษาเงื่อนไข ปัจจัย และกลไกผ่านความเชื่อในพิธีกรรม เพราะชาวไทใหญ่ให้ความสำคัญกับพุทธศาสนาและยังคงปฏิบัติตามคำสอนร่วมกันตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้เห็นความสัมพันธ์ทางศาสนาและความเชื่อปัจจัยหนึ่งที่สำคัญทำให้วัฒนธรรมยังคงอยู่ คือครอบครัว และผู้คนที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นญาติ พระผู้นำชุมชน เป็นต้น สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พรรณีดา ชันธพัทธ์** (2557) โดยงานวิจัยเรื่อง “อัตลักษณ์กับการปรับเปลี่ยนวิถีทางประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อของชาวไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่” ผลการศึกษาพบว่า อัตลักษณ์ของ ชาวไทใหญ่เป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับวัฒนธรรม เมื่อวัฒนธรรมปรับเปลี่ยน อัตลักษณ์ของชนชาติพันธุ์ ไทใหญ่จึงปรับเปลี่ยนไปตามเช่นกัน ทางด้านปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปรับเปลี่ยนวิถีทางประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ และอัตลักษณ์ของชาวไทใหญ่นั้นมีด้วยกัน 5 ปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยทางด้าน การเมืองการปกครองที่มีความเชื่อมโยงกับการปฏิรูปทางศาสนาและการศึกษา รวมถึงแผนนโยบาย พัฒนาการท่องเที่ยว ปัจจัยด้านความทันสมัยและเทคโนโลยี ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจและลัทธิบริโภคนิยม ปัจจัยทางด้านสังคมและปัจจัยทาง

ด้านพื้นที่ เมื่อมีการปรับเปลี่ยนวิถีทางประเพณีพิธีกรรมและ ความเชื่อของชาวไทยใหญ่ในมิติที่สัมพันธ์กับพื้นที่ท่องเที่ยว สังคม เศรษฐกิจ และผลประโยชน์ อัตลักษณ์ของชาวไทยใหญ่ก็มีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะต่างๆ ด้วยเช่นกัน

องค์ความรู้ที่ได้รับจากการศึกษา

การสร้างวัดไทใหญ่ ในจังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามีงานศิลปะและพุทธศิลป์แบบไทใหญ่มากมายปรากฏอยู่ทั่วจังหวัดเชียงใหม่ ในด้านสถาปัตยกรรมไทใหญ่ การก่อสร้างวัด หรือ จอง ในภาษาไทใหญ่ นิยมสร้างอาคารต่าง ๆ ประกอบด้วย อุโบสถ วิหาร หอฉัน กุฏิสงฆ์ อยู่ติดกันในลักษณะเรือนหมู่แบบคนไทย แต่สร้างหลังคาของอาคารต่าง ๆ ทรงยอดปราสาทแบบพม่ามอญ เรียกว่า ทรงพญาธาตุ แต่ลดจำนวนชั้นและความซับซ้อนของโครงสร้างลงไป สำหรับเจดีย์มีลักษณะคล้ายกับสถูปเจดีย์แบบมอญพม่า แต่มีการประยุกต์โดยขยายส่วนสูงเพิ่มขึ้น ทำให้เจดีย์ไทใหญ่มีรูปทรงสูงมากกว่าเจดีย์พม่า ในด้านลักษณะวัดของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ คือ นำเอาลักษณะของวัดป่าเข้ามาเป็นหลัก โดยสร้างตามแบบสถาปัตยกรรมไทใหญ่ที่สวยงาม มีความมั่นคงและงดงามในเชิงช่างศิลปะจนถึงทุกวันนี้ ในวัดจะเห็นวิหารไม้ วิหารน้อยและเจดีย์ทรงไทใหญ่ ตั้งอยู่เรียงรายกัน โดยรอบเจดีย์มีซุ้มทางเข้าสวยงามจำนวน 4 ซุ้มประดับด้วยลวดลายต่าง ๆ ตัวเจดีย์มีสิงห์เฝ้าทั้ง 4 มุมสำหรับวิหารน้อยสร้างด้วยอิฐผสมปูน อันรูปแบบชาวไทใหญ่ในสมัยโบราณ

สรุป

วัดมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่เป็นอย่างมาก วิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ มีความผูกพันอยู่กับวัดมาในเวลายาวนานหลายร้อยปี ไม่เคยทอดทิ้งวัดที่ไหนมีวัดที่นั่นคือมีคนไทยใหญ่ เพราะว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คนไทยใหญ่เคารพนับถือและเป็นรากฐานที่สำคัญของวัฒนธรรมไทใหญ่ กล่าวได้ว่าวิถีชีวิตของคนไทใหญ่กับพระพุทธศาสนาผูกพันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างแน่นหนา เพราะว่าวัดมีอิทธิพลต่อกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่มากตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในสังคมไทใหญ่ไม่ว่าจะเป็นสังคมเมืองหรือสังคมชนบททุกหมู่บ้าน ต่างก็มีวัดเป็นสมบัติร่วมกันของคนในท้องถิ่น ประชาชนในแต่ละหมู่บ้านก็มีความสัมพันธ์แนบแน่นกับวัดเป็นอย่างดี

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

บทบาทหน้าที่ของชาวพุทธ ควรส่งเสริมและอนุรักษ์ วัดวาอาราม ที่เป็นพุทธสถานที่ปรากฏไว้ในสถานที่ต่างๆ ให้ช่วยกันดูแลปกป้องสม่ำเสมอ ให้ความสำคัญต่อศาสนวัตถุ เคารพนับถือตามประเพณีและวัฒนธรรม ที่เราเคยเคารพนับถือกันมาในระยะยาวนานรุ่นสืบรุ่นอย่าให้ขาดหาย เพื่อให้วัดเป็นสถานที่พึ่งสำหรับคนรุ่นหลังต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดการสร้างวัดในพระพุทธศาสนาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ ในต่างจังหวัดอื่นๆ ด้วยเพื่อเปรียบเทียบแนวคิด ศิลปกรรม ค่านิยม และความเจริญรุ่งเรืองของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดนั้นๆ

บรรณานุกรม

- โครงการพิพิธภัณฑสถาน วัฒนธรรมและชาติพันธุ์ล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2551). **ไทใหญ่มีความเป็นใหญ่ในชาติพันธุ์**. สถาบันวิจัยสังคม: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- โชคนิธินันต์ คุณยศยิ่ง. (2557). “องค์ความรู้ ของการจัดการปอยส่างลองวัดป่าเป้า อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ ศิลปะและวัฒนธรรม**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทวี สว่างปัญญางกุล. (2529). **ตำนานเมืองเชียงตุง ปรีวรรตจากต้นฉบับอักษรไทยเงิน**. เชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.
- ธรรต ศรีรัตนบัลล์. (2560). “ตำแหน่งทางศาสนา : การสร้างความหมายใหม่ในสังคมไทใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน”. **รายงานการวิจัย**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.
- นฤมล ตุงคะโหด. (2547). “การตั้งชื่อวัดในพุทธศาสนาในกรุงเทพมหานคร”. **ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- เนาวรักษ์ แสนสุพรรณ. (2545). “บทบาทของวัดต่อชุมชนในปัจจุบัน”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พรรณิดา ชันธพัทธ์. (2557). “อัตลักษณ์กับการปรับเปลี่ยนวิถีทางประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อของชาว ไทใหญ่ในจังหวัดเชียงใหม่”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา.

- ยศ สันตสมบัติ. (2556). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน**. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- วิถี พาณิชพันธ์. (2548). **วิถีล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรีนติ้งเฮ้าส์.
- สมโชติ อ๋องสกุล. (2552). **ชุมชนวัดป่าเป้า**. จัดพิมพ์ในโอกาส 60 ปี พระอินดา อินทวิโร เจ้าอาวาสวัดป่าเป้า. เชียงใหม่, ม.ป.พ.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2529). **สารานุกรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมพงศ์ วิทย์ศักดิ์พันธุ์. (2545). **ประวัติศาสตร์ไทใหญ่**. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์.
- สร้อยดี อ๋องสกุล. (2552). **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์.
- สุทัศน์ กันทมา. (2542). “การคงอยู่ของวัฒนธรรมพื้นบ้านของชาวไทใหญ่”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษานอกระบบ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อมรา พงศาพิชญ์. (2537). **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์ : วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานนท์ อาภาภิรมย์. (2521). **สังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: บำรุงนุกุลกิจการพิมพ์.

การพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา Perfect Human Development according to Buddhism

วิโรจน์ ชมภูศรี

Wirote Choompoosri

โรงเรียนวชิรป่าซาง สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษา ลำปาง ลำพูน
Wachirapasang School, The Secondary Education Service Area Office Lampang Lamphun

Corresponding Author, E-mail : wirote_choompoosri@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวคิดการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา ใช้วิธีการวิเคราะห์เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนามนุษย์ ทางพระพุทธศาสนา มุ่งเน้นขบวนการสร้างปัญญาและคุณธรรม ที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมสิ่งบีบคั้นขัดข้อง นำชีวิตให้เจริญงอกงามไปสู่ความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด และเสวยผลแห่งความมีชีวิตได้โดยสมบูรณ์ พระพุทธศาสนาแบ่งมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) กัลยาณปุถุชน หมายถึง คนธรรมดาที่มีกัลยาณธรรม ประพฤติปฏิบัติดีงาม มีคุณธรรมสูง รู้จักใช้เหตุผลในการตัดสินใจ 2) เสขบุคคล คือ เป็นพระอนุพุทธบุคคลหรือพระอริยบุคคล ผู้ยังศึกษาไตรสิกขา ประพฤติพรหมจรรย์ ได้แก่ โสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี และ 3) อเสขบุคคล คือ ผู้ที่ไม่ต้องศึกษาคือไม่ต้องศึกษาไตรสิกขา หรือ ได้ศึกษาจบโดยได้บรรลุอรหัตต์แล้วบุคคลผู้สิ้นอาสวะแล้ว สำหรับการพัฒนาความเป็นมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนาอาศัยปัจจัย 4 ด้าน คือ หลักสูตรหรือหลักธรรม กระบวนการสอน คุณสมบัติผู้สอน และลักษณะของตัวมนุษย์ ต้องเหมาะสมและสอดคล้องกันจะส่งผลให้การพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา แต่ถ้าหากมนุษย์ไม่มีการเรียนรู้หรือฝึกฝน อบรมตนอยู่ตลอดเวลา มนุษย์จะไม่มีความสำเร็จ

คำสำคัญ : การพัฒนา, ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์, หลักพระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to present the concept of developing a complete human being according to the principles of Buddhism. It uses the method

of analyzing documents and related research.

The results of the study found that human development in Buddhism focuses on the process of creating wisdom and virtue, which will help humans solve problems, overcome obstacles, lead their lives to flourish and grow to the best possible life, and fully enjoy the fruits of life. Buddhism divides complete humans into 3 levels: 1) Kalyanupathuchana, meaning ordinary people with good morals, good conduct, high morality, and knowing how to use reason in decision-making. 2) Sekha-persons, meaning Anubhaddi-persons or Ariya-persons who still study the Threefold Training and practice celibacy, such as Sotapanna, Sakadagami, Anagami, and 3) Asekha-persons, meaning those who do not need to study, or have completed their studies by attaining Arahantship, and those who have already freed their impurities. For human development according to the principles of Buddhism, it relies on 4 factors: the curriculum or principles of Dhamma, the teaching process, the qualifications of teachers, and the characteristics of humans. They must be appropriate and consistent, which will result in the development of complete human beings according to the principles of Buddhism. However, if humans do not learn or practice, Constantly training oneself, a person will not have any excellence.

Keywords: Development, Complete Human Being, Development of Human Beings According to the Principles of Buddhism

บทนำ

เมื่อมนุษย์ดำเนินชีวิตก็จะเข้าไปปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและการที่มนุษย์เข้าไปปฏิสัมพันธ์กับสิ่งเหล่านั้น ถือว่าเป็นการพัฒนาของมนุษย์เป็นจุดเริ่มต้นความคิด คือการมองความหมายและตีค่านี้เป็นสิ่งที่พบเห็นจากประสบการณ์หรือการเรียนรู้ และการเรียนรู้ของมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่า มนุษย์สามารถพัฒนาเกิดการเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลให้เกิดให้เติบโตได้ งอกงาม ทำให้งอกงามและมากขึ้น

การศึกษาในปัจจุบันนี้ มุ่งใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือไปแสวงหาฐานะในทาง

สังคม หาโอกาสที่จะแสวงหาความสุขบำเรอตนหรือเอาวัดเอาเปรียบกันให้มากขึ้น สภาพเช่นนี้ทำให้เกิดความผิดพลาดและปัญหาสังคมตามมา ไม่ประสบความสำเร็จในแง่จริยธรรมจริยธรรม แล้วผลที่ตามมาก็ปรากฏในรูปของความวิปริตผันแปรเป็นไปต่างๆ สืบจากความประพฤติดังกล่าวและเยาวชนทั้งหลายที่มีอยู่ในปัจจุบัน การการศึกษาเท่าที่ผ่านมานั้นมุ่งแต่ด้านวิชาชีพเกินไป จนกระทั่งไม่สอนหรือไม่ได้กระตุ้นเตือนกันในการที่จะใช้ความคิดและคุณค่าของคุณธรรมจริยธรรม ส่งผลให้คนในสังคมมีความรู้สึกเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากขึ้น ไม่ได้ช่วยให้เข้าใจสิ่งแวดล้อมต่างๆ ไป แม้แต่ในทางธรรมชาติเริ่มสะท้อนกลับมาเป็นภัยแก่มนุษย์เอง การศึกษานั้นต้องการพลศึกษาสุขภาพอนามัย แต่เท่าที่เป็นมาปรากฏว่าเกิดภาวะที่ไม่สมดุลขึ้น ไม่ได้ผลเท่าที่ควรทั้งในด้านสุขภาพทางกายและสุขภาพทางจิตใจ แม้ว่าจะมีสุขภาพทางกายดีขึ้นแต่มีส่วนบกพร่องในสุขภาพอีกด้านหนึ่ง นั่นคือสุขภาพทางกายหรือทางวัตถุแล้วสุขภาพทางจิตกลับเสื่อมโทรมลง แทนที่จะมีความสุขกันมากขึ้นกลับมีความทุกข์มากขึ้น แล้วคนที่เป็นโรคทางจิตก็มีสถิติสูงขึ้น การพัฒนามนุษย์กับวิถีของพระพุทธเจ้า ผู้เป็น พระบรมศาสดา ศาสดา หรือ พระบรมครู แห่งพุทธศาสนาเป็นพระศาสดาผู้ยอดเยี่ยมพุทธศาสนิกชนทั้งหลายเคารพบูชาและยกย่องเทิดทูนพระองค์ในฐานะทรงเป็นบรมครูผู้สอนที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ทรงมีพระปรีชาสามารถอย่างยอดเยี่ยมในการอบรมสั่งสอน นำสรรพสัตว์ข้ามวัฏสงสารมุ่งสู่พระนิพาน

เมื่อพระธรรมคำสอน หลักการสอน และวิธีการสอนของพระพุทธองค์นั้นปรากฏอยู่แล้วในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ ในมุมมองของพุทธศาสนการพัฒนา คือ “ขบวนการสร้างปัญญาและคุณธรรม ความสามารถอันเป็นส่วนประกอบอย่างอื่นๆ ที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถแก้ไขปัญหาล่วงพ้นสิ่งบีบคั้นขัดข้อง นำชีวิตให้เจริญงอกงามไปสู่ความเป็นอยู่อย่างดีที่สุด และเสวยผลแห่งความมีชีวิตได้โดยสมบูรณ์” เป็นการศึกษาค้นหาตัวปัญญาที่บริสุทธิ์ หาความเจริญงอกงามภายในจิตใจ เช่น ความเจริญงอกงามของปัญญาและคุณธรรมต่างๆ เพื่อให้มีการดำเนินชีวิตที่ดีเป็นความเจริญงอกงามของชีวิต แล้วจากการที่เรามีภายในที่ดีและการดำเนินชีวิตที่ดีแล้วนี้ จะทำให้เราสามารถเข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม

เนื้อหา

1. การพัฒนามนุษย์

มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถพัฒนาได้ทั้งทางด้าน ร่างกาย อารมณ์ สังคม และ

สติปัญญา ตามหลักพระพุทธศาสนาได้กล่าวว่า มนุษย์จะดีหรือชั่ว ไม่ได้อยู่ที่ชาติกำหนดหรือใครกำหนดแต่ดูจากพฤติกรรม ซึ่งพฤติกรรมมนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงและพัฒนาได้ ซึ่งนักจิตวิทยาและนักการศึกษาทั้งในและต่างประเทศได้ให้ความหมายของการพัฒนามนุษย์ไว้หลายท่าน จึงสรุปพอเป็นแนวทางให้เข้าใจดังนี้

การพัฒนา หมายความว่า ทำให้เจริญ คือ ทำให้เติบโตได้ งอกงาม ทำให้งอกงามและมากขึ้น เช่น เจริญทางไมตรี (ราชบัณฑิตยสถาน, 2538: 238)

การพัฒนา มาจากคำภาษาอังกฤษว่า Development แปลว่า การเปลี่ยนแปลงที่ละเอียดละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่างๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้น เติบโตขึ้น มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเหมาะสมกว่าเดิมหรืออาจก้าวหน้าไปถึงขั้นที่อุดมสมบูรณ์เป็นที่น่าพอใจ (ปกรณ์ ปรียากร. 2538: 5)

การพัฒนา หมายถึง การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบ หรือการทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่เป็นอยู่อย่างเป็นระบบ (ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. 2526)

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต. 2530: 16-18) ได้ให้ความหมาย และอธิบายไว้ว่า ในทางพุทธศาสนา การพัฒนา มาจากคำภาษาบาลีว่า วัฒนะ แปลว่า เจริญ แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ การพัฒนาคน เรียกว่า ภาวนา กับการพัฒนาสิ่งอื่นๆ ที่ไม่ใช่คน เช่น วัตถุสิ่งแวดลอมต่างๆ เรียกว่า พัฒนา หรือ วัฒนา เช่น การสร้างถนน บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องของการเพิ่มพูนขยาย ทำให้มากหรือทำให้เติบโตขึ้นทางวัตถุและได้เสนอข้อคิดไว้ว่า คำว่า การพัฒนา หรือ คำว่า เจริญ นั้นไม่ได้แปลว่าทำให้มากขึ้น เพิ่มพูนขึ้นอย่างเดียวเท่านั้น แต่มีความหมายว่า ตัดหรือทิ้ง เช่น เจริญพระเกศา คือตัดผม มีความหมายว่า รก เช่น นุสยา โลกวฑฒโน แปลว่า อย่างเป็นคนรกโลกอีกด้วย ดังนั้น การพัฒนาจึงเป็นสิ่งที่ทำแล้วมีความเจริญจริง ๆ คือ ต้องไม่เกิดปัญหาติดตามมาหรือไม่เสื่อมลงกว่าเดิม ถ้าเกิดปัญหาหรือเสื่อมลง ไม่ใช่เป็นการพัฒนา แต่เป็นหายนะ ซึ่งตรงกันข้ามกับการพัฒนา

T. R. Batten (1959) ผู้เชี่ยวชาญด้านพัฒนาชุมชนของอังกฤษได้ให้ความหมายของคำว่า พัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่ส่งผลให้เกิดความเจริญงอกงาม ซึ่งเกิดจากปัจจัยด้านประสบการณ์หรือกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์

นักจิตวิทยาและนักการศึกษาได้ให้ความหมายของกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ไว้หลายท่าน จึงสรุปพอเป็นแนวทางให้เข้าใจดังนี้ การพัฒนามนุษย์จะต้องมีการจัดการศึกษาอย่างรอบด้าน คือ การพัฒนาผู้เรียนให้ครอบคลุมในหลายมิติ ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ สติ

ปัญญา สังคมและอารมณฺ์ ทั้งนี้ ตามรายงานขององค์การยูเนสโกเรื่องการศึกษาคือชุมทรัพย์ ภายใน ที่กำหนดแนวทางการจัดการศึกษาที่เหมาะสมสำหรับคริสต์ศตวรรษที่ 21 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, 2549: 5) กล่าวถึง ความหมายของการจัดการศึกษาว่า หมายถึง กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอด ความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลง ความก้าวหน้าทาง วิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (2550: 18) ได้อธิบายถึงการจัดการการศึกษาว่า เป็นไปเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถตามมาตรฐานการเรียนรู้ สมรรถนะสำคัญ และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยยึดหลักว่า ผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด เชื่อว่าทุกคนสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ ยึดประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน กระบวนการจัดการเรียนรู้ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียน สามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลและพัฒนาการทางสมอง

การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ซึ่งเป็นผลมาจาก ประสบการณ์ ที่คนเราเคยมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม หรือจากการ ฝึกหัด รวมทั้งปริมาณการเปลี่ยนความรู้ ของผู้เรียน ดังนั้น งาน สำคัญของครู คือ การช่วยนักเรียนแต่ละคนเกิดการเรียนรู้หรือมี ความรู้และมีทักษะตามที่หลักสูตรวางไว้ ดังนั้น กระบวนการเรียนรู้จึง เป็นรากฐานของการสอนที่มีประสิทธิภาพ (สุรางค์ ไคว้ตระกูล, 2541: 186)

Kimble กล่าวว่า “การเรียนรู้คือการเปลี่ยนแปลงศักยภาพแห่งพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งเป็นผลมาจากการฝึกหรือการปฏิบัติที่ได้รับ การเสริมแรง (Learning as a relatively permanent change in potentiality that occurs as a result of reinforced practice) “ จากความหมายของการเรียนรู้ข้างต้นแยกกล่าวเป็นประเด็นสำคัญ ได้ 5 ประการ คือ

1) การที่กำหนดว่า การเรียนรู้คือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ก็แสดงว่าผลที่เกิดจากการเรียนรู้ จะต้องอยู่ใน รูปของพฤติกรรม ที่สังเกตได้ หลังจากเกิดการเรียนรู้แล้ว ผู้เรียนสามารถทำสิ่งหรือเรื่องที่ไม่เคยทำมาก่อนการเรียนรู้ นั้น

2) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมนั้น ต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างถาวร นั่นก็คือ พฤติกรรมที่เปลี่ยนไปนั้น จะไม่เป็นพฤติกรรมในช่วงสั้น หรือเพียงชั่วคราว และในขณะเดียวกัน ก็ ไม่ใช่พฤติกรรมที่คงที่ที่ไม่เปลี่ยนแปลงอีกต่อไป

3) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมดังกล่าว ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนไปอย่างทันทีทันใด แต่มันอาจเป็นการเปลี่ยนแปลงศักยภาพ (Potential) ที่จะกระทำ สิ่งต่างๆ ต่อไปในอนาคต การเปลี่ยนแปลง ศักยภาพนี้อาจแฝงอยู่ในตัวผู้เรียน ซึ่งอาจจะยังไม่ได้แสดงออกมา เป็นพฤติกรรมอย่าง ทันทีทันใดก็ได้

4) การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือการเปลี่ยนแปลงศักยภาพในตัวผู้เรียนนั้น จะเป็นผลมาจากประสบการณ์หรือการฝึกเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือศักยภาพ อันเนื่องมาจากสาเหตุอื่นไม่ถือเป็นการเรียนรู้

5) ประสบการณ์หรือการฝึกต้องเป็นการฝึกหรือปฏิบัติที่ได้รับการเสริมแรง (Reinforced practice) หมายความว่า เพียงแต่ผู้เรียนได้ รับรางวัลหลังจากที่ตอบสนอง ก็จะทำให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นในแง่ที่ว่า “รางวัล” กับ “ตัวเสริมแรง” (Reinforce) จะให้ความหมายเดียวกัน ต่างก็คือหมายถึงอะไรบางอย่างที่อินทรีย์ (บุคคล) ต้องการ

Klien กล่าวถึง “การเรียนรู้ว่าเป็นกระบวนการที่ได้มาจากประสบการณ์ ซึ่ง ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่สามารถอธิบายได้ด้วย เหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่งโดยเฉพาะ หรือการมีวุฒิภาวะหรือโดยสัญชาตญาณ”

ดังนั้นจึงอาจสรุปได้ว่า การเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ที่ค่อนข้างถาวร ซึ่งเกิดจากประสบการณ์หรือการฝึกฝน

จากศึกษาค้นคว้ายังค้นพบว่า ในการพัฒนามนุษย์ให้เกิดขึ้นต้องมาจากการเรียนรู้ของ มนุษย์เอง และการเรียนเกิดจากกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร เกิดจากการ ได้รับประสบการณ์หรือการฝึกฝน จะส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม ไม่เกิดปัญหาติดตามมาหรือไม่เสื่อมลงกว่าเดิม

2. ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มนุษย์ที่สมบูรณ์ หมายถึง มนุษย์ที่ผ่านการฝึก ศึกษาหรือ พัฒนาการให้ รู้จักดำเนินชีวิตที่พึ่งตนเอง และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุขโดยสวัสดิ์ โดยมีคุณสมบัติที่เป็นต้นทุน สำคัญ 7 ประการ (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2541: 11-15)

1) มีกัลยาณมิตร แสวงแหล่งปัญญาและแบบอย่างที่ดี คือ อยู่ร่วมกันหรือใกล้ชิดกับกัลยาณชน ที่เป็นทั้ง บุคคล หนังสือ และเครื่องมือสื่อสารทั้งหลายเพื่อเรียนรู้และพัฒนาตน สร้างสรรค์ชีวิตที่ดีงาม

2) ทำศิลปให้ถึงพร้อม คือ มีวินัยเป็นฐานของการพัฒนาชีวิต คือ รู้จักจัดระเบียบ ความเป็นอยู่กิจกรรม กิจการและสิ่งแวดล้อมให้เอื้อโอกาสแก่การพัฒนาชีวิต

3) ทำฉันทะให้ถึงพร้อม มีจิตใจใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์ คือ เป็นผู้มีความใฝ่รู้

ไฝสัมฤทธิ์อย่าง สร้างสรรค์ อย่างมีความสุข

4) ทำตนให้ถึงพร้อม มุ่งมั่นฝึกฝนตนจนเต็มสุภาพะที่ความเป็นคนจะให้ถึงได้ คือ ระลึกอยู่เสมอถึงความจริงแท้แห่งธรรมชาติของมนุษย์ผู้เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ มีจิตสำนึกในการพัฒนาตนให้พร้อมทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจและปัญญา

5) ทำทิวฏฐิให้ถึงพร้อม ยึดหลักเหตุปัจจัยของอะไรก็ตามเหตุและผล คือ ตั้งอยู่ในหลักความคิดความ เชื่อถือที่ติงามมีเหตุผล ดำรงจิตผ่องใสเป็นอิสระได้

6) ทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม ตั้งตนอยู่ในความไม่ประมาท คือ มีจิตสำนึกในความไม่เที่ยง ตระหนักในคุณค่าของกาลเวลา เร่งชวนขวนขวายศึกษาและป้องกันเหตุปัจจัยของการเสื่อม และเสริมสร้างเหตุ ปัจจัยของความเจริญงอกงาม

7) ทำโยนิโสมนัสการให้ถึงพร้อม ฉลาดคิดแยกคายให้ได้ประโยชน์และหาความจริง คือ รู้จักคิด รู้จัก พิจารณา มองเป็น คิดเป็น โดยใช้ปัญญาพิจารณาสอบสวนสืบค้นวิเคราะห์ วิจัย สามารถแก้ปัญหาและจัดทำดำเนินการต่างๆ ให้สำเร็จได้ด้วยวิธีการแห่งปัญญา ที่จะทำให้พึ่งตนเองและเป็นที่ยังของคนอื่นได้

แนวคิดเรื่องมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวปรัชญา พบว่า มนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวปรัชญานั้นจะต้องรู้จักสิ่งที่เป็นประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ มีความรู้สึกนึกคิด เป็นศูนย์รวมของสสารและจิต รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล รู้จักการตัดสินใจ รู้จักเลือกในสิ่งที่เป็น ประโยชน์ รู้จักทำสิ่งที่ไม่เป็นสาระให้เป็นสาระ และรู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดี เป็นคนดี ชีวิตของมนุษย์ผู้นั้นก็จะสมบูรณ์ มนุษย์ในฐานะสัตว์ที่สามารถฝึกฝนพัฒนาตนเองได้จะต้องฝึกฝน พัฒนาด้านความประพฤติทางกายและวาจา ฝึกฝนพัฒนาด้านจิตใจ และ ฝึกฝนพัฒนาด้าน ปัญญาเพื่อให้ถึงธรรมชาติที่เป็นองค์ประกอบแห่งชีวิตมนุษย์นั่นก็คือ การถึง “ภาวะพิเศษของมนุษย์” ได้แก่ การบรรลุธรรม การตรัสรู้ การรู้แจ้งแห่งสัจธรรม

มนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวพุทธปรัชญานั้น พบว่า มนุษย์จะต้องเป็นผู้ที่มีความสมบูรณ์ทางจิตใจ โดยมุ่งเน้นถึงความเป็นผู้มีใจสูง เป็นบุคคลที่มีคุณสมบัติตามที่กำหนดในพระพุทธศาสนา เป็นผู้ที่มีจิตการงดเว้นจากการทำความชั่ว ทำความดีให้เกิดขึ้น เป็นผู้ที่มีจิตใจสูงรู้จักทำสิ่งที่มีประโยชน์ให้แก่ตนและสังคม มีความเห็นที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม สามารถปฏิบัติตนให้เป็นอยู่อย่างมีความสุขทั้งทางกาย ทางจิตใจ มีสติปัญญา และแก้ปัญหาของสังคมให้มีความสงบสุขได้ จะต้องรู้จักอบรมใจของตนเองในเรื่องของการกระทำอันสำเร็จแล้วแต่ใจ เป็นผู้ที่อยู่เหนือปัญหาทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นมนุษย์ที่เต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ หมายความว่า เป็นมนุษย์ที่ไม่มีปัญหา มีความเยือกเย็น ทั้งในแง่ของวัตถุในแง่ของร่างกาย ในแง่ของจิตใจ และมีการสงเคราะห์เพื่อน การเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบได้นั้น อาจจะ

มองได้หลายแง่มุม ไม่ว่าจะเป็นที่สุดแห่งมนุษย์สมบัติ อันได้แก่ รูปสมบัติ ทรัพย์สมบัติ คุณสมบัติ ทั้งปวง ลาภ ยศ สรรเสริญ และสุข ที่สุดแห่งสมบัติตามหลักพุทธศาสนาว่ามีสวรรค์อยู่หกชั้น และที่สุดแห่งนิพพานสมบัติหรือไปให้ถึงที่สุดแห่งธรรมทั้งหลายทั้งปวง...อีกมุมของมนุษย์เราก็คงจะบอกว่ามนุษย์ที่สมบูรณ์แบบก็คือ ต้องมีคุณสมบัติในการเป็นผู้ดีหรือคนที่เก่งกับคนดีให้ได้ ส่วนในทางธรรมของศาสนาพุทธก็มองถึงมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบได้นั้น จะต้องประกอบด้วยหัวใจที่สำคัญสามประการ คือ การละความชั่ว การทำความดีให้ถึงพร้อม และการชำระจิตใจให้สงบ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งพึงกระทำก็คือ ทำทาน การรักษาศีล และการเจริญสมาธิภาวนาให้ถึงพร้อมนั่นเอง

การศึกษาพระพุทธศาสนาที่มุ่งพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ซึ่งนำมาใช้ในชีวิตจริงได้ เป็นการเพาะนิสัยคนให้มีสัมมาทิฐิเกิดขึ้นด้วยแนวความคิดพื้นฐานที่เชื่อกันว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนพัฒนาได้ในการที่จะดำเนินชีวิตของมนุษย์จะเริ่มต้นด้วยการให้ผู้อื่นเลี้ยงดู คือการเรียนรู้อีกพัฒนาตนไปจนกระทั่งสามารถดำเนินชีวิตได้ด้วยตนเอง และมนุษย์มีการเรียนรู้คือการศึกษาก็จะทำให้สามารถสร้างการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการพัฒนาความเป็นมนุษย์นั้นศาสนามีความสำคัญต่อการพัฒนาก็เพื่อทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข (พระมหาภาณววัฒน์ ปฏิภาณเมธี. 2561: 79)

การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขการจะบรรลุภารกิจในการจัดการศึกษาดังกล่าว จำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกฝ่ายจะต้องเข้าใจถึงเจตนารมณ์ตามความในมาตรา 6 เป็นอย่างดี กล่าวคือ ในการจัดการศึกษาโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ เพื่อนำผู้เรียนก้าวไปสู่ความเป็น มนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและสติปัญญา คือ การสร้างผู้เรียนให้เป็น คนดี คนเก่ง และมีความสุข หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งตามที่เราคาดหวังมาตลอดก็คือ ต้องการได้ผู้เรียนที่มีความรู้คู่คุณธรรม

จากการศึกษาแนวคิดและประสบการณ์ที่หลากหลายพอสรุปนิยามคำว่า ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ขอแบ่งมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็น 3 ระดับ ได้แก่

1) กัลยาณบุคล หมายถึง คนธรรมดาที่มีกัลยาณธรรม ประพฤติปฏิบัติดีงาม มีคุณธรรมสูง รู้จักใช้เหตุผลในการตัดสินใจ ได้แก่ คนที่เรียกกันว่า มีศีลมีธรรม มันคงอยู่ในศีลในธรรมดำรงชีวิตด้วยการทำมาหากินอย่างสุจริต มีความซื่อสัตย์ อดทน ขยันหมั่นเพียร มีจิตใจงดงาม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน สังสมหาความรู้และดำเนินชีวิตด้วยความดีงาม

2) เศษบุคคล คือ เป็นพระอนุพุทธบุคคล หรือพระอริยบุคคล ผู้ยัง ศึกษา

ไตรสิกขา ประพฤติพรหมจรรย์ และปฏิบัติตามหลักโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ พระเสขบุคคล ได้แก่ พระเสขบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค พระเสขบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล พระเสขบุคคลผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีมรรค พระเสขบุคคลผู้ตั้งอยู่ในสกทาคามีผล พระเสขบุคคลผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีมรรค พระเสขบุคคลผู้ตั้งอยู่ในอนาคามีผล และพระเสขบุคคลผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค องค์แห่งการบรรลุมรรค คือ การคบหาสัตบุรุษ การฟังพระสัทธรรม การมนสิการโดยแยบคาย และการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม พระเสขบุคคลมีคุณสมบัติ ดังนี้ ศรัทธาในพระพุทธเจ้า เชื่อมมั่นในพระธรรม เลื่อมใสในพระสงฆ์ และมีศีลอันเป็นที่รัก พระโสดาบันเกิดไม่เกิน 7ชาติ พระสกทาคามีเกิดหนึ่งชาติ พระอนาคามีไม่กลับมาเกิด พระเสขบุคคลผู้บรรลุมรรคแล้วจะเป็นผู้พ้นจากความทุกข์เข้าถึงพระนิพพาน วิถีการปฏิบัติของ พระเสขบุคคล ได้แก่ มีศีล สำรวมอินทรีย์ รู้ประมาณการบริโภค มีความเพียร ทรงพระสัทธรรมและ ได้ฉาน ธรรมที่เป็นเหตุแห่งความเสื่อมจากการบรรลุมรรคผล คือ ไม่ชอบการงาน การพูดคุย การนอนหลับ การคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ธรรมที่เป็นเหตุแห่งความเจริญต่อการบรรลุมรรคผล คัมภรอนทวารในอินทรีย์ รู้ประมาณการบริโภค และกิจที่ควรทำ หลักธรรมที่เป็นวิถีการบรรลุเป็นบรรลุพระเสขะ สติปัญญา 4 และโพชฌงค์ 7 การทำบุญในพระเสขบุคคล ได้แก่ ผู้ควรคำนับ ควรต้อนรับ ควรทักซิณา ควรกราบไหว้ และเป็นนาบุญในโลก วิเคราะห์การละกิเลสของพระเสขบุคคล พระเสขบุคคลผู้เป็นโสดาบันละกิเลส ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสัสสปตปราคาส พระเสขบุคคลผู้เป็นสกทาคามีละกิเลส ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัสสปตปราคาส บรรเทาอกุศลจิตทั้ง 3 ลงได้ พระเสขบุคคลผู้เป็นอนาคามีบุคคลละกิเลส ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สัสสปตปราคาส กามราคะ และโทสะ พระเสขบุคคลผู้บรรลุมรรคละกิเลส ดังนี้ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ วิจิกิจฉา ถีนะ อุทธัจจะ อหิริกะ และอนอตตปปะ (พระมหาสาครสาครเมรี (สำเนียง), 2566: 255-256)

3) อเสขบุคคล คือ ผู้ที่ไม่ต้องศึกษาคือไม่ต้องศึกษาไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อีกต่อไป หรือ ได้ศึกษาจบโดยได้บรรลุมรรคแล้ว บุคคลผู้สิ้นอาสวะแล้ว ผู้ทำกิจเสร็จแล้ว เรียกเต็มว่า พระอเสขะ หรือ อเสขบุคคล อเสขะ ได้แก่พระอริยบุคคลระดับสูงสุด คือ พระอรหันต์ ผู้เสร็จกิจการศึกษาไตรสิกขาแล้ว ผู้ไม่มีกิจที่จะต้องบำเพ็ญเพื่อละกิเลสอีก

3. การพัฒนาความเป็นมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดาของพระพุทธศาสนาได้รับคำยกย่องว่า สตถา เทวมนุสสานิ คือ ทรงเป็นบรมครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระองค์ทรงมีมหากรุณาธิคุณตั้ง

ความปรารถนาที่จะสั่งสอนสรรพสัตว์ทั้งหลายให้หลุดพ้นจากกองทุกข์ไปสู่พระนิพพาน ใช้ชีวิตของพระองค์เองลองผิดลองถูกมานับไม่ถ้วนเพื่อค้นคว้าวิชาพันทุกข์ แบบชนิดเอาชีวิตเป็นเดิมพันกว่าจะทรงพบหนทางหนีออกจากการเวียนว่ายตายเกิด พระองค์ทรงเป็นสัพพัญญูรู้แจ้งสรรพสิ่ง ทรงทราบจริต อหิงสา กิเลส และสติปัญญา จึงทรงแสดงธรรมได้เหมาะสมกับแต่ละบุคคลทำให้ผู้ฟังบรรลุธรรมได้ง่าย ธรรมะของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีลักษณะประณีต ละเอียดลึกซึ้ง จะคาดคะเนเองไม่ได้รู้ได้เฉพาะผู้ลงมือปฏิบัติเท่านั้น เป็นของเฉพาะตนที่ผู้ได้บรรลุจะรู้เห็นเอง พระพุทธองค์ตรัสว่า “พระองค์ทรงเป็นผู้ชี้แนะหนทางเท่านั้น” ส่วนพวกเราต้องลงมือปฏิบัติเอง หากเราตั้งใจปฏิบัติตามคำสอนและปฏิบัติอย่างถูกวิธีย่อมเข้าถึงธรรมบรรลุอรหัตผลได้อย่างแน่นอน

หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ได้รับการบันทึกไว้ในพระไตรปิฎก ถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ แบ่งเป็น 3 หมวด คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก มีความสำคัญคือ เมื่อพระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน พระองค์ได้ตรัสไว้เองว่า พระองค์ไม่ได้ทรงแต่งตั้งพระภิกษุสาวกองค์ใดให้เป็นศาสดาแทนพระองค์ แต่พระองค์ตรัสไว้ว่า “อานนท์ ธรรมและวินัยใด ที่เราได้แสดงแล้ว และบัญญัติแล้ว แก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ในเมื่อเราล่วงลับไป” (พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม 10 ข้อ 141: 178)

เมื่อกาลเวลาผ่านไป 2567 ปี คงเหลือไว้พระพุทธรูปสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระไตรปิฎก พระสงฆ์สาวกแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังครบองค์พระรัตนตรัยเหมือนในอดีต แต่ความเสื่อมยังคงเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาทีละนิด มากขึ้นอย่างต่อเนื่องหลายสาเหตุ แต่หลักคำสอนของพระพุทธ ศาสนาในพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ยังคงอยู่จำแนกได้ดังนี้

1) หลักสูตรพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ หมายถึง พระไตรปิฎก มีหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนามุ่งเน้นเรื่องการพ้นทุกข์ และสอนให้รู้จักทุกข์ และวิธีการดับทุกข์ ให้พ้นจากอวิชชาอันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์จากกิเลสทั้งปวง มีหลักจริยธรรมดังเช่น ความกตัญญูกตเวที คือ การรู้จักบุญคุณและตอบแทน อันเป็นหลักธรรมพื้นฐานทั่วไปของมนุษย์ มีหลักคุณธรรม พรหมวิหาร 4 เป็นหลักธรรมประจำใจเพื่อให้ตนและสังคมดำรงชีวิตด้วยการเอื้อเพื่อเผื่อซึ่งกันและกัน ไม่มุ่งร้ายต่อกัน ด้วยความรักที่บริสุทธิ์ต่อเพื่อนร่วมโลกมีหลักศีลธรรม

จุดเริ่มต้นการพัฒนามนุษย์ตามหลักพุทธศาสนาที่จะนำหลักพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้หรือบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ หลักธรรมไตรสิกขา หรือ อริยมรรค 8 ได้แก่

1. เริ่มมีความรู้ความเข้าใจและความคิด (สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ)
2. ควบคุมพฤติกรรม (สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ)
3. เริ่มฝึกฝนที่จิต (สัมมวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ)

ทั้ง 3 กรณี เป็นการฝึกพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามอริยมรรคมีองค์ 8 หรือ วิธีคิดตามแบบพระพุทธ ศาสนาที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ซึ่งเป็นการทำความเข้าใจอย่างแยบยลหรือคิดตามเหตุคิดตามผลสืบหาเหตุปัจจัย คิดให้เกิดที่เป็นประโยชน์คิดถึงเป้าหมาย ซึ่งวิธีการคิดตามหลักธรรมโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นการพัฒนาระบบการคิดทรัพยากรมนุษย์ (บุษกร วัฒนบุตร, 2558: 35-58)

คำสอนการพัฒนาปัญญา คือ ปัญญา 3 ประการ (นิติกานต์ ธรรมหรรษากุล, 2563: 230-241) คือ

1. สุตตามยปัญญา คือ ปัญญาจากการฟัง การศึกษาและเป็นการรับฟังความรู้จากผู้อื่น

2. จิตตามยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากคิด การวิเคราะห์ การไตร่ตรองหาเหตุผลด้วยตนเอง จนเกิดความเข้าใจที่แจ่มแจ้ง

3. ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาเกิดจากเจริญภาวนาหรือทำให้จิตใจให้สงบ

หลักคำสอนสำคัญของศาสนา ได้แก่ โอวาทปาติโมกข์ คือ “การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การบำเพ็ญแต่ความดี การทำจิตให้สะอาดบริสุทธิ์ หลักปรมาตถธรรม พุทธศาสนา สอน “อริยสัจ 4” หรือ ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ มีหลักธรรมสภาพแห่งทุกข์ ได้แก่ ไตรลักษณ์ (หลักอภิปรัชญาของพุทธศาสนา) ลักษณะสภาพพื้นฐานธรรมชาติ 3 ลักษณะอัน ได้แก่ อนิจจัง (ความไม่เที่ยงแท้ มีอันต้องแปรปรวนไป) ทุกขัง (ความทนอยู่อย่างเต็มได้ยาก) อนัตตา (ความไม่มีแก่น สาระ ให้ถือเอาเป็นตัวตน) มีหลักการปฏิบัติ คือ ศีล พระวินัย หลักการปฏิบัติสมาธิ วิปัสสนากรรมฐาน เพื่อส่งเสริมให้เกิดความเจริญอกงาม ความสุข ความสงบ แก่ ผู้ปฏิบัติและคนในสังคม

คำสอนที่สำคัญหรือเรียกกันว่า “หัวใจพระพุทธศาสนา” เป็นคำไทยที่เราพูดกันง่ายๆ ถ้าพูดเป็นภาษาบาลี คือ “โอวาทปาฏิโมกข์” หลักที่ถือว่าเป็นหัวใจพระพุทธศาสนา คือคำไทยที่สรุปพุทธพจน์ง่ายๆ สั้นๆ ว่า “เว้นชั่ว ทำดี ทำใจให้บริสุทธิ์” ภาษาพระหรือภาษาบาลีว่า “สพฺพปาปสฺส อภินฺน กุสลสฺสุปสมฺปทา สจฺจิตฺตปริโยทปนํ เอตํ พุทฺธานสาสนํ” แปลให้เต็มเลยว่า “การไม่ทำความชั่วทั้งปวง การทำความดีให้เพียบพร้อม การชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส” บางท่านบอกว่า “อริยสัจสี่” เป็นหัวใจพระพุทธศาสนา เพราะว่าคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหมดรวมอยู่ในอริยสัจสี่ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว เสด็จไปแสดงปฐมเทศนา

พระธรรมจักษุประวัติตนสูตร

2) กระบวนการสอน และวิธีพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ลักษณะการสอน พระพุทธเจ้า แบ่งออก เป็น 3 อย่าง คือ ทรงสอนให้รู้ยิ่งเห็นจริงในธรรม ทรงสั่งสอนมีเหตุผลที่ผู้ฟังอาจตรงตามให้เห็นจริง ชักถามได้ และ ทรงสั่งสอนเป็นอัครจริยที่ผู้ปฏิบัติย่อมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ นอกจากนี้ยังมีกระบวนการหรือลีลาในการสอน 4 อย่างดังนี้

(1) สันทสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนจูงมือไปดูเห็นกับตา

(2) สมาทปนา ชักจูงให้เห็นจริงด้วย ชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ

(3) สมุตเตชนา รั้าใจให้แก้กลัวล่า บังเกิดกำลังใจ ปลุกให้มีอุตสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำสำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหนื่อยยาก

(4) สัมปหังสนา ซโลมใจให้เข้มขึ้น รั้าเริง เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่ตนจะพึงได้รับจากการปฏิบัติ

วิธีสอนแบบต่าง ๆ วิธีสอนของพระพุทธเจ้า มีหลายแบบหลายอย่าง ที่น่าสังเกตหรือพบบ่อย คงจะได้แก่วิธีต่อไปนี้

1) แบบสากัจฉา หรือสนทนนา วิธีนี้น่าจะเป็นวิธีที่ทรงใช้บ่อยไม่น้อยกว่าวิธีใด ๆ โดยเฉพาะในเมื่อผู้มาเฝ้าหรือทรงพบนั้น ยังไม่ได้เลื่อมใสในพระศาสนา ยังไม่รู้ ไม่เข้าใจหลักธรรม

2) แบบบรรยาย วิธีสอนแบบนี้ น่าจะทรงใช้ในที่ประชุมใหญ่ ในการแสดงธรรมประจำวัน ซึ่งมีประชาชน หรือพระสงฆ์จำนวนมาก และส่วนมากเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจกับมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว มาฟังเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเพิ่มเติมและหาความสงบสุขทางจิตใจ นับได้ว่าเป็นคนประเภทและระดับใกล้เคียงกัน พอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้างๆ ได้

3) แบบตอบปัญหา ผู้ที่มาถามปัญหานั้น นอกจากผู้ที่มีความสงสัยข้องใจในข้อธรรมต่าง ๆ แล้ว โดยมากเป็นผู้นับถือลัทธิศาสนาอื่น บ้างก็มาถามเพื่อต้องการรู้คำสอนทาง ฝ่ายพระพุทธศาสนาหรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน หรือเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตนบ้างก็มาถามเพื่อลองภูมิ บ้างก็เตรียมมาถามเพื่อข่มปรามให้จน หรือให้ได้รับความอับอาย

4) แบบวางกฎข้อบังคับ ในการสอนแบบนี้พึงสังเกตว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทโดยความเห็นชอบของสงฆ์ หมายความว่า ทรงบัญญัติโดยชี้แจงให้เห็นแล้วว่าถ้าไม่รับจะเกิดผลเสียอย่างไร เมื่อรับจะมีผลดีอย่างไร จนสงฆ์รับคำของพระองค์ว่า ดีแล้ว

ไม่ทรงบังคับเอาโดยพลการ

กลวิธีและอุบายประกอบการสอน

1) ยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ ช่วยให้เข้าใจความได้ง่าย และชัดเจน ช่วยให้จำแม่น เห็นจริง และเกิดความเพลิดเพลิน ทำให้การเรียนการสอนมีรสยิ่งขึ้น

2) การเปรียบเทียบกับข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น

3) การใช้อุปกรณ์ในการสอน ในสมัยพุทธกาล หากจะใช้อุปกรณ์บ้าง ก็ต้องอาศัยวัสดุสิ่งของที่มีในธรรมชาติ หรือเครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่

4) การทำเป็นตัวอย่าง วิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองสาธิตให้ดู

5) การเล่นเกม เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปัญญา

6) อุบายเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล ทรงพิจารณาว่าเมื่อจะเข้าไปประกาศพระศาสนาในถิ่นใดควรไปโปรดใครก่อน

7) การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้เรียนยังไม่พร้อม ก็ต้องมีความอดทน ไม่ชิงหักหาญหรือตั้งต้นทำ แต่ต้องตั้งตัวอยู่เสมอเมื่อถึงจังหวะหรือเป็นโอกาส

8) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่อึดตื้อ ตัดค้นหา มานะ ทิฐิเสียได้ ก็จะมุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้เป็นสำคัญ สุดแต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น

9) การลงโทษและให้รางวัล สำหรับผู้สอนทั่วไป อาจต้องคิดคำนึงว่าการลงโทษ ควรมีหรือไม่ แคไหน และอย่างไร แต่ผู้ที่สอนคนได้สำเร็จผลโดยไม่ต้องอาญาโทษเลยย่อมถือว่าเป็นผู้มีความสามารถในการสอนมากที่สุด

10) กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัยปัญญา คือ ความสามารถในการประยุกต์หลัก วิธีการ และกลวิธีต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสม เป็นเรื่องเฉพาะครั้ง เฉพาะคราวไป

ข้อสรุปที่เกี่ยวกับการสอน มีดังนี้

1) ปัญญาเป็นสิ่งสร้างสรรค์ขึ้นภายในตัวผู้เรียนเอง

2) ผู้สอนทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ช่วยชี้แนะทางการเรียน

3) วิธีสอน อุบาย และกลวิธีต่างๆ เป็นสื่อหรือเป็นเครื่องผ่อนแรงการเรียนการสอน

4) อิศรภาพทางความคิด เป็นอุปกรณ์สำคัญในการสร้างปัญญา

3) คุณสมบัติของผู้สอน การพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ สามารถพัฒนาด้วยตนเองหรือมีผู้ช่วยในการพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั่นก็คือผู้สอน ในพระพุทธศาสนาผู้สอนหรือผู้เผยแผ่หลักคำสอนที่สำคัญคือ พระสงฆ์ และภิกษุสงฆ์ ในที่นี้จะแสดงตามแนวพุทธคุณ และเป็นคุณสมบัติที่ปรากฏออกมาภายนอกอันได้แก่บุคลิกภาพอย่างหนึ่งและคุณสมบัติภายใน อันได้แก่คุณธรรมต่างๆ อย่างหนึ่ง

นอกจากนี้ ความกรุณาที่แสดงออกในทางการอบรมสั่งสอน ย่อมเป็นส่วนประกอบสำคัญให้เกิดคุณลักษณะของผู้สอนอย่างที่เรียกว่า องค์คุณของภิกษุสงฆ์ ซึ่งมี 7 ประการ ดังต่อไปนี้

1). ปิโย - น่ารัก (ในฐานะเป็นที่วางใจและสนิทสนม)

2) ครุ - น่าเคารพ (ในฐานะให้เกิดความรู้สึกรับรองใจ เป็นที่พึ่งได้ และปลอดภัย)

3) ภาวนีโย - นายกององ (ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง)

4) วตฺตา - รู้จักพูด (คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี)

5) วจนกฺขโม - อดทนต่อถ้อยคำ (พร้อมที่จะรับฟังคำซักถามต่างๆ อยู่เสมอ และสามารถรับฟังได้ด้วยความอดทนไม่เบื่อ)

6) คมภีรญฺจ กถํ กตฺตา - (กล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่างๆ ที่ลึกซึ้งได้)

7) โน จญฺฐาเน นิชฺชเย - (ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย)

4) ลักษณะผู้เรียน

1) รู้ คำนึงถึง และสอนให้เหมาะตามความแตกต่างระหว่างบุคคล อย่างในทศพลญาณข้อ 5 ข้อ 6 ที่อธิบายมาแล้ว เช่น คำนึงถึงจริต 6 อันได้แก่ รากจริต โทสจริต โมหจริต ศรัทธาจริต พุทธิจริต และวิตกจริต และรู้ระดับความสามารถของบุคคล อย่างที่พระพุทธเจ้าได้ทรงพิจารณาเมื่อก่อนเสด็จออกประกาศพระศาสนาว่า ต่อจากนั้นได้ทรงยกบัว 3 เหล่าขึ้นมาเปรียบ ในที่นี้จะนำไปเทียบกับบุคคล 4 ประเภท ที่พระองค์ตรัสไว้ในที่อื่น ดังนี้

ก. บุคคลผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลัน แต่พอยกหัวข้อขึ้นแสดงเท่านั้น เรียกว่า *อุคคฆิตฺตัญญู* เทียบกับบัวพันทน้ำ แต่พอรับสัมผัสศรีศมีตะวัน ก็จะบาน ณ วันนั้น

ข. บุคคลผู้สามารถรู้เข้าใจได้ ต่อเมื่อท่านอธิบายความพิสดารออกไป เรียกว่า *วิปจิตฺตัญญู* เทียบกับบัวปริ่มน้ำ จักบานต่อวันรุ่งขึ้น

ค. บุคคลผู้พอจะหาทางค่อยชี้แจงแนะนำใช้วิธีการยกย่องให้เข้าใจได้ต่อ ๆ ไป เรียกว่า *ไวยยะ* เทียบกับบัวงามใต้พื้นน้ำ จักบานในวันต่อ ๆ ไป

ง. บุคคลผู้แก้ปัญหา มีดวงตามืดมิด ยังไม่อาจให้บรรลุคุณวิเศษได้ในชาตินี้ เรียกว่า *ปทปรมะ* เทียบกับบัวงามใต้น้ำ น่าจักเป็นภิกษาแห่งปลาและเต่า

2) ปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะกับบุคคล แม้สอนเรื่องเดียวกันแต่ต่างบุคคลอาจใช้ต่างวิธี ข้อนี้เกี่ยวข้องต่อเนื่องมาจากข้อที่ 1

3) นอกจากคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลแล้ว ผู้สอนยังจะต้องคำนึงถึงความพร้อม ความสุกงอม ความแก่รอบแห่งอินทรีย์ หรือญาณ ที่บาลีเรียกว่า *ปริปาเก* ของผู้เรียนแต่ละบุคคลเป็นรายๆ ไปด้วย ว่าในแต่ละคราว หรือเมื่อถึงเวลานั้น ๆ เขาควรจะได้เรียนอะไร และเรียนได้แค่ไหนเพียงไร หรือว่าสิ่งที่ต้องการให้เขารู้ นั้น ควรให้เขาเรียนได้หรือยัง เรื่องนี้จะเห็นได้ชัดในพุทธวิธีสอน ว่าพระพุทธเจ้าทรงคอยพิจารณาปริปาเกของบุคคล เช่น คราวหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับหลีกเร้นอยู่ในที่สงัด ทรงดำริว่า “ธรรมเครื่องบมวิมุตติของราहुลสุกงอมดีแล้ว ถ้ากระไรเราพึงช่วยชักนำเธอในการกำจัดอาสวะให้ยิ่งขึ้นไปอีก”

4) สอนโดยให้ผู้เรียนลงมือทำด้วยตนเอง ซึ่งจะช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจชัดเจน แม่นยำและได้ผลจริง เช่น ทรงสอนพระจูฬปันถกผู้โง่เขลาด้วยการให้นำผ้าขาวไปลูบคลำ เป็นต้น

5) การสอนดำเนินไปในรูปที่ให้ผู้รู้สึกว่าผู้เรียนกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกัน ในการแสวงหาความจริง ให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบเสรี หลักนี้เป็นข้อสำคัญในวิธีการแก้ปัญหา ซึ่งต้องการอิสรภาพในทางความคิด และโดยวิธีนี้ เมื่อเข้าถึงความจริง ผู้เรียนก็จะรู้สึกว่าคุณได้มองเห็นความจริงด้วยตนเอง และมีความชัดเจนมั่นใจ หลักนี้พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นประจำ และมักมาในรูปการถามตอบ ซึ่งอาจแยกลักษณะการสอนแบบนี้ได้เป็น

ก. ล่อให้ผู้เรียนแสดงความคิดเห็นของตนออกมา ชี้ข้อคิดให้แก่เขา ส่งเสริมให้เขาคิด และให้ผู้เรียนเป็นผู้วินิจฉัยความรู้ที่ตนเอง ผู้สอนเป็นเพียงผู้นำชี้ช่องทางเข้าสู่ความรู้ในการนี้ ผู้สอนมักกลายเป็นผู้ถามปัญหา แทนที่จะเป็นผู้ตอบ

ข. มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบอย่างเสรี แต่มุ่งหาความรู้ ไม่ใช่มุ่งแสดงภูมิ หรือข่มกัน

6) เอาใจใส่บุคคลที่ควรได้รับความสนใจพิเศษเป็นรายๆ ไป ตามควรแก่กาลเทศะและเหตุการณ์

7) ช่วยเหลือเอาใจใส่คนที่ด้อย ที่มีปัญหา เช่น เรื่องพระจูฬปันถกที่กล่าว

แล้ว เป็นต้น

แต่ถ้าหากมนุษย์ไม่มีการเรียนรู้หรือฝึกฝน อบรมตนอยู่ตลอดเวลา มนุษย์จะไม่มีความสำเร็จ เพราะว่ามันมนุษย์นั้นเป็นสัตว์ที่โดยคำพังถ้าไม่มีการฝึกตนจะสู้สัตว์อื่นไม่ได้เลย กิจกรรมที่มนุษย์กระทำอยู่ทุกวันนี้ทุกอย่างได้มาจากการเรียนรู้การฝึกพัฒนาตนทั้งสิ้น

สรุปผลการศึกษา การพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา อาศัยปัจจัย 4 ด้าน คือ หลักสูตรหรือหลักธรรม กระบวนการสอน คุณสมบัติผู้สอน และลักษณะของตัวมนุษย์ ต้องเหมาะสมและสอดคล้องกันจะส่งผลให้การพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา แต่ถ้าหากมนุษย์ไม่มีการเรียนรู้หรือฝึกฝน อบรมตนอยู่ตลอดเวลา มนุษย์จะไม่มีความสำเร็จ

สรุป

มนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่สามารถพัฒนาได้ มนุษย์จะดีหรือชั่ว ไม่ได้อยู่ที่ชาติกำหนดหรือใครกำหนดแต่ดูจากพฤติกรรม ซึ่งพฤติกรรมมนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงและพัฒนา พฤติกรรมส่งผลให้เกิดความเจริญงอกงามซึ่งเกิดจากปัจจัยด้านประสบการณ์หรือกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร แสดงถึงความเจริญงอกงาม ไม่เกิดปัญหาติดตามมาหรือไม่เสื่อมลงกว่าเดิม

การพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบ่งมนุษย์ที่สมบูรณ์เป็น 3 ระดับ ได้แก่ 1) กัลยาณบุพพชน คือ คนธรรมดาที่มีกัลยาณธรรม ประพฤติปฏิบัติดีวิติกจริตงาม มีคุณธรรมสูงมั่นคงอยู่ในศีลในธรรมดำรงชีวิต และสั่งสมหาความรู้และดำเนินชีวิตด้วยความดีงาม 2) เสขบุคคล คือ เป็นพระอนุพุทธบุคคลหรือพระอริยบุคคล ผู้ยังศึกษาไตรสิกขา ประพฤติพรหมจรรย์ และปฏิบัติตามหลักโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ได้แก่ โสตา สกทาคามี อนาคามี 3) อเสขบุคคล คือผู้ที่ไม่ต้องศึกษาคือไม่ต้องศึกษาไตรสิกขาหรือได้บรรลุอรหัตต์

การพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศาสดาของพระพุทธศาสนา ทรงถ่ายทอดคำสอนไว้ในพระไตรปิฎกถึง 84,000 พระธรรมขันธ์ แบ่งเป็น 3 หมวด คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก เมื่อกาลเวลาผ่านไป 2567 ปี คงเหลือไว้พระพุทธรูปสัญลักษณ์แทนองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระไตรปิฎก พระสังฆสภาแห่งพระสัมมาสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ความเสื่อมยังคงเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาที่ละนิด แต่หลักคำสอนในพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ยังคงอยู่ ดังนี้ 1) *หลักสูตรพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์* คือ พระไตรปิฎก 2) *กระบวนการสอน* วิธีพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ลักษณะการสอน พระพุทธเจ้าแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ทรงสอนให้รู้เห็นจริงในธรรม ทรงสั่งสอนมิให้หลงใหลตามใจให้

เห็นจริง ชักถามได้ และ ทรงสั่งสอนเป็นอัครจรรยาที่ผู้ปฏิบัติย่อมได้รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ 3) *คุณสมบัติของผู้สอน* อยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร ใสในความเป็นอยู่ ไม่ใช่อำนาจบังคับ 4) *ลักษณะผู้เรียน* คำนึงถึง และสอนให้เหมาะตามความแตกต่างระหว่างบุคคล องค์ประกอบทั้ง 4 อย่างต้องเหมาะสมและสอดคล้องกันจะส่งผลให้การพัฒนาความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามหลักพระพุทธศาสนา

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

การจัดบรรยากาศการเรียนการสอนเป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาความรู้บรรยากาศในที่นี้รวมไปถึงการพัฒนาบุคลากรให้มีความเป็นกัลยาณมิตร เพราะพระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่ากัลยาณมิตรเป็นดุจรุ่งอรุณหรือแสงสว่างของชีวิต การมีเพื่อนดีจึงเปรียบเสมือนการได้มีโอกาสในการพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลา ดังนั้น การจัดการศึกษาจึงควรเน้นย้ำการศึกษาเป็นทีม ไม่ใช่การศึกษาเพื่อการชิงดีชิงเด่น

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาโดยกลุ่มกัลยาณมิตรหรือกลุ่มศึกษาเพื่อการพัฒนาไปพร้อมๆ กันของผู้เรียน

บรรณานุกรม

- นิติกานต์ ธรรมहरษากุล. (2563). “การพัฒนาตนตามหลักการทางพระพุทธศาสนา”. *วารสารสิริธรปริทรรศน์*. 21 (2): 230-241.
- บุษยากร วัฒนบุตร. (2558). “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยพุทธบูรณาการ”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. สังคมศึกษาและมนุษยศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
- ปกรณ ปรียากร และ อุทัย เลหาวิเชียร. (2538). *ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนา ใน การบริหาร การพัฒนา*. กรุงเทพมหานคร: สามเจริญพานิช.
- ราชบัณฑิตสถาน. (2538). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: อักษรเจริญทัศน์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2548). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์.พรีนติ้ง แมส โปรดัคส์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2556). *พุทธวิธีในการสอน*. พิมพ์ครั้งที่ 18. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์สวย.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2550). **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ.
- พระมหาพวงศักดิ์ ธมฺมิสุทฺธิเมธี (โสภาสาย). (2555). “การศึกษาวิเคราะห์มนุษย์ที่สมบูรณ์ตามแนวพุทธปรัชญา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสาคร สาครเมธี (สำเนียง). (2566). “ศึกษาวิเคราะห์พระเสขบุคคลในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, **ดุฎฐิณีพนธ์พุทธศาสตรดุฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมนี (ป.อ. ปยุตโต). (2525). **ปรัชญาการศึกษาไทย**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระราชวรมนี (ป.อ. ปยุตโต). (2530). **ทางสายกลางของการศึกษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. ศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุรางค์ ไคว้ตระกูล. (2548). **จิตวิทยาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. **แนวทางการกระจายอำนาจการบริหาร และการจัดการศึกษาให้คณะกรรมการเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา ตามกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์และวิธีการกระจายอำนาจการบริหารจัดการศึกษา พ.ศ.2550**. กรุงเทพมหานคร: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2549). **แนวทางการประเมินตามสภาพจริง**. กรุงเทพมหานคร: ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2543). **ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- T.R. Batten. (1959). **Community and Their Development**. London: Oxford University Press.

การศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ
: กรณีศึกษา วัดในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแมริม อำเภอแมริม
จังหวัดเชียงใหม่

A Study of the Role of Monks in the Conservation of Forest
Resources in National Reserved Forests:
A Case Study of Temple in the Mae Rim National Forests Reserve,
Mae Rim District, Chiang Mai Province

กัมปนาท แก้วนำ

Kumpanart Kaewnum

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่

Chiang Mai Provincial Office of Buddhism

Corresponding Author, Email: briight52@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ : กรณีศึกษา วัดในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแมริม ตำบลโป่งแยง ตำบลแม่แรม ตำบลสะลวง อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

ผลการศึกษาพบว่า ป่าไม้เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญ หากป่าไม้ถูกทำลายหรือถูกนำมาใช้ประโยชน์โดยไม่รู้คุณค่า จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรสิ่งแวดล้อม จึงควรค่าแก่การอนุรักษ์อย่างยิ่ง พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับป่าไม้อย่างลึกซึ้ง การดำรงชีวิตตามวิถีแห่งธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพุทธศาสนานั้นได้กลายมาเป็นหลักการสำคัญในการดำเนินกิจกรรมของพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน โดยเฉพาะพระสงฆ์ในสังคมไทยที่ได้นำแนวคิดการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาประยุกต์ใช้ในการทำงานร่วมกับชุมชน โดยพระสงฆ์สามารถอาศัยหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บูรณาการร่วมกับชุมชนและการให้ความมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการช่วยเหลือ และร่วมกันในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ของอำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบันมีการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวอย่างมาก การใช้องค์ความรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนจึงเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความเข้าใจเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและส่งเสริมการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ : การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้, พระสงฆ์, ป่าสงวนแห่งชาติ

Abstract

This academic article aims to study the role of monks in forest resource conservation in national forest reserves: a case study of temples in Mae Rim National Forest Reserves, Pong Yaeng Sub-district, Mae Ram Sub-district, Saluang Sub-district, Mae Rim District, Chiang Mai Province.

The results of the study found that forests are an important natural resource. If forests are destroyed or exploited without realizing their value, it will affect environmental resources. Therefore, they are highly worthy of conservation. Buddhism has a deep relationship with forests. Living according to the way of life according to nature and the environment in Buddhism has become an important principle in the activities of monks in the present era, especially monks in Thai society who have applied the concept of natural resource and environmental conservation to their work with the community. Monks can use the principles of Buddhism as a guideline for forest resource conservation, integrate with the community, and cooperate with government officials to help and jointly care for forest resources in Mae Rim District, Chiang Mai Province, which currently has a lot of tourism development. Therefore, using community knowledge and participation is important in creating understanding about natural resource conservation and promoting sustainable tourism.

Keywords: Forest Resource Conservation, Monks, National Forest Reserves

บทนำ

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นส่วนสำคัญของระบบนิเวศที่หล่อเลี้ยงชีวิตบนโลกนี้ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ทั้งในด้านความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างสมดุลในธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งอาหารและที่อยู่อาศัยของ

สิ่งมีชีวิตต่าง ๆ แต่ป่าและอาศัยป่านั้นยังเป็นที่ก่อให้เกิดการพัฒนาการเรียนรู้รวมถึงการสร้างสรรคสิ่งต่าง ๆ ให้เกิดเป็นวัฒนธรรมอันดีงามของแต่ละสังคม (พระครูใบฎีกาถาวร สุรพลญาณ (เสนสอน), 2557: 1) และยังเป็นรากฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของมนุษย์อีกด้วย ป่าไม้ในฐานะทรัพยากรธรรมชาติที่มีคุณค่า นับเป็นแหล่งน้ำสำคัญที่หล่อเลี้ยงพื้นที่ต่าง ๆ ของโลก การอนุรักษ์ป่าไม้จึงมีความสำคัญยิ่งในการรักษาสมดุลของระบบนิเวศและป้องกันการเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อม

ในบริบทของศาสนาพุทธ ป่าไม้มีความสำคัญอย่างยิ่ง โดยมีบทบาทเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมและการเผยแพร่คำสอนของพระพุทธเจ้า ความสัมพันธ์ระหว่างศาสนาพุทธกับป่าไม้นี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องกับธรรมชาติและ การใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่สอนถึงการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายและเคารพต่อธรรมชาติ ได้รับการประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างแพร่หลาย การดำเนินชีวิตตามหลักอริยมรรคแปดซึ่งเน้นการละเว้นจากความโลภและการทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในพุทธศาสนา พระสงฆ์ในประเทศไทยมีบทบาทที่สำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ทั้งในด้านการปลูกฝังจิตสำนึกทางศีลธรรมแก่ชุมชน การนำพุทธธรรมมาใช้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรต่าง ๆ ในการฟื้นฟูและดูแลพื้นที่ป่าไม้ บทบาทนี้ไม่ได้จำกัดอยู่แค่การเผยแพร่ธรรมะเท่านั้น แต่ยังครอบคลุมถึงการลงมือปฏิบัติจริงในพื้นที่ป่าไม้และชุมชนโดยรอบ

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จึงเป็นภารกิจที่ไม่เพียงแต่เกี่ยวข้องกับการรักษาทรัพยากรทางธรรมชาติเท่านั้น แต่ยังเป็นการรักษาสมดุลทางวัฒนธรรมและจิตวิญญาณที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ในการนี้ พระสงฆ์ได้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ไม่ว่าจะเป็นการให้ความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกในการรักษาป่าแก่ชุมชน การร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการฟื้นฟูป่าไม้ที่เสื่อมโทรม หรือการใช้หลักธรรมในการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน บทบาทของพระสงฆ์ในด้านนี้เป็นตัวอย่างของการใช้พลังศรัทธาและการปฏิบัติธรรมเพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่สังคมและสิ่งแวดล้อม

การศึกษาในครั้งนี้ได้ทำการศึกษาในพื้นที่อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ มีวัดจำนวน 75 วัด แยกเป็นวัดในสังกัดมหานิกาย 69 วัด และวัดในสังกัดธรรมยุติกนิกาย 6 วัด โดยเน้นศึกษาที่พัทธสงฆ์ในท้องที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าแม่ริม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ซึ่งที่พัทธสงฆ์จำนวน 10 ที่พัทธสงฆ์ อยู่ในพื้นที่ของ 3 ตำบล แยกเป็นดังนี้

1. ตำบลโป่งแยง ประกอบด้วยที่พัทธสงฆ์จำนวน 2 แห่ง ประกอบด้วย ที่พัทธสงฆ์บวกจัน ที่พัทธสงฆ์ถ้ำคูหาวาริ

2. ตำบลแม่แรม ประกอบด้วยที่พัทสงฆ์จำนวน 3 แห่ง ประกอบด้วย ที่พัทสงฆ์ปางไฮ ที่พัทสงฆ์ปางป่าคา ที่พัทสงฆ์แม่ชีวนาราม

3. ตำบลสะลอง ประกอบด้วยที่พัทสงฆ์จำนวน 3 แห่ง ประกอบด้วย ที่พัทสงฆ์ห้วยส้มสุก ที่พัทสงฆ์เทสรังสี ที่พัทสงฆ์ดอยภูโอบ

บทความนี้ต้องการทำเสนอในประเด็นที่เกี่ยวกับพระสงฆ์สามารถอาศัยหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ บูรณาการร่วมกับชุมชน และการให้ความมือกับเจ้าหน้าที่ของรัฐในการ ในการช่วยเหลือ และร่วมกันในการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ของอำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งปัจจุบันมีการพัฒนาด้านการท่องเที่ยวเป็นอย่างมาก การใช้องค์ความรู้ต่าง ๆ ในการเตรียมความพร้อม ด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ ด้านการมีส่วนร่วมกับชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และเพื่อพัฒนาส่งเสริมด้านการท่องเที่ยว

เนื้อหา

1. แนวคิดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้เป็นกระบวนการและกิจกรรมที่มุ่งเน้นการปกป้อง ดูแล และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสมและยั่งยืน โดยให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชนและมนุษยชาติ การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่เพียงแต่เป็นการรักษาสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพเท่านั้น แต่ยังเป็น การป้องกันและฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม้ที่ถูกทำลาย และการใช้ประโยชน์จากป่าไม้อย่างยั่งยืน เพื่อให้ทรัพยากรเหล่านี้สามารถคงอยู่และใช้ได้ต่อไปในอนาคต

พระมหากัมปนาท กम्मสุโท (แสงจันทร์) และคณะ (2562 : 2332-2333) ได้กล่าวในการศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ว่า

1) ลักษณะป่า พบว่า (1) ป่าในความหมายของสังคมศาสตร์ ได้แบ่งเป็นป่าในเมือง ป่าชุมชน ซึ่งเป็นป่าที่อำนวยความสะดวกแก่มนุษย์เป็นสำคัญ เพื่อให้ป่าได้รักษาความสมดุลของธรรมชาติเอาไว้ ทั้งดิน น้ำและอากาศ (2) ป่าในความหมายของนิติศาสตร์ เป็นประเภทป่าที่มีกฎหมายคุ้มครองอยู่ภายใต้การดูแลของรัฐ มีบทลงโทษแก่ผู้กระทำความผิดต่อป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ (3) ป่าในความหมายของเต๋า ความเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่ง ชีวิตคือป่า ป่าก็คือชีวิต (4) ป่าในความหมายของพุทธศาสนา แม้ในแต่ละศาสตร์จะให้ความหมายที่แตกต่างกันบ้าง แต่ยังมีจุดมุ่งหมายเดียวกัน คือ ป่ามีประโยชน์โดยตรง เป็นแหล่งผลิตปัจจัย 4 ให้แก่สิ่งมีชีวิต

2. ป่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ป่ามีคุณค่าทางกายภาพ เป็นการให้

ปัจจัย 4 แก่มนุषย์ คุณค่าทางสังคม เป็นกัลยาณมิตรของผู้ใคร่ในธรรม คุณค่าทางอารมณ์ เป็นสถานที่ทำจิตให้เกิดความวิเวก และคุณค่าทางปัญญา เป็นแหล่งเรียนรู้ไม่มีวันสิ้นสุด

3. วิเคราะห์คุณค่าของป่า พบว่า พระพุทธศาสนาได้มองป่าในหลายแง่มุม ซึ่งล้วนแต่มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในการอยู่ร่วมกันในสังคม อย่างมีความสงบสุข มองเห็นธรรมชาติเป็นเรื่องรื่นรมย์ น่าชื่นชมความงาม และมีความสุขกับธรรมชาติ และมองธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูลต่อการพัฒนาของมนุษย์ และจะทำให้พฤติกรรมของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม พลิกเปลี่ยนจากความเป็นปฏิปักษ์ที่จะพิชิต ข่มเหง รังแก เอาเปรียบธรรมชาติมาสู่ความเป็นมิตร ความเกื้อกูล และอยู่ร่วมกันด้วยดี

ประโชค ชัยสุวรรณ และคณะ (2561 : 165-175) ได้กล่าวในการศึกษา วัดป่ากับการรักษาสิ่งแวดล้อมว่า ถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยทุกภาคส่วน เริ่มตั้งแต่ผู้มีอำนาจสูงสุดในการขับเคลื่อนสังคมคือรัฐบาล จนถึงประชาชนคนทั่วไป ต้องตื่นตัวและตระหนักถึงภัยพิบัติที่เกิดจากการทำลายสิ่งแวดล้อม เช่น การตัดไม้ทำลายป่า การทิ้งขยะและสิ่งปฏิกูลลงในแม่น้ำลำคลอง การใช้ผลิตภัณฑ์ที่ทำจากพลาสติก การรับขยะพิษมาทิ้งในประเทศตน และการปล่อยแก๊สเรือนกระจกทั้งจากโรงงานอุตสาหกรรม จากยานยนต์บนท้องถนน และจากครัวเรือน เป็นต้น โดยรัฐบาลต้องมีความจริงจังและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีในการแก้ปัญหา ประกาศนโยบายและกำหนดมาตรการให้ชัดเจนในการลงโทษผู้มีพฤติกรรมทำลายสิ่งแวดล้อม ขณะเดียวกันก็พร้อมที่จะสนับสนุนทุกภาคส่วนที่มีส่วนรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดป่า สมควรอย่างยิ่งที่จะได้รับการส่งเสริมฟื้นฟูให้เป็นวัดที่มีป่าสมบูรณ์และมีจำนวนวัดมากขึ้น เพราะวัดป่าเพียงวัดเดียวสามารถทำหน้าที่ได้ถึง 2 ประการในเวลาเดียวกัน คือ

1) วัดป่าทำหน้าที่เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม

มนุษย์ทุกคนทุกชนชาติศาสนาสามารถเข้าไปศึกษาปฏิบัติธรรมในวัดป่าได้ ดังที่ปฏิบัติกันอยู่ในหลายวัดปัจจุบัน การปฏิบัติธรรมจะช่วยให้คนรู้จักความจริงของชีวิตตน รู้จักชีวิตคนอื่น คือสังคม และรู้จักโลกคือสิ่งธรรมชาติแวดล้อม แล้วปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสมกับชีวิตตน กับสังคม และกับสิ่งแวดล้อม เป็นการอบรมจิตใจคนให้มีสติสัมปชัญญะในทุกพฤติกรรมและตัดสินใจต่าง ๆ ในชีวิตด้วยเหตุผลมากกว่าอารมณ์ความรู้สึก สร้างคนให้เป็นคนดีมีความสุข เป็นการพัฒนาทางจิตโดยตรง

2) วัดป่าทำหน้าที่รักษาป่าไม้

ป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญยิ่งของโลก ความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าจะช่วยรักษาความชุ่มชื้น ช่วยให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล และช่วยรักษาหน้าดินไม่ให้พังทลาย

เป็นการรักษาความหลากหลายทางชีวภาพ ก่อให้เกิดความสมดุลในระบบนิเวศ การรักษาป่าจึงเป็นการพัฒนาทางกายภาพโดยตรง ดังนั้นคงไม่ผิดถ้าจะกล่าวว่าเป็นสถานที่ที่สร้างความสมดุลให้แก่สรรพชีวิตและแก่อีกอย่างแท้จริง

การอนุรักษ์ทรัพยากร หมายถึง การดูแลรักษาและใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด (นิวัติ เรื่องพานิช, 2559: 65) โดยต้องมีการวางแผนจัดการทรัพยากรบนพื้นฐานของข้อมูลที่แม่นยำและมีมาตรการป้องกันเพื่อป้องกันการสูญเสียของทรัพยากร การใช้ทรัพยากรธรรมชาติต้องไม่สูญเสียไปโดยใช่เหตุโดยการใช้ที่ไม่เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตทั้งหมด เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติยังคงมีอยู่เพื่อการใช้งานในอนาคต (ศุภวิชญ์ แสนคำมูล, 2565: 27-29) รวมไปถึงการดำเนินชีวิตให้มีความสมดุล กลมกลืนผสมผสานเทคโนโลยีรุ่นใหม่ ที่สามารถดำเนินไปพร้อม ๆ กับรักษาธรรมชาติ

การมีส่วนร่วมและการจัดการที่ยั่งยืน เน้นการบริหารจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่มีการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน และการเสริมสร้างความรู้ด้านวิชาการเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรเพื่อให้เกิดความยั่งยืน (จำนง กันทมาตา, 2557: 25) การใช้ทรัพยากรอย่างมีเหตุผลและคำนึงถึงอนาคต โดยแนวคิดด้านการอนุรักษ์ควรจะเป็นการใช้ทรัพยากรอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาถึงผลได้ผลเสีย และการฟื้นฟูทรัพยากรที่เสื่อมโทรมเพื่อให้สามารถใช้ประโยชน์ได้ยาวนานที่สุด (สมคิด ปัญญาดี, 2556: 12) การเก็บรักษาและการนำมาใช้ใหม่ โดยใช้วิธีการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่เน้นการเก็บรักษา การปรับปรุง การนำมาใช้ใหม่ และการสำรวจหาแหล่งทรัพยากรเพิ่มเติมเพื่อให้ทรัพยากรมีความยั่งยืนในอนาคต (ศิริพร ชูประสูตร, 2559: 20)

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ คือใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาดและยั่งยืน โดยมีการจัดการและฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้เพื่อรักษาสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ การอนุรักษ์ต้องมีการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนและการใช้ทรัพยากรอย่างมีเหตุผล เพื่อให้ทรัพยากรธรรมชาติยังคงสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืนในอนาคต

2. บทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากพระสงฆ์ไม่เพียงแต่เป็นผู้นำทางศาสนา แต่ยังเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ และเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่ายและเคารพธรรมชาติ บทบาทของพระสงฆ์ในด้านนี้สามารถสรุปได้ดังนี้

1) การเป็นแบบอย่างในการใช้ชีวิตอย่างพอเพียง: พระสงฆ์ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ตามหลักปรัชญาพุทธศาสนาที่เน้นการไม่ยึดติดในทรัพย์สินและความฟุ่มเฟือย การใช้ทรัพยากรธรรมชาติเท่าที่จำเป็นเป็นแบบอย่างที่สำคัญต่อชุมชนและสังคม โดยส่งเสริมให้ผู้คน

เห็นคุณค่าของการใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดและยั่งยืน

2) การให้การศึกษาและเผยแพร่ความรู้: พระสงฆ์มักทำหน้าที่ในการเผยแพร่คำสอนและความรู้เกี่ยวกับการดูแลรักษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมผ่านการเทศน์และกิจกรรมทางศาสนา การใช้ธรรมะเป็นเครื่องมือในการให้ความรู้และปลูกฝังจิตสำนึกในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมแก่พุทธศาสนิกชน

3) การเป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์: พระสงฆ์หลายท่านได้เป็นผู้นำในการจัดกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การปลูกป่า การดูแลรักษาแหล่งน้ำ หรือการฟื้นฟูพื้นที่ที่ถูกทำลาย กิจกรรมเหล่านี้เป็นการสร้างจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมในชุมชน

4) การส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน: พระสงฆ์สนับสนุนการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนผ่านหลักธรรมะ เช่น หลักอริยสัจ 4 ที่เน้นการดำเนินชีวิตโดยไม่เบียดเบียนและใช้ทรัพยากรอย่างมีสติ สิ่งนี้เป็นการกระตุ้นให้ชุมชนพิจารณาและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้ทรัพยากรธรรมชาติให้เหมาะสม

5) การร่วมมือกับองค์กรและชุมชน: พระสงฆ์มักร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการดำเนินโครงการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ โดยการสนับสนุนจากพระสงฆ์ทำให้โครงการเหล่านี้มีความน่าเชื่อถือและได้รับการยอมรับจากประชาชนมากขึ้น

บทบาทของพระสงฆ์ยังมีบทบาทในการเสริมสร้างความสมดุลในธรรมชาติ โดยใช้พิธีกรรมทางศาสนา เช่น การบวชต้นไม้ เพื่อสร้างจิตสำนึกรักและหวงแหนป่าไม้ และการใช้ป่าเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม ทำให้เกิดการฟื้นฟูป่าไม้อย่างยั่งยืน นำมาซึ่งความอุดมสมบูรณ์ของสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงระหว่างธรรมะและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดังนั้นบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ป่าไม้เป็นส่วนสำคัญในการสร้างจิตสำนึกและความรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อมในสังคมไทย ทั้งยังช่วยในการสืบทอดและส่งต่อองค์ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้กับเยาวชนและชุมชนในอนาคต

3. การบริหารจัดการวัดในเขตป่าสงวนแห่งชาติ

แนวทางการบริหารจัดการวัดในเขตป่าสงวนแห่งชาติ มีความซับซ้อนและเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงานและกฎหมาย โดยมีการวิเคราะห์และเสนอแนะแนวทางในการแก้ไขปัญหา ดังนี้

1) การอนุญาตใช้ที่ดินของวัด โดยวัดที่จะถือครองที่ดินได้ต้องมีสภาพเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย และการขออนุญาตใช้พื้นที่ป่าสงวนต้องได้รับอนุญาตจากรัฐมนตรี โดยอาจมีกรณีอนุญาตให้ใช้ที่ดินเกิน 50 ไร่ในบางกรณี

2) ปัญหาในการบริหารจัดการวัด พบว่าปัญหาหลัก ๆ ได้แก่ การขออนุญาตใช้

พื้นที่ล่าช้า การใช้ที่ดินที่เป็นข้ออ้างในการบุกรุกป่า และการขาดคู่มือแนวทางในการขออนุญาตใช้พื้นที่

3) ข้อเสนอแนะในการแก้ไขปัญหา

(3.1) ควรกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหการบุกรุกพื้นที่ป่าอย่างชัดเจน

(3.2) มีการบังคับใช้กฎหมายเพื่อป้องกันการบุกรุกพื้นที่รัฐ

(3.3) มีมาตรการจูงใจสำหรับศาสนสถานที่ยึดปฏิบัติตามกฎหมายอย่าง

ถูกต้อง

(3.4) ควรจัดทำคู่มือและลดขั้นตอนการขออนุญาตใช้พื้นที่

4) การจำแนกประเภทการดำเนินการที่พักสงฆ์ในเขตป่าไม้

(4.1) ประเภทที่ต้องผลักดันให้ออกจากพื้นที่ หากอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ หรือเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์สูง

(4.2) ประเภทที่สามารถอยู่ได้ตามโครงการร่วมกับกรมป่าไม้

(4.3) ประเภทที่สามารถขออนุญาตใช้ประโยชน์พื้นที่ตามกฎหมาย

แนวทางเหล่านี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ป่าไม้และการดำเนินกิจกรรมทางศาสนาให้ถูกต้องตามกฎหมายและไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อม

สรุป

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีความสำคัญเป็นอย่างมากในการทำให้ระบบนิเวศเกิดความสมดุล ทรัพยากรธรรมชาติมีความอุดมสมบูรณ์ ความหลากหลายทางชีวภาพและการสร้างสมดุลในธรรมชาติ ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านี้ไม่เพียงแต่เป็นแหล่งอาหารและที่อยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิต ป่าก่อให้เกิดการพัฒนาการเรียนรู้รวมถึงการสร้างสรรค์สิ่งต่าง ๆ ให้เกิดเป็นวัฒนธรรมอันดีงามของแต่ละสังคม และยังเป็นรากฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม หากเราสามารถรักษาความสมดุลทางธรรมชาติและระบบนิเวศอันมีคุณค่าและความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ สามารถจัดการป่าไม้ให้สอดคล้องกับการอนุรักษ์

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จึงมีสิ่งสำคัญที่ทุกภาคส่วนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมกันแก้ไขปัญหาเหล่านี้โดยมีบทบาทของพระสงฆ์เป็นตัวอย่างในการส่งเสริมจิตสำนึกและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในชุมชน บทบาทของพระสงฆ์ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้นำทาง

จิตวิญญาณและแบบอย่างในการดำเนินชีวิตที่เรียบง่ายและเคารพธรรมชาติ ส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างพอเพียง สร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าไม้ โดยมีการใช้พิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ การเผยแพร่ความรู้และจิตสำนึกเกี่ยวกับการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมผ่านการเทศนาและกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การปลูกป่า การบวชป่าและการฟื้นฟูพื้นที่ที่ถูกทำลาย

ในการเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในทุกมิติ มุ่งเน้นการปกป้อง ดูแล และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ เพื่อให้ทรัพยากรเหล่านี้สามารถใช้อย่างยั่งยืนและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนและมนุษยชาติ โดยดึงชุมชนเข้ามาร่วมขับเคลื่อนไปด้วยกัน โดยเน้นการรักษาสมดุลระหว่างการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน รวมถึงการดูแลและใช้ทรัพยากรอย่างชาญฉลาด การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการทรัพยากร และการคำนึงถึงอนาคตของทรัพยากรธรรมชาติผ่านการฟื้นฟูและใช้ซ้ำ และการปฏิบัติตามกฎหมายในการบริหารจัดการวัดในเขตป่าสงวนแห่งชาติ โดยการบริหารจัดการวัดในเขตป่าสงวนแห่งชาติต้องมีการขออนุญาตใช้พื้นที่ตามกฎหมาย และต้องเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย โดยปัญหาที่พบในการบริหารจัดการวัด รวมถึงความล่าช้าในการขออนุญาตใช้พื้นที่ การบุกรุกป่า และการขาดคู่มือแนวทางการขออนุญาตใช้พื้นที่ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีแนวทางการแก้ไข ปัญหาประกอบด้วย การกำหนดหลักเกณฑ์ที่ชัดเจน การบังคับใช้กฎหมาย และการจัดทำคู่มือเพื่ออำนวยความสะดวกในการขออนุญาต

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาดผลกระทบทั้งเชิงบวกและเชิงลบต่อการสร้างวัดในเขตป่าสงวนแห่งชาติหรือในเขตป่าไม้

บรรณานุกรม

- พระครูใบฎีกาถาวร สุรบุญโญ (แสนสอน). (2554). “การศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: ศึกษาเฉพาะกรณีบทบาทของพระนิภากรโสภณ (ไกร ฐานิสฺสโร) วัดหนองกล้วย อำเภอนองบัว จังหวัดนครสวรรค์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาแก้วปนาท กम्मสุทฺโธ (แสงจันทร์) และคณะ. (2562). “ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของป่าตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท”. **วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์**. 6 (5): 2332-2333.
- จำนงค์ กันทมาดา. (2557). “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันทรัพยากรป่าไม้ของตำบลงดงดำ อำเภอถ้ำ จังหวัดลำพูน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขา**

วิชารัฐประศาสนศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

นิวัติ เรืองพานิช. (2559). **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ประโชค ชัยสุวรรณ และคณะ. (2561). “วัดป่ากับการรักษาสิ่งแวดล้อม”. **อินทนิลทักษิณสาร.** 13 (2): 165-175.

ศิริพร ชูประสูตร. (2559). “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษา: เขตห้ามล่าสัตว์ป่าเขาพระแหวง จังหวัดภูเก็ต”. **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการสิ่งแวดล้อม.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

ศุภวิชญ์ แสนคำมูล. (2565). “การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของประชาชนในอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านไร่ศิลาทอง ตำบลพิชัย อำเภอเมืองลำปาง จังหวัดลำปาง”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมคิด ปัญญาดี. (2556). “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการอนุรักษ์ป่าไม้และการมีส่วนร่วมของชาวเขาเผ่าปกากะญอ ตำบลแม่เงา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่”. **การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม.** บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ในล้านนา Astrological beliefs in Lanna

พระศิวนาถ มะโนเสาร์

Phra Siwanart Manosao

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author, Email: teepadhammo.2555@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ในล้านนา โดยศึกษาจากเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ผลการศึกษาพบว่า ชาวล้านนามีความเชื่อเกี่ยวกับโหราศาสตร์มาอย่างยาวนาน ก่อนที่จะได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนา โหราศาสตร์ในล้านนามีความเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อเรื่องผีสิง สิ่งเร้นลับเหนือธรรมชาติ อิทธิพลของต้นไม้ใหญ่ ป่าเขา แม้กระทั่งเครื่องใช้ในครัวเรือนก็สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการพยากรณ์ได้ คนที่ทำหน้าที่พยากรณ์ในล้านนาเรียกว่า “หมอเมื่อ” ทำหน้าที่ในการสื่อสารกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และทายผลพยากรณ์ การ ใช้ศาสตร์ของการพยากรณ์ในล้านนานั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน เช่น การสร้างบ้าน ใหม่ การแต่งงาน การออกเดินทางไปค้าขาย หรือแม้กระทั่งถามหาสิ่งของที่หายหรือถามหา คนหาย เป็นต้น แม้ในปัจจุบัน ล้านนาจะรับเอาพระพุทธศาสนามาเป็นศาสนาหลักแล้ว แต่ ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ก็ยังปรากฏอยู่เหมือนเดิมและสามารถผสมผสานเข้ากับพระพุทธ ศาสนาได้เป็นอย่างดีอีกด้วย

คำสำคัญ: โหราศาสตร์, ล้านนา, พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study the belief in astrology in Lanna by studying from various related documents.

The results of the study found that Lanna people have believed in

astrology for a long time before being influenced by Buddhism. Astrology in Lanna is related to the belief in ghosts, supernatural things, the influence of big trees, forests, and even household appliances that can be used as tools for making predictions. People who make predictions in Lanna are called “Mor Muea” who communicate with sacred things and predict the results of predictions. The use of the science of making predictions in Lanna is related to daily life, such as building a new house, getting married, going on a business trip, or even asking for lost items or missing people. Although Lanna has now adopted Buddhism as its main religion, the belief in astrology still exists as before and can be integrated with Buddhism very well.

Keywords: Astrology, Lanna, Buddhism

บทนำ

โหราศาสตร์เป็นศาสตร์ที่มนุษย์มีการเรียนการสอนและให้ความสนใจมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความสำคัญของโหราศาสตร์นั้นได้แพร่กระจายไปยังมนุษย์ทุกคนชั้นจนวนจากกล่าวได้ว่าโหราศาสตร์เป็นฐานความคิดสำคัญอย่างหนึ่งของมนุษย์ โดยความรู้ทางโหราศาสตร์นั้นเป็นความรู้สืบเนื่องมาจากการเรียนรู้ ระบบการโคจรของดวงดาวที่เรียกว่า ดาราศาสตร์ ส่วนในระบบโหราศาสตร์เรียกว่า จักราศี อาจกล่าวได้ว่า การเรียนรู้ดาราศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ของเส้นทางการโคจรของกลุ่มดวงดาว ส่วนโหราศาสตร์เป็นการเรียนรู้อำนาจของดวงดาวและอำนาจของการโคจรของกลุ่มดาวต่าง ๆ ดาราศาสตร์จึงมีลักษณะที่เป็นรูปธรรม ในขณะที่โหราศาสตร์เป็นเรื่องของนามธรรม (สถิต ภาคมฤค และคณะ, 2560 : 67) และถือว่า ความรู้ด้านโหราศาสตร์นั้นได้เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ตลอดมา ความรู้โหราศาสตร์ในยุคอดีตทั้งของอินเดียโบราณ กรีก อียิปต์โบราณ ถือกันว่า การโคจรของดวงอาทิตย์เป็นแนวสำคัญเพื่อกำหนดแบ่งช่วงเวลาองศาในการโคจร และกลุ่มดาวที่ดวงอาทิตย์โคจรผ่านเป็นแนวคิดสำคัญ แนวคิดหนึ่งของโลก เรียกว่า สุริยคติ ในขณะที่ประเทศจีน และกลุ่มประเทศทางซีกโลกตะวันออกกำหนดนับการโคจรของดวงจันทร์เป็นหลักสำคัญ นับตั้งแต่เริ่มเปล่งแสง เต็มดวง สิ้นแสง เป็นวงจรการเดินทางของดวงจันทร์ซึ่งมีอิทธิต่อพืชพันธุ์ และน้ำในโลก มนุษย์จึงนิยมช่วงเวลาองศาในการโคจร และกลุ่มดวงดาวที่ดวงจันทร์โคจรผ่าน เป็นแนวคิดสำคัญเรียกว่า จันทรคติ (ประมวณ วรณโชติผาเวช, 2551: 6)

วิชาโหราศาสตร์ได้มีวิวัฒนาการมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะวิชาโหราศาสตร์ที่ปรากฏในประเทศไทยถือได้ว่าได้มีวิวัฒนาการมาจากโหราศาสตร์ของอินเดีย โบราณตั้งแต่สมัยครั้งพุทธกาลหรือประมาณสองพันห้าร้อยปีมาแล้ว ซึ่งเริ่มแรกของศาสตร์สาขานี้ได้เริ่มต้นและแพร่หลายในกลุ่มวรรณะพราหมณ์ และแพร่กระจายไปสู่วรรณะอื่นๆ ส่วนในประเทศไทยได้พบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญเกี่ยวกับโหราศาสตร์ที่ได้ขุดพบอารยธรรมบ้านเชียงที่จังหวัดอุดรธานี ซึ่งมีอายุเก่าแก่ประมาณสี่พันถึงห้าพันปี หลักฐานทางโหราศาสตร์สำคัญที่ได้ขุดพบ ได้แก่ สัญลักษณ์เกี่ยวกับจักราศี สัญลักษณ์เครื่องหมายเกี่ยวกับดวงดาวต่าง ๆ มากมาย ด้วยเหตุนี้ได้มีข้อสันนิษฐานว่า คนไทยได้เริ่มมีการเรียนรู้วิชาโหราศาสตร์มาแล้วประมาณห้าพันปี วิชาโหราศาสตร์ มีวิวัฒนาการมาอย่างยาวนาน และเป็นศาสตร์ แห่งการเรียนรู้อำนาจของดวงดาว และอำนาจการโคจรของกลุ่มดาวต่างๆ วิชาดาราศาสตร์มีลักษณะเป็นรูปธรรมที่สามารถมองเห็นได้ด้วยจักษุสัมผัส แต่วิชาโหราศาสตร์เป็นลักษณะของนามธรรม นอกจากนี้ความรู้ด้านโหราศาสตร์ยังเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่ครั้งบรรพกาล (ฉิมบน สาริพันธ์ และ คณะ, 2564: 60)

เนื้อหา

1. ความหมายของโหราศาสตร์

คำว่า “โหราศาสตร์” (ASTROLOGY) มีศัพท์มาจากภาษาสันสกฤต หมายถึง วิชาที่ว่าด้วย เวลา และคำว่า โหราศาสตร์ ตามตำราของ “วราหมิหิระ” กล่าวว่าเป็นคำที่มาจากคำประสม สองคำ คือ “อโห” และ “ราตรี” ซึ่งแปลว่า วันและคืน แต่ได้ตัดอักษรพยางค์แรกและพยางค์หลังออกเสีย (อโห + ราตรี) จึงเหลือเพียงคำว่า “โหรา” ยังมีอีกคำที่ใช้แทนโหราศาสตร์คือ โขยติศาสตร์ หรือ โขติศาสตร์ มาจากคำว่า “โชติ” แปลว่า แสงสว่าง หรือดวงดาว ซึ่งแปลว่า “วิชาที่ว่าด้วยแสงสว่างหรือดวงดาว” (มานพ นักการเรียน, 2554: 1)

2. ความเชื่อด้านโหราศาสตร์

ความเชื่อเป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นกับมนุษย์และถือว่าเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์อย่างหนึ่ง การดำรงชีวิตของมนุษย์ในสมัยโบราณที่มีความเจริญทางด้านวิชาการน้อย ความเชื่อจึงเกิดจากการเกิดขึ้นและการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่มนุษย์เชื่อว่าเป็นการบันดาลให้เกิดขึ้นจากอำนาจของเทวดา พระเจ้าหรือภูตผีปีศาจ ดังนั้น เมื่อเกิดปรากฏการณ์ต่างๆ ขึ้น เช่น ฝนตก พายุพัด ฟ้าผ่า แผ่นดินไหว ภูเขาไฟระเบิด อุทกภัยและวาตภัยต่างๆ ขึ้น ล้วนเป็นสิ่งที่มโหทธิพลต่อชีวิตหรือความเป็นอยู่ของมนุษย์ซึ่งยากที่จะป้องกันหรือแก้ไขได้ด้วยตัวเอง บางอย่างเป็นเหตุการณ์ที่อำนาจประโยชน์ แต่บางเหตุการณ์ก็เป็นอันตรายต่อชีวิตและความเป็น

อยู่ของมนุษย์ มนุษย์จึงพยายามที่จะคิดหาวิธีการที่จะก่อให้เกิดผลในทางที่ดีและเกิดความสุขให้กับตนเอง เพื่อกระทำต่อสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้น ทำให้เกิดเป็นแนวทางปฏิบัติที่เป็นพิธีกรรมหรือศาสนาเกิดขึ้น

ในคริสต์ศตวรรษที่ 20 นักมานุษยวิทยาตะวันตกพยายามศึกษาความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อำนาจเหนือธรรมชาติ และไสยศาสตร์ ภายใต้แนวคิดและกระบวนทัศน์ที่แตกต่างกัน 6 แบบ ได้แก่ (นฤพันธ์ ดั่งวิเศษ, 2560: 176-179)

1) กระบวนทัศน์หน้าที่นิยม (Functionalist Approach) เวทมนต์คาถาในสังคมชนเผ่า มีหน้าที่ทำให้มนุษย์ได้ในสิ่งที่ต้องการและสามารถควบคุมธรรมชาติได้ เช่น คาถาเรียกฝูงปลา คาถารักษาโรค เป็นการใช้ไสยศาสตร์ตอบสนองการยังชีพของมนุษย์ และใช้ควบคุมสิ่งที่คาดเดาไม่ได้ในธรรมชาติเพื่อทำให้มนุษย์รู้สึกสบายใจ ความเชื่อไสยศาสตร์และศาสนาจะทำหน้าที่จัดระเบียบสังคม หลอมรวมสังคมให้เป็นเอกภาพ หน้าที่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงถูกแบ่งเป็นสองด้าน คือ ด้านที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ กับด้านที่ควบคุม กฎระเบียบของสังคม โดยความเชื่อทางศาสนาอยู่ตรงข้ามกับความเชื่อทางโลก ความเชื่อทางศาสนาเกี่ยวข้องกับความคิดดีและอำนาจที่มองไม่เห็น ซึ่งมีหน้าที่จัดระเบียบสังคม คำอธิบายตามกรอบความคิดนี้มีกลิ่นอายแบบตะวันตกที่มองมนุษย์ในฐานะเป็นผู้ที่แสวงหาประโยชน์เชิงวัตถุ ซึ่งอยู่ใต้อิทธิพลความคิดแบบเหตุผลนิยม ข้อวิจารณ์ต่อกระบวนทัศน์หน้าที่นิยม คือ หน้าที่ของไสยศาสตร์และอำนาจเหนือธรรมชาติอาจจะส่งผลในทางตรงกันข้ามกับที่สิ่งมนุษย์คาดหวัง ฉะนั้น การทำหน้าที่อาจไม่นำไปสู่ผลลัพธ์แบบที่ต้องการเสมอไป

2) กระบวนทัศน์จิตวิเคราะห์ (Psychoanalytic Approach) พฤติกรรมเชิงศาสนาและความเชื่อสะท้อนบุคลิกภาพของมนุษย์ โดยมองว่ามนุษย์มีความเพ้อฝันหรือจินตนาการถึงอำนาจเหนือธรรมชาติ และปรารถนาที่จะสื่อสารกับสิ่งเหล่านั้นเพื่อขอความช่วยเหลือ โดยอาศัยไสยศาสตร์และเวทมนต์คาถาเป็นเครื่องมือที่จะติดต่อกับวิญญาณ และเทพเจ้า การอธิบายในแนวนี้นำเอาทฤษฎีจิตวิทยาของ Sigmund Freud, Carl Jung และ William James ไปอธิบายพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมชนเผ่าที่นิยม การกราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเครื่องรางของขลัง นำไปสู่การอธิบายว่ามนุษย์เหล่านั้นเปรียบเสมือนเด็กทารกที่ยังหวาดกลัวอันตรายจากสิ่งแวดล้อมในธรรมชาติ ซึ่งเชื่อว่ามีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ ความหวาดกลัวทำให้มนุษย์ต้องประกอบพิธีกรรม เช่น ไหว้ เพื่อให้วิญญาณปกป้องคุ้มครอง ความเชื่อทางศาสนาจึงเป็นประสบการณ์ของความกลัวเกรงอำนาจเหนือธรรมชาติและวิญญาณของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งสะท้อนออกมาในพิธีกรรม กระบวนทัศน์จิตวิเคราะห์ทำให้เห็นความมนุษย์มองอำนาจเหนือธรรมชาติในฐานะสิ่งที่ช่วยปลดปล่อยความคับข้องใจ ความกลัว และความไม่

สบายใจให้หมดไป ซึ่งรากฐานของความคิดนี้ มาจาก David Hume ซึ่งมองว่าความเชื่อทางศาสนาเกิดจากอารมณ์ของมนุษย์ที่ต้องการขจัดและเอาชนะความวิตกกังวลที่ซ่อนอยู่ภายในใจ กระบวนทัศน์นี้เน้นอธิบายอารมณ์ของมนุษย์เป็นสำคัญ ซึ่งบางครั้งถูกนิยามว่าเป็น Emotionalist Approach

3) กระบวนทัศน์โครงสร้างนิยม (Structuralist Approach) ความเชื่อทางศาสนาคือระบบความคิดที่มนุษย์นำไปอธิบายอำนาจเหนือธรรมชาติและความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่ออำนาจนั้น ซึ่งระบบความคิดนี้พยายามผนวกกระบวนทัศน์หน้าที่นิยมกับจิตวิเคราะห์เข้าด้วยกัน เพื่อเชื่อว่าความเชื่อไสยศาสตร์ตอบสนองอารมณ์ความรู้สึกของมนุษย์และช่วยให้สังคมมีระเบียบกฎเกณฑ์ Spiro ได้ขยายความการวิเคราะห์เชิงจิตวิทยาว่า ความเชื่อไสยศาสตร์ดำรงอยู่ใน 3 ลักษณะ คือ ความคิด การกระทำ และการแสดงออก ในระดับความคิดเป็นเรื่องของจิต เป็นการไตร่ตรองผ่านการคิดเป็นวิธีการสร้างความหมายให้กับการมีชีวิตและการอยู่ในโลก ความเชื่อทางศาสนาและไสยศาสตร์จึงช่วยให้มนุษย์อธิบายการดำรงอยู่ของตัวเองและสังคมได้ ในระดับการกระทำ เป็นการใช้ไสยศาสตร์เพื่อตอบสนองเรื่องปากท้องและการทำมาหากิน ในระดับการแสดงออก เป็นการใช้ไสยศาสตร์เพื่อระบายความทุกข์ ความกลัว และความสับสนในชีวิต ทั้งหมดนี้คือการมองในเชิงโครงสร้างที่ไสยศาสตร์ทำหน้าที่สร้างระเบียบสังคมและช่วยให้มนุษย์มั่นใจในการดำเนินชีวิต

4) กระบวนทัศน์สัญลักษณ์นิยม (Symbolic/Interpretive Approach) วัตถุและการปฏิบัติทางศาสนา คือ “ระบบของสัญลักษณ์” ที่มีความหมายแฝงอยู่ ซึ่งมนุษย์จะใช้สัญลักษณ์เพื่อบ่งบอกถึงอารมณ์ ความรู้สึก ความปรารถนา และแรงบันดาลใจของตัวเองในการที่จะจัดระเบียบชีวิตและสิ่งต่างๆ รอบตัว สัญลักษณ์ทางศาสนาจึงเป็นระบบของการสร้างความหมายที่ซับซ้อน ฉะนั้น สัญลักษณ์ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงสะท้อนอารมณ์ที่มนุษย์อยากจะทำสร้างความหมายให้กับตนเองและโลก ในแง่นี้ ความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงเป็น “ประสบการณ์เชิงสัญลักษณ์” ที่ทำให้มนุษย์เข้าใจการมีชีวิต การอยู่ในโลกและการอยู่ร่วมกับคนอื่น สัญลักษณ์ทางศาสนาช่วยให้มนุษย์รู้จักการตั้งเป้าหมาย และลงมือทำบางสิ่งบางอย่าง ในขณะที่สัญลักษณ์ของความเชื่อจะปรากฏอยู่ในวัตถุสิ่งของในพิธีกรรม ซึ่งถือเป็นช่วงเวลาพิเศษที่สมาชิกของสังคมจะออกมาทำทนายหรือเซตบูชาเปรียบกฎเกณฑ์และระบบคุณค่าต่างๆ ทั้งนี้ การทำความเข้าใจระบบความเชื่อจำเป็นต้องตีความสัญลักษณ์ ซึ่งกระบวนทัศน์นี้ จะสนใจการตีความเพื่อที่จะอธิบายอารมณ์ของมนุษย์และบรรทัดฐานทางสังคม

5) กระบวนทัศน์นิเวศน์วัฒนธรรม (Cultural Ecology Approach) มีการตั้งข้อสังเกตว่าลักษณะร่วมกันของความเชื่อ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในที่ต่างๆ ของโลกจำเป็นต้องศึกษาเชิง

เปรียบเทียบเพื่อทำให้เห็นบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อการแสดงพฤติกรรมเชิงศาสนา เพราะมนุษย์ในแต่ละเขตนิเวศน์วัฒนธรรมจะมีวิธีการแสดงความคิดเห็นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ดังนั้น ตามทัศนะของ Goodman การวิเคราะห์ปฏิสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับถิ่นที่อยู่อาศัย (Habitat) จะช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมทางศาสนาที่มนุษย์ปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวนี้เป็นเรื่องของวัตถุวิสัย (Objectivity) หมายถึง มนุษย์แสดงออกในความเชื่อทางศาสนาผ่านความสัมพันธ์ที่มีต่อสภาพแวดล้อมและการดำรงชีพ หากการดำรงชีพเปลี่ยนไป วิธีการแสดงออกและพฤติกรรมทางศาสนาจะเปลี่ยนไปด้วย การให้ความหมายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ผ่านนิเวศวัฒนธรรมจำเป็นต้องวิเคราะห์กระบวนการคิดและการรับรู้ที่มนุษย์มีต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งทำให้กระบวนการทัศน์นิเวศน์วัฒนธรรมถูกนิยามอีกชื่อหนึ่งว่า Cognitive Approach

6) กระบวนทัศน์อำนาจ/ความรู้ (Power/Knowledge Approach) โลกทัศน์ที่มนุษย์ใช้อธิบายการมีชีวิตและการอยู่ในโลก เป็นเรื่องของ การสร้างความจริงที่แตกต่างกันในแต่ละวัฒนธรรม ดังนั้น การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงเป็นโลกทัศน์ที่ใช้สร้างความจริงเช่นเดียวกับการทดลองทางวิทยาศาสตร์ การมองคนมนุษย์ในสังคมชนเผ่ากราบไหว้เจ้าป่าเจ้าเขาและวิญญาณบรรพบุรุษ จึงมิใช่เรื่องความไร้เหตุผล แต่เป็นโลกทัศน์ที่มนุษย์มองสิ่งต่าง ๆ ในธรรมชาติเป็น “บุคคล” ที่ให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ในธรรมชาติจึงเป็นภาพสะท้อนของความรู้ที่สอนให้มนุษย์รู้จักระบบศีลธรรมผ่านการเคารพบูชา การให้เกียรติ ความรับผิดชอบ และการประมาณตน มนุษย์จะมีใช้เจ้านายเหนือธรรมชาติ ความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณในธรรมชาติ จึงดำรงอยู่ในฐานะ “ความรู้” ที่ค้ำจุนการดำรงชีวิตของมนุษย์ ซึ่ง Bird-David เรียกว่า “การแสวงหาความรู้เชิงสัมพันธ์” (Relational Epistemology) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น ภายใต้บริบททางสังคมและวัฒนธรรม

3. แนวคิดเกี่ยวกับโหราศาสตร์ล้านนา

ล้านนาเป็นอาณาจักรที่เก่าแก่และยิ่งใหญ่มาแต่โบราณ มีความรุ่งเรืองทั้งทางด้านศาสนา ศิลปะ ประเพณี และวัฒนธรรม มีทั้งภาษาพูดและเขียนอันเป็นอัตลักษณ์ของตนเอง ซึ่งปัจจุบันแบ่งออกเป็น 8 จังหวัด ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน โดยจังหวัดที่กล่าวนี้ล้วนมีประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกันทั้งสิ้น มีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ในกรอบของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ปัจจุบันเรียกว่า “คนเมือง” หรือ “คนล้านนา” ตามชื่อของอาณาจักรที่มีการปกครองแบบนครรัฐที่ตั้งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 18 โดยพญามังราย ซึ่งมีศูนย์กลางอาณาจักรอยู่ที่เมืองนพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่

การนับถือศาสนาของชาวล้านนา มีพื้นฐานมาจากไสยศาสตร์อันเนื่องด้วยศาสนาพราหมณ์ แล้วมารับเอาพระพุทธศาสนาต่างกรรมต่างวาระ จึงเกิดการผสมผสานจนแนบแน่น

การปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาจึงปนเปกันระหว่างศาสนาพุทธ และพราหมณ์ ความเชื่อทางศาสนาของคนล้านนาเป็นไปในทำนองเดียวกันกับคนไทยโดยทั่วไป กล่าวคือเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม อานิสงส์ผลบุญอันเป็นเรื่องของพระพุทธศาสนาโดยตรง และเชื่อในไสยศาสตร์ตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ตามคตินิยมของพวกพราหมณ์ จึงทำให้อาณาจักรล้านนามีความหลากหลายในเรื่องคติ ความเชื่อและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและไสยศาสตร์ควบคู่กันไปได้อย่างกลมกลืน ดังนั้นอาณาจักรล้านนาจึงเป็นศูนย์กลางของความเจริญทั้งทางด้านพระพุทธศาสนาและประเพณีความเชื่อต่างๆ ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน (พระพิชฌัญพล สุวณฺณรุโป (รูปทอง), 2562: 2003) และความเชื่อ ถือเป็นแบบแผนตามขนบธรรมเนียมและประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวกับมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย มีหลักคิดและความเชื่อที่แตกต่างกันออกไปตามสภาพสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งความเชื่อนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติจนเป็นแบบแผนทางวัฒนธรรม ทั้งความเชื่อสิ่งที่มองเห็นเชิงประจักษ์พยาน และความเชื่อที่มีอาจจะสัมผัสด้วยตาเปล่าได้ รวมถึงความเชื่อสิ่งที่สามารถบันทึกลงความสุขจากอำนาจเทวดา พระเจ้า ภูตผีปีศาจที่ยากเกินกว่าที่จะป้องกันได้ ซึ่งเหตุการณ์บางอย่างเป็นอันตรายต่อชีวิต ทำให้มนุษย์ได้แสวงหาหนทางที่จะป้องกันและคุ้มครองภัยร้ายต่างๆ จนเป็นหลักปฏิบัติและพิธีกรรมต่างๆ เกิดขึ้น ทำให้สังคมล้านนามีพิธีกรรมตามความเชื่อที่ผสมผสานระหว่างศาสนาเดิมในท้องถิ่นกับความเชื่อพระพุทธศาสนา ที่แฝงด้วยความเชื่อทางไสยเวทและโหราศาสตร์ เป็นต้น

ความเชื่อที่ประกอบด้วยสติและปัญญา จะเป็นเครื่องชี้แนะแก่คนในสังคมว่าการที่คนเราจะใช้ชีวิตอย่างยั่งยืนและเกิดสันติสุขกับคนด้วยกัน จะอยู่โดยไม่ทะเลาะเบาะแว้งกัน อยู่กับป่า ภูเขา น้ำ ไฟ อากาศที่เราหายใจเข้าไป และฟ้ายังหมายถึงอำนาจเหนือธรรมชาติ เหนือมนุษย์อีกด้วย มนุษย์จำเป็นต้องสร้างดุลยภาพกับอำนาจเหนือธรรมชาติด้วยภูมิปัญญาพื้นบ้าน ดังนั้น การที่มนุษย์จะมีความสุขหรือไม่มีความสุขขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ที่ดีกับอำนาจเหนือธรรมชาติ ความสัมพันธ์ที่ดีกับคนในสังคม ประเทศชาติบ้านเมือง กับพืชผัก ต้นไม้สัตว์ต่างๆ ทั้งสัตว์เล็กไปถึงสัตว์ใหญ่ ซึ่งเป็นทั้งอาหารเพื่อยังชีพและเป็นเพื่อนร่วมโลก การศึกษาความเชื่อพิธีกรรมบนพื้นฐานของภูมิปัญญา อาทิ ความเชื่อเรื่องผี เรื่องเทวดา เป็นความเชื่อที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งของปรากฏการณ์ที่ละเอียดอ่อนและซับซ้อน ความเชื่อในศาสนา เชื่อเรื่องระบบคาสอนอันเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องระหว่างความเชื่อกับความศรัทธา ผนวกกับความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ มนุษย์จึงได้ขยายความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติโดยรอบ และสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนกับอำนาจดังกล่าว ซึ่งมนุษย์เชื่อว่าอำนาจเหล่านั้นมีพลังแฝงอยู่ สามารถควบคุมธรรมชาติและควบคุมวิถีชีวิตของมนุษย์ได้ การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมจะต้องวางอยู่บนฐานความสัมพันธ์ของความคิดหรือความสัมพันธ์ของมนุษย์กับอำนาจเหนือ

ธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติที่กล่าวมาแล้ว ความเชื่อและพิธีกรรม มนุษย์สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในภาวะวิกฤติ เช่น คนตัดต้นไม้ ทำลายป่า มนุษย์ก็นำเอาพิธีกรรมทางพุทธศาสนา มาบวชต้นไม้ บวชป่า บวชแม่น้ำลำธาร เพื่อให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์ เป็นวิธีการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม เมื่อมนุษย์รู้และเข้าใจรากเหง้าทางวัฒนธรรม มอง เห็นคุณค่าและเข้าใจปัญหาสถานการณ์ปัจจุบัน ก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ถูกต้องและเหมาะสม มีพิธีกรรมหลายอย่างที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิมคือ “ผีกับพุทธ” เมื่อมนุษย์ได้เอาธรรมชาติ สิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติและอำนาจลึกลับทั้งหลาย มาสถาปนาเป็นบุคคลขึ้น เช่น เป็นผี เป็นเทพ เป็นเทวดา เลื้อบ้าน เลื้อวัด เลื้อเมือง

แม้ว่าความเชื่อและพิธีกรรมจะไม่เป็นเหตุเป็นผลทางวิทยาศาสตร์ แต่ก็มีผลทางพฤติกรรมและการดำรงชีวิตของมนุษย์ เข้าใจความคิด ทัศนคติและโลกทัศน์ ตลอดจนมองเห็นพัฒนาการทางภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สะท้อนให้เห็นสภาพทางภูมิศาสตร์ และระบบนิเวศปลูกฝังความคิดความเชื่อสอดคล้องกับวิถีชีวิตซึ่งปรับเปลี่ยนไปตามโครงสร้างภายนอกที่เข้ามากระทบ ความเชื่อและพิธีกรรมจึงเป็นเสมือนสายใย ชีวิตของคนในสังคมชุมชน ในทางประวัติศาสตร์ การประกอบพิธีกรรมเป็นการสืบทอดเรื่องราวให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ความเป็นมาของท้องถิ่นอันเป็นรากเหง้าเผ่าพันธุ์ของตน บทสวดในพิธีกรรมรวมถึงภูมิหลังของผีที่คุ้มครองถูกสร้างเสริมด้วยจินตภาพ กลายเป็นตำนานเล่าขานและปฏิบัติสืบทอดกันมา ความเชื่อและพิธีกรรมในเรื่องของพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ หรือผีบางเทวดา ปะปนอยู่ในความเชื่อทางพุทธศาสนาของชาวล้านนา นั้นจะพบได้โดยทั่วไป โดยเฉพาะในตำนานการสร้างพระพุทธรูป ตำนานการสร้างเจดีย์ การสร้างศาสนสถาน หรือศาสนวัตถุ ล้วนแต่กล่าวถึงผู้สร้างจะได้รับอานิสงส์ผลบุญมาก ยกตัวอย่างความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาเช่น พิธีบูชาผีเลื้อบ้าน ผีเลื้อวัด ผีเลื้อเมืองหรือเจ็นบ้าน เจนเมือง ของชาวล้านนา เพราะเชื่อว่ามีหน้าที่ดูแลรักษา คุ้มครองบ้านเมือง คุ้มครองวัด ประเพณีสร่งน้ำพระพุทธรูป คือการนำน้ำที่บริสุทธิ์ น้ำขมิ้นส้มป่อยสร่งน้ำพระพุทธรูปที่สำคัญเช่น พระพุทธสิหิงค์ พระเจ้าฝางแสนท่า เพื่อขอให้ฝนตกตามฤดูกาล ประเพณีการทานหรือ ถวายข้าวพระเจ้าพระพุทธรูปต้องฉันอาหารเช่นเดียวกับพระภิกษุสงฆ์ เมื่อถวายข้าวแล้ว พระพุทธรูปคุ้มครองรักษา ประเพณีทานตุ๋นให้กับวัดโดยเฉพาะการทานตุ๋นให้คนตายโหง ต้องทานตุ๋นแดงก่อนเพราะเป็นเคล็ดแก้กันได้ แล้วทานตุ๋นขาว ถูกสอนว่าอานิสงส์ตุ๋นขาว แรงกว่าตุ๋นแดง นอกจากนี้ยังทานซ้อ 108 อัน และกองทราย 108 กอง ก็เชื่อว่าช่วยให้คนที่ตายโหงหรือตายไม่ตีจะพ้นจากวิบากกรรม เป็นต้น (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, 2550: 70-74)

การนับถือผีของคนเมือง อันหมายถึงประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตภาคเหนือของประเทศไทย คือ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง เชียงราย แพร่ น่าน และแม่ฮ่องสอน มีการนับถือกัน

มาช้านานแล้ว อันเป็นเช่นเดียวกันกับคนไทยในภาคอื่นๆ ในขณะเดียวกัน อิทธิพลความเชื่อเรื่องอำนาจอื่น เช่น ผีสิง เวทย์มนต์ ที่ส่งผลต่อโลกทัศน์และชีวิตศันของผู้คนส่วนใหญ่ก็มีในภาคเหนือเช่นกัน ดังจะเห็นได้ว่า โดยความเชื่อพื้นฐานของชาวล้านนานั้น ก่อนการแผ่เข้ามาของพระพุทธศาสนาก็มีการนับถือผีหรือวิญญาณของบรรพบุรุษดั้งเดิมอยู่แล้ว ไม่เพียงเท่านั้น ยังมีความเชื่ออื่นที่เชื่อมโยงกับอำนาจเหนือธรรมชาติ นั่นก็คือ เวทย์มนต์ คาถา โหราศาสตร์ ยันต์ เป็นต้น ที่สัมพันธ์ไปกับวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวล้านนา ก่อนจะถูกผนวกรวมเข้ากันกับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาในที่สุด แม้พระพุทธศาสนาเข้ามาในภายหลัง ก็ไม่ได้เป็นปฏิปักษ์หรือทำลายความเชื่อดังกล่าว กลับสร้างสรรค์และกลมกลืนกันจนกลายเป็นวัฒนธรรมของชาวล้านนาที่มีความหลากหลาย ชาวล้านนาเมื่อประสบกับเหตุการณ์ที่เลวร้ายหรือต้องการโชคลาภ มักจะจุดเทียนแก้หรือขอพรตามที่ตนประสงค์ เช่น หากรู้สึกว่าจะตนเองเกิดเรื่องราวไม่ดีในชีวิต จึงต้องพึ่งพาความเชื่อที่สามารถหาทางออกให้ได้ นั่นคือ จุดบูชาเทียน ลวดเคราะห์หรือสะเดาะเคราะห์ ยกตัวอย่างในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ชาวล้านนาจะหาเทียนมาจุดบูชาในวันพระยาววันหรือวันปากปี โดยจะหาเทียนจากผู้ทำเทียนที่มีความรู้ทางด้านการทำเทียนบูชา ซึ่งส่วนมากจะเป็นนักปราชญ์ผู้ที่มีความชำนาญในการเขียนอักขระล้านนา ร่วมด้วยกับองค์ความรู้ที่เป็นทางด้านไสยศาสตร์ และการลงอักขระภาษาล้านนา ก่อนแล้วจึงนำมาบูชา เพราะเชื่อว่าเคราะห์ร้าย สิ่งไม่ดี เสนียดจัญไร ทุกข์โศก โรคภัยก็จะหายไป รวมถึงเมื่อต้องการโชคลาภจึงมักที่จะมีการบูชาเทียนรับโชค เป็นต้น โดยมีผู้ทำเทียนบูชานั้นเป็นทั้งฆราวาสและพระสงฆ์ ในส่วนของพระสงฆ์เองนั้นที่ได้รับการขนานนามว่าเป็นผู้มีวิญญูญาณ หรือปราชญ์ชาวบ้าน ในส่วนที่เป็นฆราวาสนั้นโดยส่วนมากจะเป็นน้อยหรือหนาน กล่าวคือเป็นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมา (พระนันทนันท มุลยศ, วิโรจน์ อินทนนท์ และ ปิยะมาศ ใจไฝ่, 2560: 200-204)

การจุดยันต์เทียนเป็นความเชื่อในล้านนาที่ช่วยในการส่งเสริมและหนุนส่งดวงชะตาแก่ผู้ที่บูชา โดยการจุดยันต์เทียนเป็นการแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ในล้านนาที่เชื่อว่ายันต์เทียนมีพลังานุภาพในการช่วยเหลือผู้ที่จุดให้ปราศจากเคราะห์ร้าย ก่อให้เกิดความสุขสวัสดิ์ความเป็นสิริมงคล และช่วยปัดเป่าสิ่งชั่วร้ายที่เป็นเสนียดจัญไรแก่ตนเองและครอบครัว ซึ่งโดยทั่วไปยันต์เทียนจะผ่านพิธีกรรมของอาจารย์วัด (ปู่จัน) หรือพระสงฆ์ที่ได้ลงอักขระศาสตร์ยันต์ไว้แล้ว เพื่อช่วยเหลือผู้ที่ประสบความทุกข์ เคราะห์ร้าย ดวงชะตาตก ให้พ้นจากความทุกข์ลำบาก และเป็นการหนุนส่งให้เกิดความโชคดีเสริมดวงเวลาดวงตก เสริมทรัพย์ ช่วยปัดเป่าโรคภัยไข้หรือพ้นจากการต้องโทษที่เขาปองร้าย ฯลฯ (สมจันท์ ศรีปรัชยานนท์, และคณะ, 2565: 234)

วิโรจน์ อินทนนท์ ได้จัดแบ่งความคิดและความเชื่อของชาวล้านนาไว้ โดยให้ความเห็นว่า แม้ว่าชาวล้านนาจะอาศัยอยู่ร่วมกันหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ ในวัฒนธรรม ความเชื่อ ใน

แต่ละกลุ่มชาติพันธุ์อาจมีความแตกต่างกันในรายละเอียดปลีกย่อย แต่โดยภาพรวมแล้วชาวล้านนาในหลายกลุ่มชาติพันธุ์นี้มีความคิดและความเชื่อร่วมกัน ได้แก่ ความคิดและความเชื่อเรื่องผี ความคิดและความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ความคิดและความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ และความคิดและความเชื่อจากพระพุทธศาสนา (วิโรจน์ อินทนนท์, 2554: 6) ซึ่งชาวล้านนามีความเชื่อเรื่องผีเถา ผีเมือง ผีบรรพบุรุษ ผีต ผีเม็ง และความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ อักขระ เลขยันต์ และเทียนบูชาด้วย แม้ชาวล้านนาที่ถือว่าตนนั้นเป็นคนเมืองจะมีอยู่หลายกลุ่ม หลากหลายชาติพันธุ์ และมีความเชื่อที่เป็นลักษณะคล้ายคลึงกันนั้นคือความเชื่อเรื่องผี ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ รวมถึงการบูชาสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งเป็นความเชื่อหลักที่ได้ยึดถือ ที่มีมาแต่เดิมก่อนพระพุทธศาสนา จะเริ่มเข้ามามีบทบาทร่วมในสมัยต่อมา แต่ยังคงมีความเข้าใจแรกเริ่มนั้นว่า พระพุทธศาสนา เป็นรูปแบบหนึ่งของคาถาคอมอยู่ รวมทั้งการถือผี วิญญาณ เวทย์มนต์คาถาของขลัง ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความเชื่อเรื่องสิ่งลึกลับการบูชาอำนาจเหนือธรรมชาติที่ผูกแน่นกับผู้คนในสังคมล้านนามีมายาวนาน และสามารถปรับตัวผสมผสานเข้ากับทุกสิ่งทุกอย่างที่เข้ามามีบทบาทใหม่ๆ ในสังคมได้อย่างค่อยเป็นค่อยไป

นอกจากนั้น การทำนายทายทักของชาวล้านนาที่ถือได้ว่าเป็นโหราศาสตร์ การพยากรณ์ที่ชัดเจนและมีหลักฐานเชิงประจักษ์คือ การดูเมื่อขาง (พิสิฐฐ์ โคตรสุโพธิ์ และคณะ, 2562: 254-271) (อ่านว่า เมื่อ-จาง) คำว่า “เมื่อ” หมายถึง “การพยากรณ์ ฤกษ์ยาม” และคำว่า “ขาง” (ล้านนาออกเสียงว่า “จาง”) หมายถึง “การเลือกออก หรือ การคัดออก” ดังนั้น “เมื่อขาง” หมายถึง “การพยากรณ์ด้วยการสุ่มเลือกคำพยากรณ์ออกมา” คล้ายกับการ “เสี่ยงเซียมซี” แบบโหราศาสตร์จีน

เมื่อขาง : เซียมซีฉบับโบราณ พบที่วัดไชยพรหม เลขที่ 215 หมู่ที่ 5 บ้านไชยพรหม ตำบลเวียง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา ภาษาล้านนาที่จารึก เรียกว่า “เมื่อขาง ฉบับวัดไชยพรหม” เวียงเชียงคำ พระยาว จารในปี พ.ศ. 2473 เนื้อหาของคัมภีร์ เป็นคำพยากรณ์ที่จารลงในใบลาน ขนาดเล็กมาก ความกว้างประมาณ 4 เซนติเมตร และความยาวประมาณ 10 เซนติเมตร จำนวนคำพยากรณ์ 47 แผ่น จารไว้เพียงด้านเดียว หรือหน้าเดียวของใบลานแต่ละแผ่น มีไม้ประกบเรียบร้อยทั้ง 2 ด้าน มีไม้แบนๆ ยาวขนาดเล็ก ผูกติดกับสายสยองเพื่อให้ผู้ต้องการคำพยากรณ์เสียบลงไปในปีกใบลานที่เรียงซ้อนกัน เป็นการ “ขาง” คือ “สุ่มเลือกคำพยากรณ์จากใบลานแต่ละใบ” คำพยากรณ์ในเมื่อขาง มีทั้งดีและร้าย จะบรรยายเป็นคำอุปมา โดยใช้เนื้อหา นิทานตอนเหตุการณ์สำคัญที่เป็นจุดเปลี่ยนชะตาชีวิต ขึ้นหรือลงของตัวละคร จากนิทานชาดก อันเป็นที่รู้จักกันดีในล้านนา เช่น พระสุธน ในสุธนชาดก พระเวสสันดร, ชูชก, ชาลี-กัณหา ในมหาเวสสันดรชาดก พระมโหสถบัณฑิต ในมโหสถชาดก กปิลชาดก สิวไชยชาดก พระเทวทัต

ในเวฟูกชาดก ฯลฯ และเหตุการณ์บางตอนของพระพุทธเจ้าจากปฐมสมโพธิ/พุทธประวัติ มาเป็นคำพยากรณ์ว่า ผู้ฆางจะได้ลานใบใด จะดีหรือร้าย ก็ให้อ่านคำพยากรณ์ จะได้ดำเนินชีวิตอย่างระมัดระวัง ทั้งเป็นภูมิปัญญาแบบพระพุทธศาสนาเน้นเรื่องการสนองของกรรมดีกรรมชั่วที่แฝงอยู่ในวัฒนธรรมล้านนา จึงได้นำมาเรียบเรียงเพื่อการอนุรักษ์และผลิตซ้ำเครื่องช่วยปลดปล่อยประโลมใจ เมื่อมีภัยคุกคามให้ได้มีที่พึ่งพิงยึดเหนี่ยวทางใจเอาไว้ แม้จะไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษม ทำให้พ้นจากความทุกข์ดังที่อัญเชิญพุทธภาสิตมาไว้ในเบื้องต้น แต่ก็มีค่าควรการแก่การพิจารณาในภาพรวมทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

ด้วยรูปแบบคำทำนายที่ใช้วัสดุหาได้ในท้องถิ่นคือใบลาน มาทำเป็นตำราว่าด้วยคำพยากรณ์ ใช้ไม้แบนๆ เสียบแทรกลงไปในระหว่างใบลานในผูก ทำให้เกิดคัมภีร์ “เมื่อฆาง” ขึ้นมา เป็นหนังสือ ผูกขนาดเล็ก เรียกว่า “ลานก้อม” มีจำนวน 1 ผูก จำนวนหน้าลานที่จารบอกคำทำนาย 47 หน้า ที่เป็นใบบอกคำทำนาย 47 รายการ ดังใบสลาภเชียมซี เป็นมรดกทางภูมิปัญญาของชาวล้านนา พบที่วัดไชยพรหม ถือเป็นเรื่องที่น่าดีใจไม่น้อยสมควรเก็บรักษาและถ่ายทอดสืบรุ่นต่อไป บรรดาคำพยากรณ์ที่ใช้ทำนายโชคชะตาราศีทั้ง 47 ใบ จำแนกเป็นใบพยากรณ์เรื่องที่ดีจำนวน 23 รายการ ที่พยากรณ์ว่า จะได้โชคได้ลาภ ได้ยศศักดิ์ฐานะ และบริวาร และใบพยากรณ์เรื่องที่ไม่ดีอีกจำนวน 24 รายการ ให้ระมัดระวังว่าจะเกิดเภทภัย นับตั้งแต่การทะเลาะวิวาท ต้องเสียข้าว เสียของ ทรัพย์สินเงินทอง จะถูกฉ้อโกง จะถูกคนใกล้ตัวทรยศ จะสูญเสียตำแหน่ง ยศฐานาศักดิ์ แม้กระทั่งจะมีอันตรายถึงเสียชีวิต ฐานที่มาจากคำพยากรณ์ก็อาศัยเหตุการณ์สำคัญที่เป็นจุดพลิกผันของชะตาชีวิต ทั้งรุ่งโรจน์ หรือร่วงโรยของตัวละครเอกในเรื่องมาใช้เป็นแนวชี้ชะตาของผู้ที่ต้องการรู้อนาคตของตน แม้ว่าคำพยากรณ์อาจจะไม่แม่นยำถึงหนึ่งในร้อย แต่ก็นับว่าเป็นภูมิปัญญาบรรพบุรุษชาวล้านนาที่สร้างเครื่องมือสำหรับบำรุงขวัญและกำลังใจเอาไว้ ในเมื่อมนุษย์ปุถุชนขาดอนาคตดังสัญญา ไม่อาจเล็งเห็นอนาคตของตน จึงจำเป็นต้องเสี่ยงทายหาคำพยากรณ์เพื่อที่ตนจะได้มีกำลังใจทำความดี ขยันทำงาน ไม่มามั่ววอโชคชะตา รอบุญหล่นทับ หรือราชมารดาเกย ทั้งจะได้ระมัดระวังในการดำเนินชีวิตเมื่อได้ใบบอกที่ไม่ดี ใช้คัมภีร์คำทำนายนี้อย่างเข้าใจในเหตุและผล อย่ายึดโดยปราศจากการไตร่ตรอง เพราะที่ไปและที่มามีอันเป็นจุดพลิกผันชะตาของตัวละครเอกในนิทานชาดกที่ใช้เป็นแบบอย่าง ก็ล้วนเกิดจากกรรม หรือการกระทำของตนทั้งในอดีตและปัจจุบันเป็นหลัก หากเกิดขึ้นเองแบบลอยๆ หรือมีผู้ทรงฤทธานุภาพบันดาลให้เกิดขึ้นมาไม่

สรุป

ในวิถีชีวิตของชาวล้านนาไทย ผู้คนส่วนมากเชื่อในโหราศาสตร์ เชื่อกำทำนายทาย

ทักว่าอนาคตของตนจะเป็นอย่างไร โดยผู้มีบทบาทสำคัญในการทำนายของโหราเป็นความจริงที่ต้องเชื่อถือในวรรณกรรมทั้งหลายของล้านนาไทย กล่าวถึงโหราศาสตร์ไว้หลายแห่ง นับว่าบุโรหิตอาจารย์มีความสำคัญมากต่อราชสำนักและต่อมวลชน การทำนายทายทักในวรรณกรรมต่างๆ กลายเป็นค่านิยมทางความเชื่อถือสำหรับคนล้านนาไทย ความเชื่อในฤกษ์ยามเป็นความเชื่อที่มีมาแต่โบราณจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ เป็นความเชื่อที่อาศัยการคำนวณทิศทางของดวงดาวว่าจะมีผลต่อชีวิตมนุษย์ในเวลาที่มีการกระทำมงคลหรือจะออกเดินทางมักนิยมดูฤกษ์ยามเสียก่อน เพื่อความเป็นสิริมงคลและมีโชคปราศจากภัยอันตรายทั้งปวง ความเชื่อเรื่องโชคชะตาเรามักจะเชื่อกันว่า คนจะโชคดีหรือโชคร้าย ขึ้นอยู่กับชีวิตของตน โหราจะเป็นผู้มีบทบาทในการทำนายโชคชะตาสິงนี้จึงฝังอยู่ในใจของคนล้านนาไทยตลอดมา รวมถึงการทำงานทุกอย่างต้องหาฤกษ์ยามและเกี่ยวข้องกับโชคชะตาเสมอ จะเห็นได้จากตำราโหราศาสตร์ของชาวล้านนา ซึ่งปรากฏในเอกสารโบราณและพิสดารหลายฉบับด้วยกัน เช่น ตำราสุริยยาตรา เป็นตำราที่เกี่ยวกับการคำนวณวิธีการนับปฏิทิน ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากอินเดียมีเนื้อหาเกี่ยวกับการคำนวณปฏิทินแบบสุริยคติ เป็นต้น ซึ่งพื้นฐานความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาก่อนที่จะมีพุทธศาสนาเข้ามา คือ ความเชื่อเรื่องผีหรือสิ่งเส้นลับที่ไม่สามารถพิสูจน์ได้ เชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงใด ๆ ในโลก ล้วนมาจากผีเป็นผู้บันดาลให้เกิดขึ้น โดยผีแบ่งออกเป็นสามกลุ่ม คือ ผีที่ปกปักษ์รักษาตัวบุคคลพ่อเกิดแม่เกิด รวมไปถึงความเชื่อเรื่องขวัญในตัวบุคคล ผีกลุ่มที่สอง คือ ผีที่อยู่ในสิ่งแวดล้อมในวิถีชีวิต เช่น ผีบ้าน ผีเรือน ผีบรรพบุรุษ ผีป่าเขา ผีต้นไม้ ผีในน้ำ ผีกลุ่มที่สาม คือ ผีฟ้าหรือเรียกกันว่า ผีแถน ซึ่งจะมีอิทธิพลต่อคนทั่วไปในเรื่องของความสมบูรณ์ของธรรมชาติ ลมพายุ ฝนตก ฟ้าร้อง แสงแดด ฯลฯ เมื่อศาสนาพุทธเข้ามาพร้อมกับโหราศาสตร์รวมถึงวิทยาการต่างๆ ที่เป็นหลักการและเป็นที่ยอมรับจากชนชั้นปกครอง ก่อนที่จะแพร่กระจายลงสู่ชาวบ้าน ผีจึงถูกจัดระบบระเบียบใหม่ให้เข้ากับหลักการใหม่ ทำให้คนล้านนานับถือพุทธศาสนาเป็นสรณะที่พึ่งแต่ก็ยังคงอยู่ร่วมกับผีได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

โหราศาสตร์การพยากรณ์มีอิทธิพลต่อประชาชนอย่างมาก เนื่องจากผู้คนที่ใช้บริการศาสตร์พยากรณ์ต้องการที่พึ่งทางใจ และเพื่อหาทางออกให้กับชีวิตของตนเอง ซึ่งพฤติกรรมการตัดสินใจในการใช้บริการศาสตร์พยากรณ์ของประชาชน เกิดจากปัญหาต่างๆ ประกอบไปด้วย ด้านการงาน การเงิน ครอบครัว ความรัก การเรียน สุขภาพ และโชคชะตา ทำให้ศาสตร์พยากรณ์นี้ได้รับความสนใจและเติบโตขึ้นมากในปัจจุบัน เพราะถือว่าเป็นทางออกที่สำคัญ ให้กับผู้ที่เกิดปัญหาในชีวิตด้านต่างๆ ซึ่งสาเหตุของการมาใช้บริการหมอดูส่วนใหญ่

เนื่องจากต้องการรับรู้ดวงชะตาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เพื่อเสริมสร้างกำลังใจในการดำรงชีพ รวมทั้งเป็นแรงบันดาลใจในการทำงาน หมอคูที่ให้คำพยากรณ์ที่ดี ทำให้ผู้ใช้บริการมองเห็นทางออกของปัญหาต่างๆ และเกิดความสบายใจ มีความหวังและกำลังใจ คลายความวิตกกังวลและลดความเครียด เนื่องจากความเชื่อและศรัทธาในตัวผู้ใช้บริการที่เชื่อว่าคำแนะนำของหมอดูสามารถนำไปใช้เพื่อประกอบการตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของชีวิต ในทำนองกลับกัน ก็อาจเป็นช่องทางในการหลอกลวงได้ด้วย ดังนั้น รัฐควรมีเข้ามาควบคุมเพื่อให้ศาสตร์พยากรณ์เป็นศาสตร์วิชาชีพ มีการควบคุมและตรวจสอบได้ด้วยกลไกของรัฐ เพื่อเป็นการคุ้มครองผู้บริโภคด้วย

2. ข้อเสนอเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษารูปแบบการพยากรณ์ในล้านนาแบบเฉพาะเจาะจง เช่น การดูเมื่อกการดูฤกษ์ยาม หรือแม้กระทั่งการสูสีลง เพื่อให้เกิดองค์ความรู้และสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ได้ง่ายยิ่งขึ้น กับทั้งควรศึกษาความแม่นยำในการทำนายโดยสามารถแสดงผลเป็นสถิติตัวเลข เพื่อความน่าเชื่อถือของศาสตร์การพยากรณ์

บรรณานุกรม

- ณิชนน สารีพันธ์ และ คณะ. (2564). “โหราศาสตร์กับการดำเนินชีวิต”. **วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาลงกรณ์**. 8 (4): 60.
- นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ. (2560). “แนวคิดมานุษยวิทยากับการศึกษาความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทย”. **วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์**. 25 (47): 176-179.
- ประมวณ วรรณโชติผาเวช. (2551). “การประเมินความแม่นยำของโหราศาสตร์ไทยในการพยากรณ์ลักษณะส่วนบุคคลและพฤติกรรมในการทำงาน”. **การศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารธุรกิจ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พระนนทนันท์ มุลยศ และ คณะ. (2564). “แนวคิดเชิงปรัชญาในเทียนบูชาของชาวล้านนา”. **วารสารปณิธาน**. 17 (1): 200-204.
- พระพิชญ์พล สุวรรณรูป (รูปทอง). (2562). “ความเชื่อเรื่องยันต์ในล้านนาจากมุมมองพระพุทธศาสนา”. **วารสารมหาจุฬานาครธรรม**. 6 (4): 2003.
- พิสิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ และ คณะ. (2562). “เมื่อช่าง : เชื่อมชีนบับโบลานล้านนา”. **วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา**. 10 (1): 254 – 271.

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่. (2557). **ฮอมผญา 30 ปี มจร. วิทยาเขตเชียงใหม่**. เชียงใหม่: ทรีโอ แอดเวอร์ไทซิ่ง แอนด์ มีเดีย.
- มานพ นักการเรือน. (2554). **พระพุทธศาสนากับความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วิโรจน์ อินทนนท์. (2554). **ความคิดล้านนา**. คณะมนุษยศาสตร์: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สถิต ภาคมฤค และ คณะ. (2560). “คุณค่าทางวัฒนธรรมของโหราศาสตร์ชาติพันธุ์ในแง่ สกลนคร”. **วารสารมยสาร**. 15 (2): 67.
- สมจันทร์ ศรีปรัชยานนท์ และ คณะ. (2565). “สัญญาะยันต์เทียนในวิถีชุมชนล้านนา”. **วารสาร วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง**. 11 (1): 234.

ประเพณีเป็งในล้านนา

Yi Peng in Lanna

พระครูสถิตธรรมภาณินันท์ (จันทร์ กลยาณธมฺโม)

Phrakhrusathathammaphinan (Chan Kanlayanadhammo)

สำนักงานเจ้าคณะอำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

Office of the Sangkha District of San Pa Tong, Chiang Mai Province

Corresponding Author, Email: phrakhrusathathammaphinan.1212@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประเพณีเป็งในล้านนา เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร

ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีเป็ง ตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบสองของภาคกลาง คือ ประเพณีลอยกระทง ในพงศาวดารโยนกและจามเทวีวงศ์ มีบันทึกว่าครั้งหนึ่งได้เกิดอหิวาตกโรค ขึ้นในแคว้นหริภุชเวศย์ ทำให้ชาวเมืองต้องอพยพไปอยู่เมืองหงสาวดีนานถึง 6 ปี เมื่อเดินทางกลับมาแคว้นหริภุชเวศย์ได้ ได้แสดงความรำลึกถึงกันโดยการนำเครื่องสักการบูชา รูป เทียนนำปลอยลงในน้ำ เมื่อแสงไฟกระทบกับน้ำ เกิดเป็นเงาแสงเสมือนแสงพระเนียงไฟเป็นระยะดูเหมือนผีโสมมที่ ออกหากินในเวลากลางคืน ชาวล้านนาจึงเรียกตามตำนานโยนกและจามเทวีวงศ์ว่า “ประเพณีลอยโสมม” รูปแบบประเพณีเป็งในล้านนา มีการทำบุญตักบาตรอุทิศแด่บุพการี การปล่อยโคมลอย เพื่อบูชาพระเกศแก้วจุฬามณีและปล้ำความสามัคคีของคนในชุมชน การฟังเทศน์มหาชาติ แสดงถึงการรู้จักฟังสิ่งที่เป็นมงคลต่อชีวิตและการได้พบกัลยาณมิตรที่ดี การจุดประทีปโคมไฟ และการฟังธรรมอานิสงส์ประทีป แสดงถึงการบูชาสิ่งที่ควรบูชาตามความเชื่อและความศรัทธา

คำสำคัญ: ลอยกระทง, ประเพณี, ล้านนา, พระพุทธศาสนา

Abstract

This academic article aims to study the Yi Peng tradition in Lanna. It is a documentary study.

The results of the study found that the Yi Peng tradition falls on the full moon day of the twelfth lunar month in the central region, which is the Loi

Krathong tradition. In the Yonok and Chamadeviwong chronicles, it is recorded that once there was a cholera outbreak in the Hariphunchai region, causing the townspeople to migrate to the city of Hongswadi for 6 years. When they returned to Hariphunchai, they showed their remembrance by bringing offerings, incense sticks, and candles to drop into the water. When the light hit the water, it created shadows like the light of a firework at intervals, looking like a ghost that goes out to hunt for food at night. The Lanna people therefore called it the “Loi Khom” tradition according to the Yonok and Chamadeviwong legends. The form of the Yi Peng tradition in Lanna includes making merit by offering alms to monks in dedication to parents, releasing floating lanterns to worship the Phra Kesa Kaew Chulamani and the power of unity among the people in the community, listening to the Mahachat sermon, showing the knowledge of listening to auspicious things in life and meeting good friends, lighting lanterns, And listening to the Dhamma on the benefits of the lamp shows the worship of what should be worshipped according to belief and faith.

Keywords: Loi Krathong, Tradition, Lanna, Buddhism

บทนำ

ตามปฏิทินจันทรคติเมื่อวัฏจักรแห่งวันเวลาวนเวียนมาถึงวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 12 คคืนนั้นพระจันทร์จะสุกสกาเป็นที่สุด ผู้คนในหลายประเทศแถบเอเชียซึ่งมีชีวิตที่ผูกพันอยู่กับประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และธรรมชาติจะจัดงานเฉลิมฉลองตามจารีตเก่าแก่ ในแต่ละพื้นที่ต่างก็มีคติความเชื่อและพิธีกรรมที่แตกต่างกันไปตามแบบแผนความสัมพันธ์ในท้องถิ่นของตน (อรุโณทัย วรรณถาวร, 2558: 1) ส่วนในภาคเหนือของประเทศไทย คำคตินี้จะเป็นคืนที่นักท่องเที่ยวจากทั่วโลกต่างเดินทางมาเยือนเพื่อหวังร่วมเป็นส่วนหนึ่งในประเพณีได้แสงจันทร์เต็มดวงที่เรียกกันว่า “ประเพณีเดือนยี่” หรือ “ประเพณียี่เป็ง”

มีตำนานของประเพณียี่เป็งที่สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์กับมิติของชุมชนตามหลักฐานในพุทธศักราช 1490 จุลศักราช 309 เกิดขึ้นที่อาณาจักรหริภุญไชย (มณีพยอมยงค์, 2548: 235) ตามตำนานเมืองลำพูน ฉบับใบลานผูกของวัดบ้านโฮ้งหลวง

จังหวัดลำพูน มีบันทึกไว้ว่า “เมื่อครั้งลำพูนเกิดอหิวาตกโรค ชาวลำพูนจึงอพยพหนีโรคระบาดไปพำนักที่หงสาวดีซึ่งเป็นแหล่งอาศัยของคนเชื้อสายมอญด้วยกัน เมืองลำพูนรกร้างกว่า 6 ปี เมื่อครั้งโรคระบาดหายไป ชาวลำพูนก็นึกคิดถึงบ้านเกิดเมืองนอนจึงได้เดินทางกลับมาตั้งรกรากที่เมืองลำพูนอีกครั้ง ต่อมาชาวลำพูนเกิดความคิดถึงญาติพี่น้องและครอบครัวที่ยังอยู่เมืองหงสาวดี จึงได้นำข้าวของ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม และเงินทอง ใส่แพไหลไปตามลำน้ำกวาง ลำน้ำแม่ทา ลำน้ำปิง เพื่อหวังว่าจะส่งไปถึงญาติพี่น้องที่อยู่หงสาวดีซึ่งตำนานดังกล่าวนี้ก็ยิ่งปรากฏอยู่ในหนังสือชินกาลมาลีปกรณ์ ฉบับแปลของกรมศิลปากร โดยกล่าวว่าตำนานนี้ เป็นมูลเหตุให้เกิดประเพณียี่เป็งขึ้น” (รัตนปัญญาเถระ, 2499: 96-97) และยังตรงกับตำนานพงศาวดารโยนกของพระยาประชากิจกรจักร (มณี พยอมยงค์, 2548: 246)

ตำนานดังกล่าว ยังตรงกับที่ปรากฏในหนังสือจามเทวีวงศ์ของพระโพธิรังสีเถระชาวเชียงใหม่ที่ได้จารึกไว้เป็นอักษรล้านนาในภาษาบาลี บันทึกนี้ได้พิมพ์แปลครั้งแรกในงานศพ เจ้าทิพเนตรอินทรวโรรสสุริยวงศ์ มารดาของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ซึ่งได้เรียกประเพณีนี้ว่า “การลอยข้าวโขนอาหาร” (ทองทวี ศพิมสาร, 2556: 169-171) ซึ่งการลอยข้าวโขนอาหารนี้ไม่ได้เป็นกระทงประดับไฟ แต่สร้างเป็นเหมือนสะเปา (สำเภา) หรือเรือขนาดใหญ่ที่บรรจุสิ่งของ เสื้อผ้า อาหารของใช้ เงินทอง และประดับตกแต่งด้วยไฟก่อนจะปล่อยให้ไหลไปตามสายน้ำ ด้วยแสงของไฟที่กระทบกับผิวน้ำเกิดเป็นแสงแวบแวมคล้ายผีโขนตามความเชื่อของล้านนา ชาวบ้านบางท้องถิ่นจึงเรียกประเพณีนี้ว่า “ประเพณีลอยโขนต” มาถึงปัจจุบัน (ศรีเลา เกษพรหม, 2542: 585)

ประเพณียี่เป็งที่ถูกบันทึกไว้ในยุคสมัยทริภุชชัยมีสัญลักษณ์หมายถึง การส่งข้าวของเครื่องใช้ให้ ญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกล สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นของคนในชุมชนที่ร่วมมือ ร่วมแรงกันทำเรือขนาดใหญ่ เป็นประจำทุกปี ซึ่งต่อมาก็ได้กลายเป็นการกระทำเพื่อบูชาและรำลึกถึงบรรพชนที่ล่วงลับไป อันสะท้อนความเชื่อเรื่องการนับถือผีของชาวล้านนา ในขณะที่บางท้องถิ่นคือ เป็นการลอยเอาเคราะห์ร้ายให้พ้นไปจากชุมชน เป็นพิธีกรรมที่ทำร่วมกันในชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนมีความสุขปราศจากเภทภัย

เนื้อหา

1. ความหมายของประเพณียี่เป็ง (วันเพ็ญ เดือน 12)

ประเพณียี่เป็ง หมายถึง ภาษาคำเมืองในภาคเหนือ คำว่า “ยี่” แปลว่า สอง คำว่า เป็ง ตรงกับคำว่า “เพ็ญ” หมายถึง คืนที่มีพระจันทร์เต็มดวง ดังนั้น ยี่เป็ง จึงหมายถึง วันเพ็ญเดือนยี่ซึ่งตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบสองของภาคกลาง การนับเดือนของล้านนานั้น เร็วกว่าภาคกลาง 2 เดือนอันเนื่องมาจากการนับเดือนของชาวล้านนา เป็นการนับทางจันทรคติแบบจีน ประเพณียี่เป็งเป็นประเพณีลอยกระทงตามประเพณีล้านนาที่จัดทำขึ้นในวันเพ็ญเดือน 2 ของชาวล้านนา โดยในพงศาวดารโยนกและจามเทวี มีบันทึกว่าครั้งหนึ่งได้เกิดอหิวาตกโรคขึ้นในแคว้นหริภุญไชย ทำให้ชาวเมืองต้องอพยพไปอยู่เมืองหงสาวดี นานถึง 6 ปี จึงจะเดินทางกลับมายังบ้านเมืองเดิมได้เมื่อเวลาเวียนมาถึงวันที่จากบ้านจากเมืองไป จึงได้มีการทำกระทงใส่เครื่องสักการบูชา รูปเทียนลอย ลอยตามน้ำเพื่อให้ไปถึงญาติพี่น้องที่ล่วงลับไป เรียกว่า “การลอยโขมด” เป็นประเพณีที่สนุกสนานรื่นเริงของชาวล้านนาในช่วงฤดูปลายฝนต้นหนาว ท้องทุ่งข้าวออกรวงเหลืองอร่าม บางแห่งอยู่ในระหว่างเก็บเกี่ยว ท้องฟ้าปลอดโปร่งแจ่มใส ในช่วงฤดูนี้ เด็กๆ จึงพากันเล่นว่าวกันอย่างสนุกสนานตามท้องทุ่ง และยังเข้าใกล้วันเพ็ญสิบห้าค่ำ เดือนยี่ มักจะได้ยินเสียงการจุดประทัดที่ชาวล้านนาจุดเล่นดังอยู่ทั่วไป พระและเณรช่วยกันทำว่าวลม (โคมลอย) ว่าวไฟ (โคมไฟ) และปล่อยขึ้นสู่ท้องฟ้า กิจกรรมเหล่านี้บ่งบอกว่าใกล้จะเข้าสู่เดือนยี่เป็ง ทุกวันเพ็ญเดือนยี่ของล้านนา ภาพโคมนับร้อย ๆ ดวงค่อย ๆ ลอยละลือส่องแสงสว่างเจิดจ้าอยู่บนท้องฟ้าเหนือจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งนั่นเป็นสัญลักษณ์ของ “ประเพณียี่เป็ง” หรือประเพณีเดือนยี่ หรือประเพณีลอยกระทงแบบล้านนาซึ่งประเพณีนี้ยังคงงามจนใครที่อยากไปสัมผัสกับความตระการตาเหล่านี้สักครั้ง

2. ความเป็นมาของประเพณียี่เป็งในพุทธศาสนา

ประเพณีลอยกระทงมีประวัติความเป็นมาที่สืบทอดกันมาช้านาน แม้จะไม่ได้ปรากฏชัดเจนว่าเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อไร แต่ในศาสนาพุทธประเพณีการลอยกระทงนี้มีต้นกำเนิดมาจากศาสนาพุทธ มีเรื่องราวความเป็นมา มีหนังสือเล่มหนึ่งกล่าวว่า “เมื่อประมาณ 2500 ปี ก่อนที่พระพุทธองค์ทรงสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ประทับอยู่ที่ต้นอสนีตพุกษิโพธิ์ใบใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชิวานหนึ่ง นางสุชาดาอุบาสิกาผู้ใจบุญได้ให้สาวใช้น้ำข้าวปายาสจำนวน 49 ก้อนใส่ถาดทองไปถวายพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์เสวยแล้วพระองค์ทรงสัตยาธิษฐานว่า ถ้าหากวันใดที่พระองค์สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ขอให้ถาดนี้ลอยทวนน้ำ และก็จะไปด้วยบุญญาภิหารหรือสัตยานิฐานก็เหลือที่จะทราบได้ ถาดนั้นได้ลอยทวนน้ำท่ามกลางความอัศจรรย์ใจของสาวใช้ของนางสุชาดา เมื่อถาดนั้นลอยทวนน้ำไปจนถึงสะดือทะเล และจมดิ่งลงไปถูกหางพระยานาค

ผู้รักษาบาดาลซึ่งกำลังนอนอย่างสบายครั้งนั้นได้ถูกหางพระยานาคก็ตกใจตื่น เมื่อเห็นว่า เป็นอะไรแล้ว จึงประกาศก้องในท้องสมุทรว่าบัดนี้ ได้มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก อีกองค์หนึ่งแล้ว บรรดาเทพริษย์ทั้งหลายในโลกครั้งนั้นทราบเรื่องต่างก็พากันไปเฝ้าพระพุทธรองค์ ส่วนพระยานาคก็ไปเฝ้าพระพุทธรองค์เช่นกัน พร้อมกันนั้นได้ทูลขอร้องให้พระองค์ประทับรอย พระบาทไว้บนฝั่งแม่น้ำเนรัญชาเพื่อเขาจะได้มาถวายความเคารพ ซึ่งพระพุทธรองค์ก็ได้กระทำ ตาม ฝ่ายสาวใช้นางสุชาดาก็ได้นำความไปแจ้งให้นายของตนทราบ ครั้นถึงวันนั้นของทุก ๆ ปี นางสุชาดาก็จะนำเอาเครื่องหอมและดอกไม้ใส่ถาดไปลอยน้ำเพื่อนมัสการรอยพระพุทธรบาท เป็นประจำเสมอ จนกระทั่งได้กลายเป็นประเพณีแพร่หลายเข้ามาในต่างประเทศต่าง ๆ ซึ่ง ได้ได้มีการดัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสมตามกาลสมัย จึงเป็นเรื่องของชาดกที่สันนิษฐานว่าเป็น ประเพณีการลอยกระทงมีประวัติเป็นมาดังกล่าว” (มณี พยอมยงค์, 2529: 22)

ในศาสนาพราหมณ์ถือได้ว่าเป็นการบูชาแม่คงคา ซึ่งให้ความเอื้อเกื้อเป็นสุขให้ ดิถีมาบและใช้ จึงถือว่าการทำพิธีเพื่อระลึกถึงพระคงคา จึงได้จัดให้มีการลอยกระทง และเรียกพิธี นี้ว่า “พิธีลอยบาป” มีผู้สันนิษฐานอีกทางหนึ่งว่า การลอยกระทงน่าจะเป็นคติของผู้ที่มีอาชีพ ทางกสิกรรมหรือการเพาะปลูกซึ่งอาศัยน้ำเป็นหลักใหญ่และเชื่อกันว่ามีเทพเจ้าปกครองอยู่ คือ เจ้าแม่คงคา หลังจากการเก็บเกี่ยวพืชผลทั้งหลายแล้วก็รู้สึกชื่นชมยินดีและเข้าใจว่าเป็นความ เมตตากรุณาของเทพเจ้าที่ประทานพืชผลให้แก่ตน ฉะนั้นเมื่อถึงคราวที่น้ำนองจึงได้หาหนทาง แสดงความขอบคุณหรือแสดงออกซึ่งความกตัญญูตวเทที่เจ้าแม่คงคา จึงได้ทำพิธีปฏิบัติกัน ใน หมู่ที่ทำการกสิกรรม

ประเพณีนี้เป็งตามที่มีในพระพุทธศาสนาเพื่อบูชารอยพระพุทธรบาท ของ พระพุทธเจ้าที่ไปปรากฏอยู่ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที คือ ในครั้งหนึ่งพญานาคทูลอาราธนาพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า ให้เสด็จไปแสดงธรรมโปรดในนาคพิภพ เมื่อพระองค์จะเสด็จกลับ พญานาค ทูลขออนุสาวรีย์ไว้กราบไหว้บูชา พระพุทธรองค์จึงทรงประดิษฐานรอบพระพุทธรบาทไว้ที่หาด ทราย ริมฝั่งแม่น้ำนัมมทานที เพื่อให้บรรดานาคทั้งหลายได้สักการบูชา การลอยกระทงที่มี ความเป็นมาเกี่ยวข้องกับพุทธประวัติเพื่อต้อนรับพระพุทธเจ้าเสด็จกลับจากเทวะโลก ได้กล่าวไว้ ว่า “เมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบวชจนได้บรรลุธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว หลังจาก เผยพระธรรมคำสั่งสอนแก่สาธุชนโดยทั่วไปได้ระยะหนึ่ง จึงเสด็จไปจำพรรษาอยู่บนสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์ เพื่อทรงเทศนาธรรมโปรดพระพุทธรมารดา ครั้งจำพรรษาจนครบ 3 เดือน พระองค์จึง เสด็จกลับลงสู่โลกมนุษย์ เมื่อท้าวสักกเทวราชทราบพุทธประสงค์ จึงเนรมิตบันไดทิพย์ขึ้น อันมี บันไดทอง บันไดเงิน และบันไดแก้ว ทอดลงสู่ประตูเมืองสังกัสสนคร บันไดแก้วนั้นเป็นที่ซึ่งพระ ผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จลง บันไดทองเป็นที่สำหรับเทพยดาทั้งหลายตามส่งเสด็จ บันไดเงินสำหรับ

พรหมทั้งหลายส่งเสด็จในการเสด็จลงสู่โลกมนุษย์ครั้งนี้ เหล่าทวยเทพและประชาชนทั้งหลาย ได้พร้อมใจกันทำ การสักการบูชาด้วยทิพย์บุปผามาลัย การลอยกระทงตามคตินี้ จึงเป็นการรับเสด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจากดาวดึงส์พิภพ” (กิตติ ธนิกกุล, 2539: 195)

มีตำนานการลอยกระทงเพื่อบูชาพระจุฬามณี ได้กล่าวไว้ว่า เมื่อครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะ เสด็จออกจากพระนครกบิลพัสดุ์ในเวลากลางคืนด้วยม้ากัณฐกะ พร้อมนายฉันทะมหาดเล็กผู้ตามเสด็จ ครั้นรุ่งอรุณก็ถึงฝั่งแม่น้ำอโนมาณี เจ้าชายทรงขับม้ากัณฐกะกระโจนข้ามแม่น้ำไปโดยสวัสดิ์ เมื่อทรงทราบว่าพ้นเขตกรุงกบิลพัสดุ์แล้ว เจ้าชายสิทธัตถะจึงเสด็จลงประทับเหนือหาดทรายขาวสะอาดตรัสให้นายฉันทะนำเครื่องประดับและม้ากัณฐกะกลับพระนคร ทรงตั้งพระทัยปรารถนาจะบรรพชาโดยเปล่งวาจา “สาธุ โข ปุพฺพชฺชา” แล้วจึงทรงจับพระเมาลีด้วยพระหัตถ์ซ้าย พระหัตถ์ขวาทรงพระขรรค์ตัดพระเมาลี แล้วโยนขึ้นไปบนอากาศ พระอินทร์ได้นำผอบทองมารองรับพระเมาลีไว้ และนำไปบรรจุยังพระจุฬามณีเจดีย์สถานในเทวโลก พระจุฬามณีตามปกติมีเทวดาเหาะมาบูชาเป็นประจำแม้พระศรีอริยเมตไตรยเทวะโพธิสัตว์ซึ่งในอนาคต จะมาจุติบนโลกและตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งก็ยังเสด็จมาไหว้ การลอยกระทงเพื่อบูชาพระจุฬามณี จึงถือเป็นการไหว้บูชาพระศรีอริยเมตไตรยด้วย

ในการลอยกระทงเพื่อบูชาพระนารายณ์บรมหสสินธุ์ ได้กล่าวไว้ว่า ยังมีพิธีการลอยกระทงตามคติพราหมณ์อีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งกระทำเพื่อบูชาพระผู้เป็นเจ้าของ คือ พระนารายณ์ที่บรมหสสินธุ์อยู่ในมหาสมุทร นิยมทำกันในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 11 หรือ วันขึ้น 15 ค่ำเดือน 12 เป็น 2 ระยะจะทำในกำหนดใดก็ได้

ยังมีตำนานการลอยกระทงเพื่อบูชาท้าวพกาพรหม ได้กล่าวไว้ว่า “นิทานต้นเหตุเกี่ยวกับอีกเรื่องหนึ่งที่น่าสนใจ เป็นนิทานชาวบ้าน กล่าวถึงเมื่อครั้งศึกดำบรรพ์ มีกาเผือกสองตัวผิวเมียทำรังอยู่บนต้นไม้ในป่าหิมพานต์ใกล้ฝั่งแม่น้ำ วันหนึ่งกาตัวผู้ออกไปหากินแล้วหลงทวนกลับรังไม่ได้ ปล่อยให้นางกาตัวเมียซึ่งกกไข่อยู่ 5 ฟองรอดด้วยความกระวนกระวายใจ จนมีพายุใหญ่พัดรังกระจัดกระจาย ฟองไข่ตกลงน้ำ แม่กาถูกลมพัดไปทางหนึ่ง เมื่อแม่กาย้อนกลับมาไม่พบฟองไข่ จึงร้องให้จนขาดใจตาย ไปเกิดเป็นท้าวพกาพรหมอยู่ในพรหมโลก ฟองไข่ทั้ง 5 นั้นลอยน้ำไปในสถานที่ต่างๆ บรรดาแม่ไก่ แม่ นาค แม่เต่า แม่โคและแม่ราชสีห์ มาพบเข้า จึงนำไปรักษาไว้ตัวละ 1 ฟอง ครึ่งถึงกำหนดฟักกลับกลายเป็นมนุษย์ทั้งหมดไม่มีฟองไหนเกิดมาเป็นลูกกาตามชาติกำเนิดเลย กุมารทั้ง 5 ต่างเห็นโทษภัยในการเป็นฆราวาสและเห็นอานิสงส์ในการบรรพชา จึงลามารดาเลี้ยงไปบวชเป็นฤๅษีทั้ง 5 ได้มีโอกาสพบปะกันและถกถึงนามวงศ์และมารดาของกันและกัน จึงทราบว่าเป็นพี่น้องกัน ฤๅษีทั้ง 5 มีนามดังนี้ คนแรก ชื่อ กกุสันโธ (วงศ์ไก่) คนที่สอง ชื่อ

โกนาคมโน (วงศ์นาค) คนที่สาม ชื่อ กัสสโป (วงศ์เต่า) คนที่สี่ ชื่อ โคตโม (วงศ์โค) คนที่ห้า ชื่อ เมตเตโย (วงศ์ราชสีห์) ต่างตั้งจิตอธิษฐาน ว่าถ้าต่อไปจะได้ไปเกิดเป็นพระพุทธเจ้า ขอให้ร้อนไปถึงมารดา ด้วยแรงอธิษฐาน ท้าวพกาพรหมจึงเสด็จมาจากเทวะโลก จำแลงองค์เป็นกาเผือก แล้วเล่าเรื่องราวแต่ทหลังให้ฟัง พร้อมบอกว่าถ้าคิดถึงมารดา เมื่อถึงเพ็ญเดือน 11 เดือน 12 ให้เอาด้ายดิบผูกไม้ตีนกา ปักรูปเทียนบูชาลอยกระทงในแม่น้ำ ทำอย่างนี้เรียกว่าคิดถึงมารดา แล้วท้าวพกาพรหมก็ลากลับไป ตั้งแต่นั้นมา จึงมีการลอยกระทงเพื่อบูชาท้าวพกาพรหม แล้วเพื่อบูชารอยพระบาท ซึ่งประดิษฐานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำนมมทานที่ ส่วนฤๅษีทั้ง 5 ต่อมาได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ดังนี้ ฤๅษีองค์แรก กกุสันโธ ได้แก่ พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า พระกกุสันโธ ฤๅษีองค์ที่สอง โกนาคมโน ได้แก่ พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า พระโกนาคมโน ฤๅษีองค์ที่สาม กัสสโป ได้แก่ พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า พระกัสสปะ ฤๅษีองค์ที่สี่ โคตโม ได้แก่ พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า พระสมณะโคตม ฤๅษีองค์ที่ห้า เมตเตโย ได้แก่ พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า พระศรีอาริยะเมตไตร พระพุทธเจ้า 3 พระองค์แรก ได้มาบังเกิดบนโลกแล้วในอดีตกาล พระพุทธเจ้าองค์ที่ 4 คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน พระพุทธเจ้าองค์ที่ 5 คือ พระพุทธเจ้าที่จะมาบังเกิดบนโลกในอนาคต ได้แก่ พระศรีอาริยะเมตไตรย” (กิตติ ธิณิกุล, 2539: 196)

ที่ปรากฏตำนานการลอยกระทงเพื่อบูชาพระอุคุต การลอยกระทงเพื่อบูชาพระอุคุตนี้ เป็นประเพณีของชาวเหนือและชาวพม่า พระอุคุตเป็นพระอรหันต์เถระหลังสมัยพุทธกาล โดยมีตำนานความเป็นมาได้กล่าวไว้ว่า “เมื่อพระเจ้าอโศกมหาราช ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนา ได้โปรดให้สร้างพระสถูปเจดีย์และพุทธวิหารขึ้นทั่วชมพูทวีป มหาวิหารที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคือ “อโศการาม” ซึ่งตั้งอยู่ในเขตแคว้นมคธ หลังจากสร้างพระสถูปเจดีย์ถึง 84,000 องค์สำเร็จแล้ว พระเจ้าอโศกทรงมีพระราชประสงค์จะนำพระบรมสารีริกธาตุของสัมมาสัมพุทธเจ้าไปบรรจุในพระสถูปต่าง ๆ และบรรจุในพระมหาสถูปองค์ใหญ่ที่สร้างขึ้นใหม่มีความสูงประมาณครึ่งโยชน์ และประดับประดาด้วยแก้วต่าง ๆ ประดิษฐานอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาให้ปรากฏสิริยศ อีกทั้งต้องการให้มีการเฉลิมฉลองยิ่งใหญ่เป็นเวลา 7 ปี 7 เดือน 7 วัน แต่ด้วยเกรงว่าพญามารจะมาทำลายพิธีฉลอง มีเพียงพระอุคุตต์ที่ไปจำศีลอยู่ในสะดือทะเลเพียงท่านเดียวเท่านั้น ที่จะสามารถปราบพญามารได้ เมื่อพระอุคุตต์ปราบพญามารจนสำนักตัวหันมายึดเอาพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งแล้ว พระอุคุตต์จึงลงไปจำศีลอยู่ในสะดือทะเลตามเดิม พระอุคุตต์นี้ไทยเรียกว่า พระบัวเข็ม ชาวไทยเหนือหรือชาวอีสานและชาวพม่านับถือพระอุคุตต์มาก ชาวพม่าไม่ว่าจะมีงานอะไรเป็นต้องนิมนต์มาเข้าพิธีด้วยเสมอ ไทยเราใช้บูชาในพิธีขอฝนหรือพิธีมงคล ฯลฯ”

ประเพณีลอยกระทงในภาคเหนือ หรือที่เรียกตามหนังสือตำนานโยนกและจามเทวีวงศ์ว่า “ประเพณีลอยโคม” หรือลอยไฟนั้น เป็นประเพณีที่สนุกสนานครึกครื้นมาก แม้ว่าจะไม่เป็นการใหญ่โตเหมือนปัจจุบัน คือ ก่อนจะถึงวันเพ็ญเดือน 12 ได้ ก็จัดการปิดกวาดแผ้วถางบ้านเรือนสถานที่ให้สะอาดเรียบร้อย ประดับประดาด้วยธงชาติ จัดเปลี่ยนดอกไม้ในแจกันหิ้งพระบูชาพระ จัดเตรียมประทีปหรือเทียนขี้ผึ้งไว้สำหรับจุดบูชาพระ ที่ประตูบ้านก็จะหาดันกล้วยต้นอ้อย ก้านมะพร้าว หรือไม้อื่น ๆ มาประดิษฐ์ทำเป็นซุ้มประตูป่าแบบต่าง ๆ ให้เป็นที่สวยงาม บ้างก็จัดหาดอกบานไม่รู้โรยหรือที่เมืองเหนือเรียกว่า “ดอกตะล่อม” มาร้อยเป็นอุบะห้อยไว้ตามขอบประตู ประตูเรือน หรือประตูห้อง หรือหิ้งบูชาพระ ผู้ที่มีใจศรัทธาแรงกล้าถึงกับทำมาก ๆ แล้วนำไปประดับประดาตามวัดเป็นพุทธบูชา หรือเมื่อประดับประดาดอกไม้เรียบร้อยแล้ว ก็หาโคมญี่ปุ่นหรือประทีปมาเตรียมไว้ เพื่อจะได้ใช้ตามไฟในงาน (มณี พยอมยงค์, 2529: 17)

ส่วนตำราพราหมณ์คณาจารย์ กล่าวว่า พิธีลอยประทีป หรือตามประทีปนี้ เป็นพิธีทางศาสนาพราหมณ์ เรียกว่า “ประเพณีจองเปรียง” ทำขึ้นเพื่อเป็นการบูชาพระเป็นเจ้าทั้งสามของพราหมณ์ คือ พระอิศวร พระนารายณ์ และพระพรหม เป็นประเภทคู่กันกับลอยกระทง ก่อนจะมีการลอยก็ต้องมีการตามประทีปเสียก่อน ซึ่งพิธีตามประทีปนี้ตามคัมภีร์ของอินเดีย เรียกว่า “ทีปปาวลี” กำหนดตามโหราศาสตร์ว่า เมื่อพระอาทิตย์ถึงราศีพิจิก พระจันทร์อยู่ราศีพฤษภเมื่อใด เมื่อนั้นเป็นเวลาตามประทีป แต่ไทยเรามากก็ถือเอาเดือน 12 หรือเดือนยี่เป็งเป็นเกณฑ์ เวลาที่คลาดเคลื่อนกันบ้าง ต่อมาทางการได้สนับสนุนประเพณีนี้ขึ้น เพราะชาวไทยส่วนมากนับถือพุทธศาสนา เมื่อเห็นว่าเป็นประเพณีที่ดีงาม ก็เลยเอามาแปลงเป็นพิธีทางศาสนา โดยถือว่าเป็นการบูชาพระเจ้าและบูชารอยพระพุทธรูปที่ปรากฏ ณ หาดทรายแม่น้ำน่านมณฑล (มณี พยอมยงค์, 2529: 19)

กล่าวโดยสรุปคือ จากข้อมูลดังกล่าวมีความเป็นมาของประเพณียี่เป็งตามที่มีในพระพุทธศาสนานั้น ประเทศไทยเป็นประเทศเอกราชที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาอย่างยาวนาน มีศิลปวัฒนธรรมและประเพณีที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ไว้อย่างมีแบบแผนและงดงาม มีการถ่ายทอดสืบทอดกันมา แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองทางวัฒนธรรมที่แฝงไปด้วยภูมิปัญญาและความเป็นชาติที่มีอารยธรรมเก่าแก่มาช้านานจนกลายเป็นรากฐานขององค์ความรู้ทางศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในด้านต่าง ๆ ที่มีคุณค่าเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและเป็นประเพณีของชาวล้านนา ที่แสดงถึงความกตัญญูตทเวทิตาต่อบรรพบุรุษ กตัญญูต่อสิ่งแวดล้อม เป็นการแสดงออกด้วยความเคารพที่น้อมน้อม เป็นความเชื่อที่ทำให้ผู้คนรู้จักเลือกปฏิบัติและเลือกที่จะดำรงชีวิตอยู่ด้วยความดีเพื่อความสุขของครอบครัว มีชุมชนที่เข้มแข็ง มีสังคมที่มีความเจริญทางวัฒนธรรม

3. ความเป็นมาของประเพณีเป็งในล้านนา

ในสมัยอาณาจักรหริภุญชัย ประเพณีเป็งเป็นประเพณีเก่าแก่ที่ถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 14 ในสมัยอาณาจักรหริภุญชัยได้มีประเพณีเดือนยี่และทำพิธีลอยโคมแล้ว ในเวลาค่ำคืนของวันเพ็ญเดือนยี่ มีการจัดแต่งเครื่องสักการบูชาใส่กระทง จุฑรูปเทียนและนำปล้อยลงในน้ำแสงไฟจะกระทบกับน้ำ เกิดเป็นเงาขึ้นวับๆ แวม ๆ มองเห็นเป็นเสมือนแสงพะเนียงไฟผีโคมด ซึ่งผีโคมดนี้ เป็นชื่อเรียกผีป่า ที่ออกหากินในเวลากลางคืน มีพะเนียงไฟมองเห็นเป็นระยะอย่างผีกระสือชาวล้านนาจึงเรียกว่า “ลอยโคมด” (มณี พยอมยงค์, 2529: 235)

ตำนานประเพณีเป็งที่พบในคัมภีร์โบราณที่ใช้เทศนาธัมมตามวัดต่าง ๆ ในล้านนา เช่น คัมภีร์อานิสงส์ประทีป คัมภีร์อานิสงส์ผางประทีป และคัมภีร์อานิสงส์ยี่เป็ง ลอยประทีปโคมไฟเป็นคัมภีร์ที่มักใช้เทศนาธรรมในช่วงประเพณีเป็ง ในคัมภีร์เหล่านี้ ได้กล่าวถึงตำนานหรือมูลเหตุแห่งการบูชาและอานิสงส์ที่เกิดจากการบูชาผางประทีป ความเป็นมาหลังจากพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรมแล้วได้ประทับอยู่เมืองสาวัตถี และเสด็จไปโปรดพระมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และเสด็จกลับลงมาโปรดพระพุทธบิดา เมื่อถึงเดือนยี่เป็ง มีเทวบุตรตนหนึ่ง ชื่อ สยามาเทวบุตร พร้อมด้วยบริวารต้องการสักการบูชาพระพุทธเจ้าด้วยประทีป จึงแปลงกายเป็นนก ใช้ปากและเท้าถือผางประทีปบินไปพร้อมนกแปลง ซึ่งเป็นบริวาร ประทักฉิณรอบพระพุทธเจ้า 3 รอบ ได้เกิดอัศจรรย์แสงประทีปสว่างไสวไปทั่วชมพูทวีป คนทั้งหลายเห็นเป็นอัศจรรย์ยิ่งนัก จึงได้พากันมาทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงเทศนาธรรมถึงอานิสงส์การจุดประทีปเป็นพุทธบูชาว่าการสักการบูชาประทีปในเดือนยี่เป็ง ถือเป็นการบูชาพระรัตนตรัย

จากคำกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่า ชาวล้านนามีความเชื่อเรื่อง อานิสงส์การบูชาประทีปส่งผลทำให้ผู้ถวายทานมีรูปร่างและผิวพรรณงดงามไปทุกๆชาติเป็นที่รักแก่คนและเทวดาทั้งหลายในอานิสงส์ผางประทีป กล่าวไว้ว่า “พระเจ้าห้าพระองค์ ได้แก่ พระกกุสันธะ พระโกนาคมณะ พระกัสสปะ พระโคตม (พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน) พระศรีอริยเมตไตร ที่ทั้งห้าพระองค์ได้กำเนิดจากแม่กาเผือกเป็นไข่ห้าฟอง และวันหนึ่งขณะที่แม่กาออกไปหาอาหาร ได้เกิดพายุ ทำให้ไข่ทั้งห้าฟองพัดตกจากรังไหลไปตามแม่น้ำ และมีแม่ไก่ แม่นาค แม่เต่า แม่โค และแม่ราชสีห์เก็บไปเลี้ยง เมื่อไข่ทั้งห้าฟองฟักออกมาเป็นมนุษย์เพศชายและได้บวชเป็นฤๅษีทั้งห้า” (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542: 78-90)

นอกจากนั้นในธัมมพื้นเมือง เรื่อง อานิสงส์ประทีป ยังกล่าวอีกกว่า เมื่อครั้งพระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่เขตนาราม พระองค์ได้เทศนาชาดกเรื่อง อานิสงส์ยี่เป็งลอยประทีปโคมไฟ ของพระพุทธเจ้าชื่อโกนาคมณะ ครั้งหนึ่งพระสาวกชื่อ อุตตระ ได้เข้านิโรธสมาบัติในถ้ำสุดคูลาในดอยสิริทักกะ และเมื่อออกจากนิโรธสมาบัติได้เกิดนิมิตว่า หากผู้ใดได้ถวายทานแก่

พระองค์ในวันพรุ่งนี้จะได้อานิสงส์เป็นอย่างมาก และได้เล็งเห็นด้วยญาณว่า มีชายทุกชีว์เชื้อใจผู้หนึ่งจะรอดตายแทนพระองค์ รุ่งเช้าพระองค์จึงได้อุ้มบาตรไปโปรดยังบ้านชายผู้นั้น ชายผู้นั้นเกิดปีติศรัทธาเลื่อมใสเป็นอย่างยิ่ง จึงได้ถวายข้าวกับแคบหมูแก่พระองค์ และอธิษฐานขอให้ได้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าพระศรีอริยเมตไตร ที่จะมาบังเกิดในภพภูมิต่างหน้า เมื่อพระอุตตระได้กล่าววอนโมทนาแล้ว ก็เสด็จกลับมาเอาแคบหมูมาปิบเป็นน้ำมันลงในผางประทีป และจุดบูชาพระพุทธเจ้าโกนาคมุข ซึ่งวันนั้นเป็นวันเดือนยี่เป็งพอดี พอจุดประทีปบูชาแล้วนั้น แผ่นดินที่หนาได้สองแสนสี่หมื่นโยชน์ก็ไหวเป็นทิวศรจรย์ พญาโสกราชาจึงได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เป็นเพราะเหตุใด พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า มีชายทุกชีว์เชื้อใจได้ถวายแคบหมูใส่บาตรแก่พระอุตตระเถระเจ้า และพระอุตตระเถระเจ้าได้นำมาใส่ผางประทีปจุดเป็นพุทธบูชา เมื่อจุดบูชาในวันเดือนยี่เป็งจะมีผลานิสงส์มากนัก พระพุทธเจ้าได้เทศนาธรรม

ประเพณียี่เป็งในอาณาจักรล้านนา ในหนังสือสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ ได้ประมวลเกี่ยวกับการเข้ามาของประเพณีลอยกระทงไว้ดังนี้ ลอยกระทงเป็นประเพณีเก่าแก่ สันนิษฐานกันว่าน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากพิธีตามประทีปหรือที่ปาวลี ของอินเดีย ซึ่งจะมีการลอยกระทงเพื่อบูชาเทพเจ้าทั้งสามของศาสนาพราหมณ์ คือพระพรหม พระอิศวร และพระนารายณ์และประเทศไทยได้รับเอาคติความเชื่อนี้ เข้ามาปรับกับความเชื่อของท้องถิ่น เกิดเป็นประเพณีการลอยกระทง เพื่อขอขมาลาโทษ พระแม่คงคาขึ้น ทั้งนี้เพราะชาวไทยสมัยก่อนประกอบอาชีพเกี่ยวกับ การกสิกรรมซึ่งจะต้องอาศัยน้ำเป็นปัจจัยหลักในการเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร ต่อมาการลอยกระทงได้กลายเป็นประเพณีที่ชาวไทยทั่วทุกภูมิภาคถือปฏิบัติกันทั่วไป จนเป็นที่รู้จักแพร่หลายไปทั่วโลกและเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของประเทศไทยแต่ละภูมิภาคต่างก็มีประเพณีปฏิบัติตามวิถีวัฒนธรรมและความเชื่อของท้องถิ่นนั้น กระทงที่นำมาลอยส่วนใหญ่มักจะทำเป็นรูปดอกบัวบานอย่างสวยงามด้วยวัสดุซึ่งหาได้ในท้องถิ่น เมื่อถึงเวลาพลบค่ำบรรดาผู้คนต่างนำกระทงที่เตรียมไว้มาปักดอกไม้ จุดธูป เทียน แล้วปล่อยให้ลอยไปตามกระแส น้ำ บางคนก็ตัดผมและเล็บใส่ลงไปด้วยเพื่อให้เคราะห์ต่างๆ ลอยไปพร้อมกับกระทง บางคนก็ใส่เงินลงไปในกระทงเพื่อเป็นการให้ทานอธิษฐานขอพรให้สมหวังในความรัก

กล่าวโดยสรุปคือ ประเพณีลอยกระทง เชื่อว่าได้สืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในรัชสมัยพ่อขุนรามคำแหง มีนางนพมาศหรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ เป็นผู้ประดิษฐ์กระทงขึ้นครั้งแรก เรียกประเพณีลอยกระทงนี้ว่า “พิธีจองเปรียง” หรือ “การลอยพระประทีป” ถ้าเป็นพิธีของชาวบ้านราษฎรทั่วไปเรียกว่า “ลอยกระทง” ในหลักฐานจากศิลาจารึกหลักที่ 1 เรียกว่า “งานเผาเทียนเล่นไฟ” ในพระพุทธศาสนา ให้มีการลอยกระทง และเรียกพิธีนี้ว่า “พิธีลอยบาป” กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเก่าแก่ของไทยมีอายุยาวนานถึง 417 ปี และมีกษัตริย์ครองราชย์ 34

พระองค์ การบันทึกทางประวัติศาสตร์ได้ถูกทำลายอย่างมากจากการศึกสงครามในอดีต ด้วยเหตุนี้เรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีลอยกระทงจึงมีน้อยมาก แต่ปฏิบัติต่อเนื่องมาจากสมัยสุโขทัย ในสมัยอาณาจักรศรีอยุธยาช่วยถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 14 ในเวลาค่ำคืนของวันเพ็ญเดือนยี่ มีการจัดแต่งเครื่องสักการบูชาใส่กระทง จุดธูปเทียนและนำปล่อยลงในน้ำ แสงไฟจะกระทบกับน้ำ เกิดเป็นเงาขึ้นวับ ๆ แวม ๆ มองเห็นเป็นเสมือนแสงพะเนียงไฟผีโหมด ซึ่งผีโหมดนี้ เป็นชื่อเรียกผีป่า ที่ออกหากินในเวลากลางคืน มีพะเนียงไฟมองเห็นเป็นระยะอย่างผีกระสือ ชาวล้านนาจึงเรียกว่า “ลอยโหมด”

สรุป

ประเพณียี่เป็ง หมายถึง ภาษาคำเมืองในภาคเหนือ คำว่า “ยี่” แปลว่า สอง คำว่า เป็ง ตรงกับคำว่า “เพ็ญ” หมายถึง คืนที่มีพระจันทร์เต็มดวง ดังนั้น ยี่เป็ง จึงหมายถึง วันเพ็ญเดือนยี่ซึ่งตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบสองของภาคกลาง การนับเดือนของล้านนานั้น เร็วกว่าภาคกลาง 2 เดือนอันเนื่องมาจากการนับเดือนของชาวล้านนา เป็นการนับทางจันทรคติแบบจีน ประเพณียี่เป็งเป็นประเพณีลอยกระทงตามประเพณีล้านนาที่จัดทำขึ้นในวันเพ็ญเดือน 2 ของชาวล้านนา โดยในพงศาวดารโยนกและจามเทวี มีบันทึกว่าครั้งหนึ่งได้เกิดอหิวาตกโรคขึ้นในแคว้นศรีอยุธยา ทำให้ชาวเมืองต้องอพยพไปอยู่เมืองหงสาวดี นานถึง 6 ปี จึงจะเดินทางกลับมายังบ้านเมืองเดิมได้ เมื่อเวลาเวียนมาถึงวันที่จากบ้านจากเมืองไป จึงได้มีการทำกระทงใส่เครื่องสักการบูชา ธูปเทียนลอย ลอยตามน้ำเพื่อให้ไปถึงญาติพี่น้องที่ล่วงลับไป เรียกว่า “การลอยโหมด”

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

การเสริมสร้างปราชญ์ท้องถิ่น สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพของชาวบ้าน ผู้ดำเนินงานให้มีโอกาสแสดงศักยภาพด้านภูมิปัญญา ความรู้ความสามารถเกี่ยวกับการอนุรักษ์ประเพณีไทยของเราสืบสานให้คงอยู่ต่อไป โดยการให้คนรุ่นใหม่เข้ามามีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ เช่น การจัดให้เยาวชนในท้องถิ่น มีส่วนร่วม กับกิจกรรมที่ดี ๆ แล้วพวกเขาเหล่านั้น เกิดความรู้สึกภาคภูมิใจ ที่ได้มีส่วนร่วม อาจจะเป็นกิจกรรมหารายได้สร้างวัด หรือมีกิจกรรมให้เด็ก ๆ ได้มาแสดงความสามารถ เช่น อาจจะมีเวทีดนตรี กิจกรรมกีฬา ที่สอดแทรกอยู่ในงานประเพณีของท้องถิ่น ดึงคนรุ่นใหม่เข้ามา โดยใช้สิ่งที่เขาสนใจ แล้วเขารู้สึกภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ประเพณี ที่สำคัญที่สุดคือ ความต่อเนื่องของการทำกิจกรรมที่จะทำให้เขารู้สึกอยากมีส่วนร่วม

2. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบประเพณีลอยกระทงกับวัฒนธรรมของชาติอื่นๆ ที่มีประเพณีในลักษณะใกล้เคียงกันนี้ เพื่อศึกษาวัตถุประสงค์ ค่านิยม และวัฒนธรรม อันจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเอกภาพต่อไป

บรรณานุกรม

- กิตติ ธนิกกุล. (2539). **ประเพณี พิธีมงคลและวันสำคัญของไทย**. กรุงเทพมหานคร: ปิรามิดการพิมพ์.
- ทองทวี ยศพิมสาร. (2556). **ฮีตคนเมืองฉบับสัปปีเมืองล้านนา**. ลำพูน: ฌ์ฐพลการพิมพ์.
- มณี พยอมยงค์. (2548). **ประเพณีสิบสองเดือน ล้านนาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 5. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การ.
- รัตนปัญญาเถระ. (2499). **ชินกาลมาลีปกรณ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สามมิตร.
- ศรีเลา เกษพรหม. (2542). “ล่องสะเปา”. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 11**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- อรุณทัตย์ วรรณถาวร. (2558). **ประเพณีเป็ง: พิธีกรรม ความหมายที่หายไป**. เชียงใหม่: สวางการพิมพ์.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2542). “อานิสงส์ประทีป/ประทีป”. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ เล่ม 15**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.